

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JUL PÅ MORS

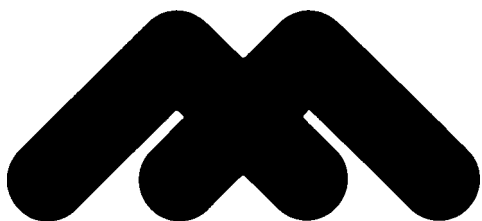
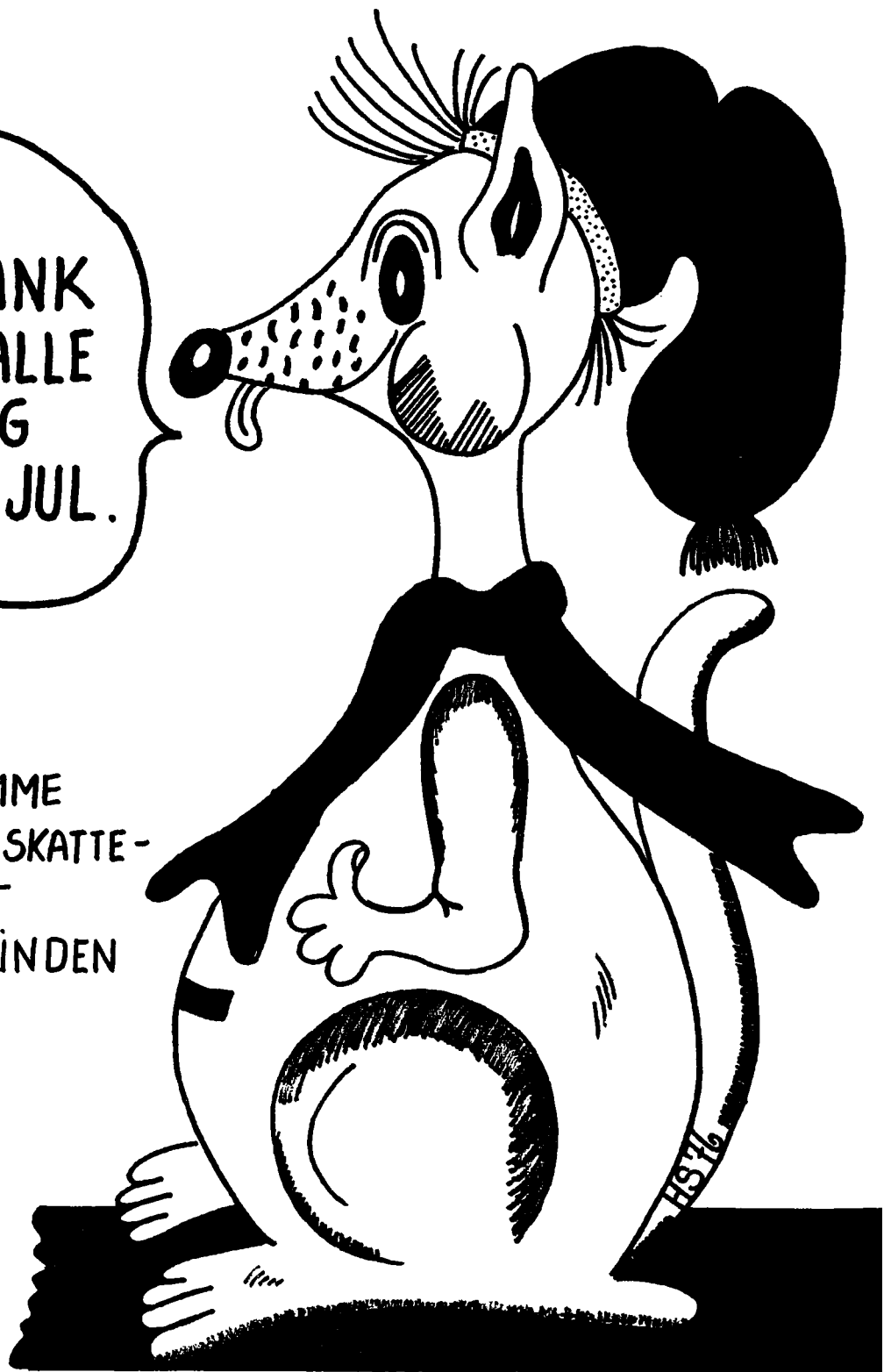

1981

vi i
MORSØ BANK
ØNSKER ALLE
EN RIGTIG
GLÆDELIG JUL.

NB:
HUSK AT TØMME
MIG OG LAV SKATTE-
BEGUNSTIGET
OPSPARING INDEN
NYTÅR.

DE FÅR RÅD
NÅR DE
GÅR I

MORSØ BANK
MORSLANDS
FOLKEBANK

INDHOLD

En skole for voksne bondesønner.....	2
<i>Knud Holch Andersen</i>	
Gamle billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	7
Thisted Amts Tvangs- arbejdsanstalt 1862-1879	11
<i>Orla Poulsen</i>	
Gamle billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	14
Anders Heltborg	22
<i>Aksel Sørensen</i>	
Pallasken fra Svenskekrigen	24
<i>A. H. Schade</i>	
»Edske Smit« - portræt af en 85-årig.....	27
<i>Bent Mikkelsen</i>	
Barneminder fra 1890'erne.....	29
<i>Astrid Buttenschøn</i>	
Da Morsø Gymnasium startede	32
<i>J. Vejstrup</i>	
Gamle billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	34
Råd-, ting- og arresthuse gennem tiderne	38
<i>Holch Andersen</i>	
Voldsteder og gamle adelsgårde på Mors (5)	43
Juleforberedelser på en gård omkring 1925	47
<i>Anne Madsen</i>	
Til juletræ og julebal i gamle dage	48
<i>Børge Jensen</i>	
Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	50
<i>Holch Andersen</i>	
Bevaringsforeningen på Mors	51
<i>K. B.</i>	
Den sidste stadsmusikant i Nykøbing.....	53
<i>Peder Riis Jensen</i>	

Redaktion: *K. G. Holch Andersen*
P. Maetoft
Børge Jensen
Per Noe
Ole Hedemann

Pris: Kr. 30,85

Tryk: Morsø Bogtrykkeri

Udgiver:

MORSØ LOKALHISTORISK FORLAG
Skovgade 17 . 7900 Nykøbing Mors

19. ÅRGANG
ISBN 87-87566-14-1

Forsidebilledet, »Tæbring Præstegård«, er af maleren Søren Lund, der fødtes 1852 nær Fåborg. Blev lærer for mange af de malere, som senere skulle blive kendt som »Fynboerne«. Blandt de kendteste er Johannes Larsen og Frits Syberg. Søren Lund udstillede i en årrække på Charlottenborg. Mest kendt er Søren Lund som landskabs- og dyremaler. I årene omkring første verdenskrig fik Lund tilknytning til Mors. 1909 var Viktor Harder blevet sognepræst i Tæbring, og i årene herefter gæstede vennen Søren Lund præstegården hver sommer, indtil pastor Harder flyttede til Jordløse på Fyn. Fra disse år stammer en række dejlige akvareller af Outrup kirke - der var på forsiden af »Jul på Mors« 1979 - Tæbring kirke, Stranden ved Dragstrup vig og Tæbring præstegård. Søren Lund viste også sine evner som dyremaler i billedet »Køer ved Ørndrup. Han vedblev at gæste Mors hver sommer - også efter pastor Harders bortrejse. Flere steder på Mors hænger der billeder af Lund, bl.a. har TOR centralskole en samling af hans akvareller fra egnen. De er skænket af pastor Harders svigersøn, Kristian Vestergaard. Søren Lunds malerier kan iøvrigt ses på Statens Museum for Kunst, København, Odense Museum og Fåborg Museum. Søren Lund fortsatte med at male i sin høje alderdom. Han døde som 81-årig i 1933.

En skole for voksne bondesønner

– eller da en politisk skolelærer startede en frihedsanstalt

Af Knud Holch Andersen

En mistænksom politiker

»En politisk folkeskolelærer, der havde fanget den idé at oprette en bondehøjskole på Mors, gik folkelig omkring med træsko på; det samme fodtøj forresten som de grundtvigske præster og fruer for at vise folkeligheden. Han medbragte en liste, hvorover stod skrevet: »indtegning af bidrag til oprettelse af en bondehøjskole i Galtrup«. Den var ikke ledsaget med nogen som helst plan, og læreren blev således betroet pengene, bestemmende for driften og ledelsen; derpå havde flere agtede mænd tegnet sig for bidrag«.

Sådan oplevede den konservative politiker – på det tidspunkt folketingsmand, senere landstingsmand – og godsejer Jens Chr. Bonne, ejer af Gammellund på Sydmos, de bestræbelser, der gik for sig i efteråret 1864 for at rejse en højskole på Mors. Hans fremstilling stammer fra en utrykt levnedbeskrivelse fra 1898.

Egentlig sympatiserede han med tanken om at oprette en højskole, der kunne give bondesønnerne flere kundskaber end den syvårige almueskole formåede. Men den almueklædte skolelærer, der gik rundt og agiterede for skolen, vakte hans mistænksomhed. Hvad havde han mon i sinde? Måske var det ikke blot gode, borgerlige kundskaber, det drejede sig om. Bonne ville sikre sig, før han støttede skolen. Derfor forlangte han indkaldt til en generalforsamling, så man kunne få valgt en bestyrelse og lagt en fast plan for skolens undervisning. Situationen skulle under kontrol.

»Den politiske skolelærer« og den kreds, der støttede ham, var dog ikke til sinds at rette sig efter Bonne. Sko-

A. K. Povlsen Dal, f. 1862, d. 1899.

len kom igang uden generalforsamling og uden bidrag fra Bonne.

De bange anelser, Bonne havde haft med hensyn til skolens undervisning, blev fuldt ud bekræftet. Som det hedder i levnedbeskrivelsen: »Skolen blev sat igang uden vedtagen plan, dannet og drevet som en politisk frihedsanstalt. Eleverne bestemte selv deres dagsgerninger; én behagede at læse i stedet for at skrive, én læse romaner i stedet for historie, en tredje ryge tobak, medens andre læste og så fremdeles. Eleverne forlod skolen og gik til deres hjem med forrykte ideer om at have annammet alverdens visdom, uagtet de nærmest kom som halvstuderende oprørere. Ved støtte fra flere grundtvigianske præsters anbefalinger holdtes skolen oppe i flere år, men omsider gik det op for befolkningen, at det var en skadelig anstalt.

Skolen blev uden elever, og stifteren drog til Amerika«.

Den bondeklædte skolelærer

I Morsø Avis – øens eneste – kunne man ved midsommertid 1864 læse følgende korte notits: »Førstkommende 1. november begynder her en skole for voksne bondesønner. Nærmere underretning meddeler A. Chr. Povlsen Dal, Galtrup, 18. juni, 1864«.

Denne Povlsen Dal har næppe været noget kendt navn på Mors. Men helt fremmed var han heller ikke. Den knap 40-årige lærer var vokset op ved Heltborg i Thy. Som 16-17-årig havde han virket som vikar ved den lille Nees skole ved Karby. Det gav ham mod på lærergerningen, og han fik rejst et lån, så han kunne komme på Ludvig Chr. Müllers seminarium i Snedsted. Herfra tog han eksamen i 1846 med prædikatet »udmærket duelig«. Siden da havde han ikke haft noget med hverken Thy eller Mors at gøre.

Bonne havde med hævde øjenbryn betragtet Povlsens træsko. Det har næppe generet samme Povlsen. Han lagde livet igennem vægt på at fremtræde som almue-mand; som portrættet fra omkring denne tid viser: hageskæg og groft vadmelklæde. I forening med en jævn og ligefrem optræden har dette ydre næppe skadet ham hos de bønder, hvis sønner han gerne ville have på højskole.

Povlsen Dal var kommet til Mors året i forvejen. Egentlig var han kommet for at virke som lærer ved de små friskoler, der i 1861 var startet i Øster Jølby, Tøving og Galtrup. For at få en skolebygning købte han et

lille krumt sted i Galtrup på 1½ tdr. hartkorn. Her havde han også tænkt sig, højskolen skulle have til huse.

Bortset fra den korte notits i Morsø Avis blev der ikke ofret penge på annoncering eller anden reklame. De mennesker, han gerne ville have i tale, har nok heller ikke været påvirkelige for den slags. Hans metode var at opøge bønderne rundt om på Mors, tale med dem om vind og vejr; undervejs kunne han så komme ind på det gavnlige ved at lade deres voksne sønner bruge en vinter på højskole. Da det blev 1. november, havde der meldt sig en halv snes karle. Skolen kunne starte.

Hilsen fra Kold på Fyn

Det har næppe været tilfældigt udvalgte bønder, Povlsen henvendte sig til, da han kom til Mors. De mennesker, han kunne bygge på, dannede allerede et fællesskab. Og for dem har det været afgørende, at han kom fra Christen Kold på Fyn.

Kold havde – som nyuddannet seminarist fra Snedsted – været den drivende kraft i den gudelige forsamlingsbevægelse på Mors midt i trediverne. Centrum i denne bevægelse havde netop været Solbjerg og Øster Jølby. Fra breve ved vi, at man i de vaktas kredse havde fulgt Kolds fri- og højskoleeksperiment på Fyn med levende interesse; flere havde endog sendt børn i konfirmationsalderen derover.

Fra starten i 1851 havde Povlsen Dal været Kolds medlærer, først i Ryslinge, så i Dalby på Hindsholm, og i 1862 var han flyttet med til den store nye højskole i Dalum ved Odense.

Den kold'ske højskoles særpræg kan beskrives med Povlsens egne ord i et brev fra 1853, henvendt til en tidligere kollega, lærer Peder Pedersen, Hals ved Ålborg:

»Det vil blive vanskeligt at give Dem noget levende begreb af skolens egentlige indre væsen, så længe De ikke kender Kold personlig; thi Kold og hans skole er inderligt sammenvoksede, at den ene ikke kan kendes til gavn uden den anden, og Kold er en ganske ejendommelig personlighed... Eleverne, hvoraf vi i år som i fjor har 15 mellem 14 og 26 år, alle bønderbørn, betaler for vask, logi og undervisning i 5 vintermåneder 30 rdl. Hvad angår skolens indre væsen,

da er dens løsen: christendom og menneskelighed (danskhed), og dens hovedformål er ikke så meget at bringe eleverne egentlige positive kundskaber, som derimod at åbne deres øie og vække deres ånd til at fatte betydningen af menneskelivet, til at skelne mellem sandhed og løgn, virkelighed og indbildning i livets forviklede forhold og vække kærlighed til sandheden, skønheden og alt, hvad der er af Gud og fører til ånd... Undervisningen sker mundtlig, eleverne selv læser ikke synderlig og aldeles ikke på lektier. Omgangslivet er meget frit og holdes så naturligt som muligt...

Det er en dejlig bestilling at være med i en sådan skole, og jeg er som i et paradys, og har rigtigt begyndt at få syn for, hvad det er at leve, leve et virkeligt liv«.

Inspirationen til denne skole er udgået fra Kold. Og bag ham står det 19. århundredes nytænkere, Grundtvig og Kierkegaard. Men når den koldske skole kunne holde til hverdagene, må Povlsen tilskrives en betydelig del af æren derfor. Han lærte eleverne noget, når Kold havde »beåndet« dem, og han supplerede Kold på områder, hvor denne ikke havde sin styrke, ikke mindst naturfag.

Netop på dette felt var Povlsen godt rustet. På foranledning af indenrigsminister Monrad havde han deltaget i sommer-kurser på Landbohøjskolen sammen med andre lærere fra de ældste bondehøjskoler, bl.a. den navnkundige Lars Bjørnbak, der drev en højskole af et helt andet tilsnit end den koldske i Viby ved Århus.

Den første højskolevinter

1864 havde været et noget usædvanligt år for morsingboerne – som for alle andre danskere. Den nationale og folkelige selvtilid, der var vokset frem i 1848 – og som Kolds skole også var et produkt af – havde fået et afgørende knæk. Danmark havde lidt et forsmædeligt nederlag til den preussiske stormagt. Også blandt de indkaldte karle fra Mors var der en del faldne og invaliderede; resten vendte deprimerede hjem i løbet af sommeren og efteråret, ofte til en kølig modtagelse. Der blev ikke råbt hurra som for jenserne i 1848.

Der må have hvilet en dyster stem-

Jens Chr. Bonne, f.1815, d.1906.

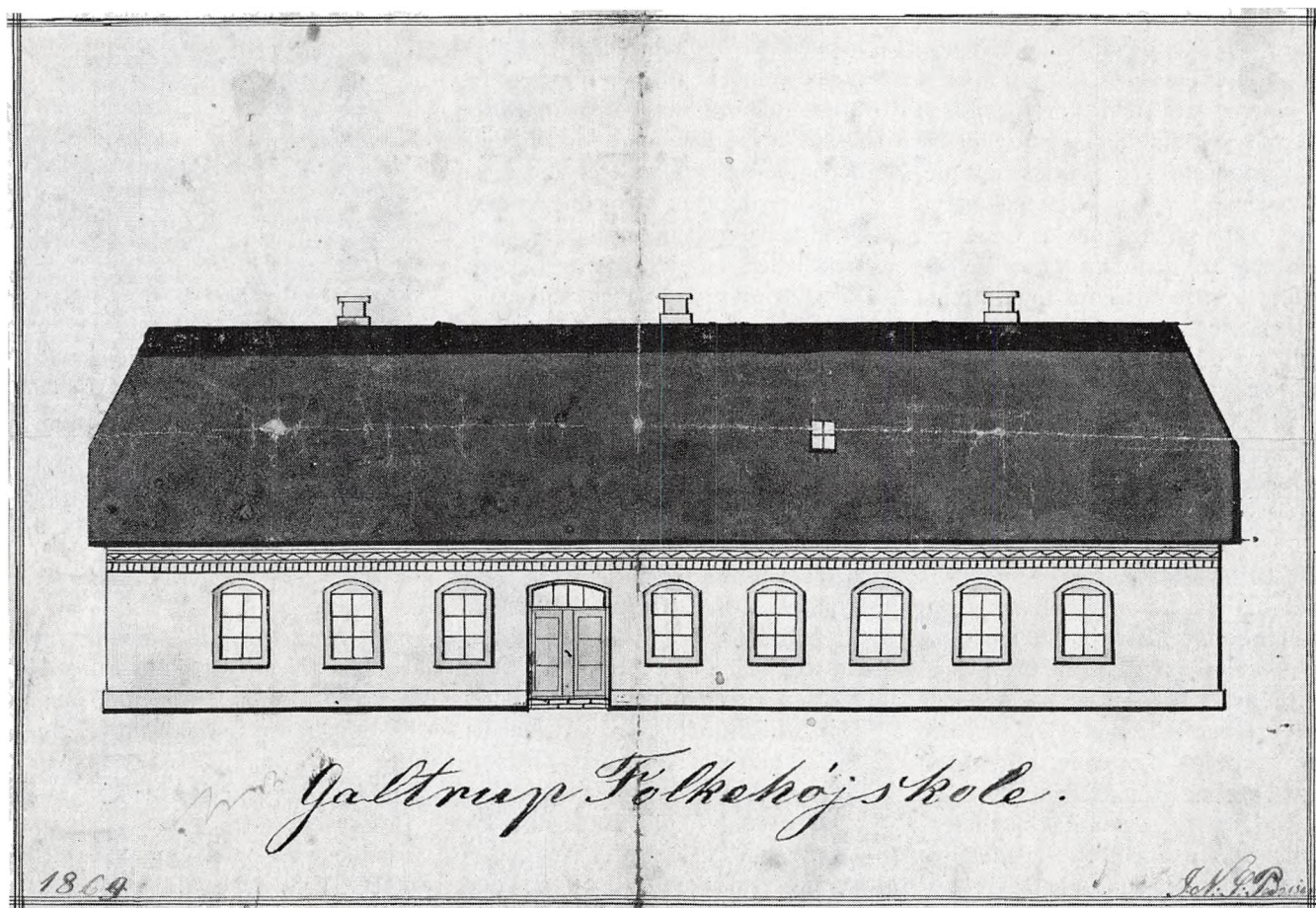
ning over Povlsens samtaler med bønderne i efterårsmånederne. Det mærkelige er, at man netop i den situation havde overskud til at sætte noget nyt i gang. Det skete ikke blot på Mors, selv om man her kom først. Ludvig Schrøders Askov, lige nord for den nye Kongeå-grænse, og Ernst Triers Vallekilde på Nordvestsjælland startede 1. november 1865; og Jens Nørregaards Testrup, anlagt som modvægt mod Bjørnsbaks eks-amens-højskole, startede 1. november 1866. Ialt kom der 25 nye højskoler til i årene 1865-69.

Trods nederlagsstemningen fik Povlsens højskole en festlig start. Indvielsen er beskrevet i nogle erindringer af N. P. Jespersen, der – netop hjemkommet fra tysk krigsfangenskab – var blevet ansat som lærer hos Povlsen:

»Det var en dag med et levende håb om livets og lysets velsignede gerning iblandt os. Foruden de indmeldte karle kom der også mange deltagere og glædede sig med os. Vi sang Grundtvigs dejlige skolesang: »Hvad solskin er for det sorte muld, er sand oplysning for muldets frænde«, hvorefter Povlsen holdt en varm og klar tale om skolens formål. Der var flere, der gav et godt ord med i laget, så det var en af de dage, der sent glemmes«.

Jespersen giver også en levende beretning om, hvordan livet kom til at udfolde sig i de kommende måneder i det lille husmandssted, der jo både rummede friskole og højskole, foruden lærer- og forstander-»boliger«:

»I østerenden af stuehuset var der

Galtrup Folkehøjskole, tegnet 1864.

en stue, som gik tværs gennem huset, vel 6 a 7 alen bred, 12 alen lang og 3 alen høj med lergulv. I den ene ende et langt hvidt bord med løse bænke ved hver side. Der skulle de voksne bænkes. I dagligstuen, som også var spisestue, havde børnene plads. Det kneb med rum begge steder, men det gik efter det gamle ord: »hvor der er hjerterum, er der også husrum«. Det værste var, at vi nær var ved at gå i bløde, særlig i vådt vejr; og når der kom mange fremmede; vi måtte da bruge skovlen i stedet for kosten, når der skulle gøres rent, og det var undertiden flere gange om dagen, alt efter som føret var. Værst var det om formiddagen; Thi Povlsen holdt som regel et historisk foredrag lidt hen på formiddagen, og til den tid kom der jævnlig en del mænd og kvinder fra nær og fjern for at høre hans vægtige, oplysende foredrag. Særlig i verdenshistorie havde han et klart blik og en stor styrke. Han kunne kastelys over de forskellige historiske folks liv og færd, ånd og kultur, jeg synes som kun få af dem, jeg har hørt.

Vinteren igennem holdt han fore-

drag en aften om ugen for alle og enhver, der ville komme, og der kom mange, særlig af de unge. Ved disse møder tog han forskellige spørgsmål og historiske afsnit frem og belyste dem. Povlsens foredrag var altid grundig gennemtænkt, jævnt og klart lagt til rette, så folk kunne få noget udbytte deraf«.

Ved middagstid måtte friskolebørnene gå hjem, så højskolekarlene kunne komme til at spise. Om eftermiddagen arbejdede man meget med praktiske fag, herunder Povlsens specialer: kemi og korttegning. Og Jespersen kunne fortælle om krigen og fangeskabet.

Efter aften-mellemmaden kom Povlsen med en stor messinglampe i hånden og en Ingemann-roman under armen, og så blev der læst højt.

Soverummet havde man indrettet i den søndre ende af laden i en gammel fåresti. Pladsen var trang, og da der i løbet af vinteren kom flere elever til, måtte forstanderen flytte sin seng ud i vognporten.

Eleverne i den første vinter var mellem 15 og 22 år, en enkelt var præstesøn, resten bondesønner. Pri-

sen for et ophold på 5 mdr. var 15 rdl. Mange medbragte selv proviant og nøjedes med at købe middagsmaden; den kostede 17 rdl. Man kunne altså klare et ophold for ialt 32 rdl. Et beløb, der ligger tæt på Kolds højskole en halv snes år tidligere. En karls årsløn har omkring 1870 ligget på ca. 60 rdl.

Noget af det bemærkelsesværdige ved Povlsens højskole er den berøringsflade, der hurtigt blev mellem skole og befolkning. Udover det ugentlige aften-foredrag stod skolen åben for alle, der havde lyst til at være med. Især var der en del, der fik for vane at dukke op til formiddagsforedraget. Det må have virket forstyrrende; og det har belastet skolens økonomi, for når man nu var kommet, kunne man lige så godt blive til middag. Et anonymt læserindlæg i Morsø Avis fra marts 1866 opfordrer derfor til – efter at have prist Povlsens gæstfrihed – at opstille en kasse over døren til spisestuen. Her kunne gæsterne lige så diskret lægge en betaling for fortæringen. Kassen blev også sat op; men Povlsen brød sig vist ikke meget om ideen. For ham

Galtrup Højskole ca. 1895.

var skolens økonomi en biomstændighed. Den blev da heller aldrig særlig velkonsolideret. Hovedsagen var den folkelige vækkelse: jo flere der kom på skolen, desto bedre.

Et folkeligt kraftcenter

Den konservative Bonne havde frygtet, højskolen skulle blive »en politisk frihedsanstalt« der udklækkede »halvstuderede oprørere«. Han fik ret. Fra Povlsens højskole udgik der i de følgende år en række impulser, der vendte op og ned på det kulturelle og politiske liv på Mors, og derigennem vel også omformede de materielle vilkår.

Skolen selv havde medvind. Den første vinters halve snes elever voksede i den kommende vinter til op mod 50; her blev elevtallet liggende de følgende år. Hertil kom, at Povlsen begyndte på noget, der ret beset var en revolution helt for sig selv: I lighed med Kold på Dalum holdt han fra sommeren 1868 et kursus for piger, fra 15. april til 15. juli; det samlede også omkring 50 deltagere.

Allerede efter den første vinter gik man i gang med at bygge en ny skole.

Pengene blev skaffet ved aktietegning. Den ny skole var også et stråtkædet bondehus, men sammenlignet med den oprindelige hytte en monumental bygning.

»De hellige« fra tredivernes gudelege vækkelse var højskolens folkelige grundlag. De stod ofte i et modsætningsforhold til folkekirkens præster, og da der i 1867 blev skabt lovgrundlag for dannelse af valgmenigheder, var man ikke sene til at benytte den mulighed på Mors. 1869 begyndte bygningen af Ansgarkirken. Povlsen Dal blev menighedens formand og den drivende kraft i det store byggeprojekt.

Bestræbelserne på at knytte højskolen til et udadvendt folkeligt arbejde fik en ny dimension, da kredsen omkring højskolen og valgmenigheden i 1875 – igen med Povlsen som drivende kraft – oprettede Morslands danske Samfund og gik i gang med at opføre det otte-kantede forsamlingshus, der i generationer blev centret for foredragsvirksomhed, bl.a. de store efterårsmøder,

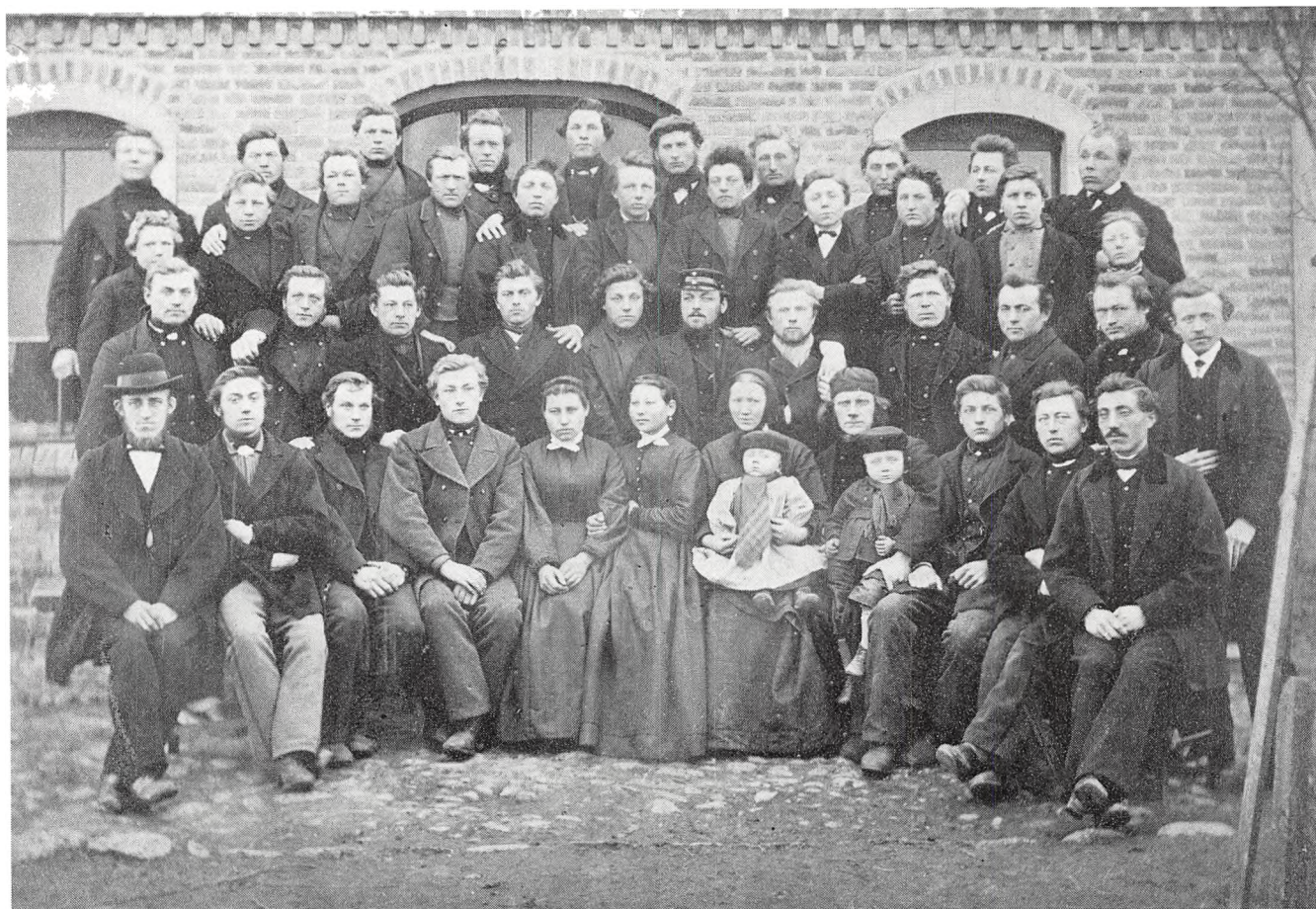
politiske møder, gymnastik og mange andre aktiviteter.

Modsat læremester Kold engagerede Povlsen sin højskole stærkt i den politiske kamp. Han støttede aktivt de kandidater, der placerede sig på den radikale fløj i kampen mod landstingets højre. Han organiserede opstillingsmøder og vælgermøder. Bønderne på Mors blev politisk bevidste gennem dette arbejde. I den forbindelse skal man også se hans engagement i oprettelsen af Morsø Folkeblad i midten af halvfjerdserne.

En åndelig krise

Jens Chr Bonne kunne slutte sine betragtninger over Galtrup Højskole med, at det heldigvis gik galt til sidst. Også det er på sin vis korrekt. Fra 1884 stod Galtrup Højskole uden elever. I et brev til den sociale agitator Fernando Linderberg, fra februar 1884, nævner Povlsen, at han i denne vinter kun har 9 elever. Det følgende år stod skolen helt tom, og i februar 1885 melder en kort notits i Morsø Avis, at Povlsen Dal har solgt sin højskole til højskolelærer – og tidligere elev på Galtrup – Georg Him-

Et af de første elevhold. Povlsen Dal og hustru ses med børnene på knæene.

melstrup. Et par år efter drog den 60-årige Povlsen til Amerika med hele familien for at prøve at skaffe midler til at tilbagebetale den ophobede gæld. Han klarede det, vendte hjem i 1892 og købte en gård i Jordsby. Her døde han i 1899.

Der er noget gådefuldt over dette brud mellem den grundtvigske kreds og dens højskole. Povlsens fallit er et vidnesbyrd om, hvor afhængig skolen var af netop dette sociale grundlag. Der var ingen bestyrelse eller generalforsamling, der kunne afsætte forstanderen. Man holdt simpelthen de unge væk; for – som Povlsen siger i brevet til Linderberg: »ingen tør jo sende sine børn til en mand . . . , der står i modsætning til den herskende livsbetragtning og livsførelse«.

Årsagen til bruddet mellem Povlsen og grundtvigianerne var den dramatiske udvikling omkring valgmenigheden i 1883. En strid om børns ret til at gå til alters før konfirmationen førte til et brud med folkekirken og dannelse af en frimenighed. Povlsen havde stået i spidsen for kampen

mod den kirkelige øvrighed; men i det afgørende øjeblik fik han betænkeligheder og gik mod bruddet med folkekirken.

Dermed var Povlsen Dals rolle i den folkelige vækkelse på Mors udspillet. Men højskolen og de øvrige aktiviteter, han havde sat i gang, kunne holde. Højskolen kom på fode igen og spillede fortsat en afgørende rolle i den hårde politiske kamp, der fulgte i sidste del af firserne.

En folkelig revolution

Jens Chr. Bonne må have været en mand med en veludviklet politisk fornemmelse. Han så straks, at den skole, Povlsen samlede penge ind til, var farlig for den bestående orden. I Bonnes øjne var samfundets orden funderet på de store jordbesiddere og på statens embedsmænd. Disse to grupper fik deres magt stækket i århundredets sidste årtier – selv om det kostede hård og langvarig kamp. De tidlige bondehøjskoler blev en afgørende kraft i almuens frigørelseskamp.

P. S.

Der er desværre ikke noget arkiv i behold fra Povlsens højskole. Denne fremstilling står i gæld til Jakob Lykkes minde-skrift: »A. Kr. Povlsen Dal og Galtrup højskole« fra 1917. Desuden Roar Skovmand: Højskolens ungdomstid i breve, »Bavnen«, 1924, Højskolebladet, 1900, med en række indbyrdes uenige nekrologer over P.D.; Morsø Avis og nekrologer i Morsø Folkeblad, august 1899.

Det ville være godt, hvis denne artikel kunne bidrage til, at breve, billeder m.v. med tilknytning til Galtrup Højskole dukkede op af gemmerne og blev afleveret, evt. lånt, til Morsø lokalhistoriske Arkiv.

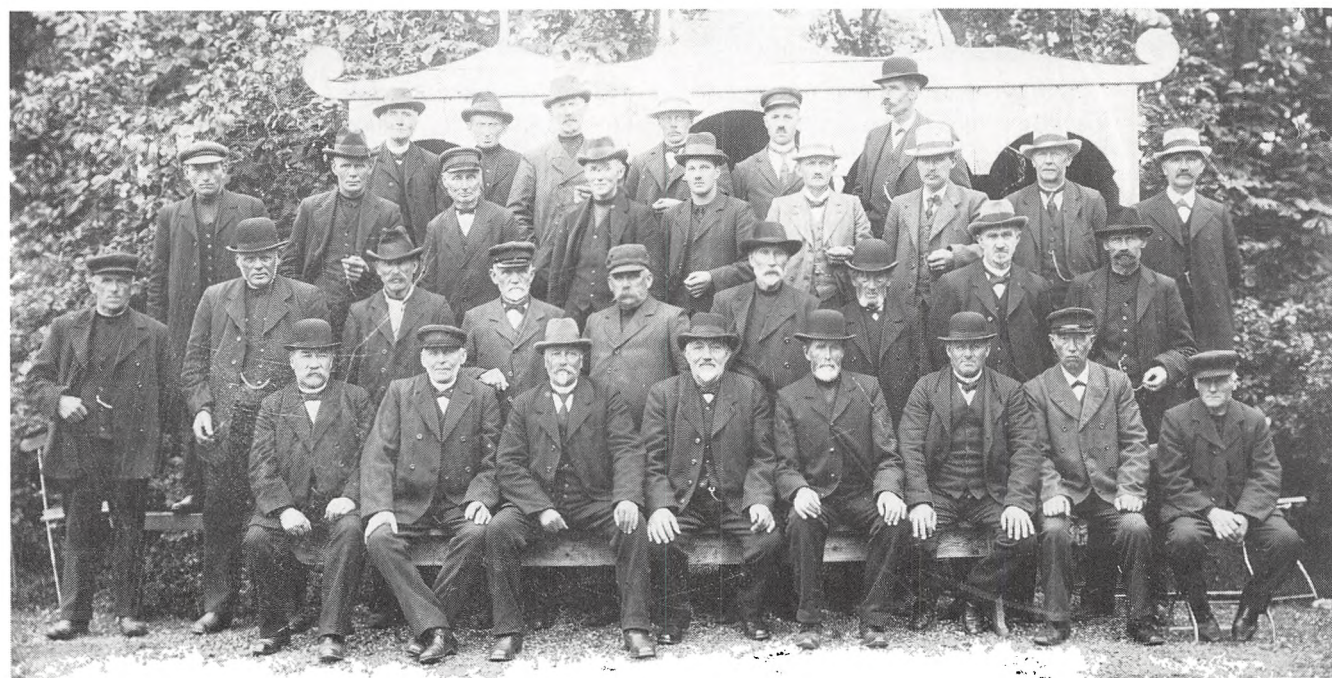
Vognmand Jens Chr. Thomsens »pæne stue« Nørregade 21 ca. 1912. Fra venstre: Gerhard Meulengracht Jensen, Jette Thomsen, Jens Chr. Thomsens far ??, Grethe Meulengracht, Cato Meulengracht, Frederikke Meulengracht, Jens Chr. Thomsen.

Gullerup, med Hanklit i baggrunden, ca. 1910.

Johannes Berg, der var lærer ved Redsted vestre skole fra 1907 til 1949, ses her sammen med en klasse fra denne skole. Arkivet vil gerne have oplysninger om, hvilket år billedet er taget.

*Deltagerne i sognefogedmødet på Vildsund Strand i august 1918. Bagest fra venstre: Th. Houmark, Villerslev, S. Sørensen, Gullerup, A. Christensen, V. Assels, Toftdahl, Aas, J. Busk, Rakkeby, N. M. Balle, Tæbring.
3. række fra venstre: A. Langballe, Hundstrup, M. Kusk, Mollerup, N. Rask, Thorsted, P. Houmøller, V. Jølby, J. Vangsgaard, Sundby Mors, Carl Sørensen, Frøslev, H. Vestergaard, Visby, P. Kortbæk, Tøving, P. Kjeldgaard, Hørsted.
2. række fra venstre: Chr. Langgaard, Østerild, Chr. Mikkelsen, Kaastrup, Bunch, Hillerslev, K. Steffensen, Karby, M. Mikkelsen, Erslev, J. Kjær, Redsted, J. Knudsen, Bedsted, Fabricius, Hørdum, L. Overgaard, Ørding.
1. række fra venstre: N. Bjerregaard, Ø. Assels, N. Bangsgaard, Hassing, C. P. Christensen, Sennels, Chr. Nielsen, Harring, S. Nørgaard, Alsted, P. Kjærgaard, Vejerstev, J. Mikkelsen, Emb, og S. C. Søndergaard, Ø. Jølby.*

Snekastere i Erslev ca. 1900. På billedet ses fra venstre: nr. 4 Thøger Aackman, Erslev, nr. 5 Jens Peter Svenningsen, Erslev.

Elever fra Sillerslev skole med Th. Jacobsen, der var lærer ved skolen fra 1881 til 1913. Arkivet vil gerne have oplysninger om eleverne og tid.

Købmand I. K. Jantsen, Ø. Assels, ca. 1900. Udenfor ses: Købmand I. K. Jantsen og hustru, Mette Marie Jantsen, og børnene Hans Kristian og Agnes. Moster Nicoline Korsgaard, der var i huset der i 11 år. Bagved ses en kommis. På vognen gårdskarlen Jens Brun.

Arkivet har følgende oplysninger til dette billede: Peder Chr. Jensens smedie i Ørding, som var startet 1919. I 1934 flyttede han til Vodstrup og senere til Grønmarken. Men vi har fået oplysninger, der fortæller, at det ikke kan passe. Vi håber, at der er nogle af læserne, der kan genkende stedet og personerne og vil give arkivet besked herom.

Thisted Amts Tvangs- arbejdsanstalt 1862-1879

Af Orla Poulsen

Tiggeri var indtil 1708 den eneste form for fattigforsørgelse. Siden middelalderen havde tiggeriet været et anerkendt erhverv, som øvrighedens tiggerforordninger havde givet det gyldne stempel.

Med den første fattiglovgivning 1708 blev tiggeriet samtidigt forbudt og kriminaliseret, men det fortsatte ufortrødent, fordi de bestræbelser, der blev gjort for at forsørge de fattige, strandede på modvilje fra bønderne og manglende interesse hos de lokale myndigheder, d.v.s. sognepræsten, som skulle forestå administrationen af de nye love.

Regeringen forsøgte sig med en ny lovgivning i 1802/3, som i store træk blev grundlaget for fattigforsørgelsen frem til 1890/91.

Det grundlæggende princip i 1800-tallets fattiglove er, at man fastslår, at det offentlige har en forsørgelsespligt, og at denne pligt er overladt til en lokal administration, hvor ethvert sognedistrikt udgør et forsørgelsesområde. I spidsen for fattigforsørgelsen satte man sognepræsterne som formænd for fattigkommissionerne.

For at opnå forsørgelsesret i en kommune skulle man enten være født eller opdraget der, eller efter sit attende år have haft ophold i 3 sammenhængende år. En naturlig følge af denne bestemmelse blev, at man rundt omkring søgte at skaffe sig af med de potentielle fattighjælpsnydere, som måtte komme tilrejsende til sognet.

Den hjælp, der blev ydet, bestod hovedsageligt af naturalier i form af korn, kartofler, tørv o.s.v., som det blev pålignet gårdmændene at levere til de fattige.

De fleste steder havde man offentlige fattighuse (som ikke må forveksles med de senere fattiggårde), hvor

man kunne anbringe flere fattige familier under samme tag.

Gennem hele perioden fra 1802 til 1891 sker der en række stramninger af lovgivningen. I 1824 blev det indskærpet, at fattighjælpsnydere ikke kunne gifte sig uden fattigvæsenets tilladelse, og i 1839 blev det besluttet, at man for at opnå forsørgelse skulle have haft ophold i kommunen i mindst 5 år (mod tidligere 3).

Fra 1860'erne og frem til tiden omkring århundredeskiftet skød fattiggårdene op som paddehatte over hele landet. Man forsøgte på denne måde at samle de fattige under samme tag, dels for at billiggøre forsørgelsen og dels for at lade et eventuelt ophold i fattighuset under en bestyrers formynderskab og reglement stå som et eksempel til skræk og advarsel for de, der måtte finde på at lade sig forsørge.

I Thisted Amt blev der bygget 10 nye fattiggårde fra 1870 til 1879. Og der er ingen tvivl om, at fattiggårdene har virket efter hensigten – man kunne mærke en betydelig nedgang i antallet af anmodninger om fattigforsørgelse straks efter fattiggårdenes etablering.

Det økonomiske princip

Og var fattiggårdene ikke tilstrækkelig advarsel mod den fattigdom, som efter tidens opfattelse var selvfor skyldt, havde man tillige tvangsarbejdsanstalter, som blev drevet for amternes regning. Deres opgave var bl.a. at få de fattige til at indordne sig i systemet ved at stille dem tvangsarbejde i udsigt. Mennesker, som ikke følte sig til rette på fattiggårdene eller i det hele taget viste utilfredshed med fattigvæsenet af en eller anden grund, kunne bl.a. idømmes max. 4 ugers ophold på en tvangsarbejdsanstalt. De, der blev anbragt her, kunne

deles op i to klasser. Til den første hørte de, som var dømt til tvangsarbejde som i førnævnte tilfælde og efter lov af 3. marts 1860: »Lov om straffen for løsgænger og betleri«, hvori det hedder:

§ 1: Den som streifer arbejdsløs omkring uden at kunne oplyse, at han er i besiddelse af midler til sit underhold, eller at han idetmindste fører lovligt erhverv, bliver som løsgænger at anse med straf af fængsel på vand og brød. Hvor tvangsarbejdshuse ere indrettede kan istedetfor fængsel på vand og brød i disse idømmes, således at 6 dages tvangsarbejde anses lig med 1 dags fængsel på vand og brød.

En senere lovgivning udvider denne kategori med personer, der er dømt for forskellige lovovertrædelser, f.eks. voldsforbrydelser, rufferi og alfonseri.

Men ud over disse »tvangsbragte« kunne der også optages »almindelige« fattige i anstalten, altså personer, der med en senere tids sprogbrug kunne kaldes »værdig trængende«, heriblandt også børn og unge mennesker, som det senere vil fremgå af et eksempel.

Behandlingen af de tvende klasser var forskellig. De arbejdsløse, betlerne, som var idømt opholdet, skulle altid udføre deres arbejde på arbejdsstuerne eller i enkeltcellerne. Den anden gruppe kunne godt tillades at arbejde i anstaltens gård eller have, og de man kunne styre og som skikkede sig vel, kunne der gives arbejde uden for anstaltens mure.

Vanskelige og uregerlige fattiglemmer kunne være en stor økonomisk byrde for en landkommune, og derfor blev det amtet, der påtog sig at drive anstalten med det formål –

Thisted købstad 1869. Arbejdsanstalten er indtegnet i nederste venstre hjørne. Bybilledet er præget af, at banen endnu ikke er anlagt.

»...at give fattige af begge køn, som ere under offentlig fattigforsørgelse, lejlighed til, ved fornøden anvisning i et hensigtssvarende lokale og ved at levere dem de råmaterialer og det redskab eller værktøi, som behøves, at bidrage så meget ved egne kræfter, som de formåe, til deres daglige underholdning og derved at lette byrden for de fattigkommuner, hvem deres forsørgelse påhviler«.

Som det hedder i statutterne for Thisted Amts Tvangsarbejdsanstalt.

Planerne om at opføre en tvangsarbejdsanstalt i Thisted tog form omkring 1860, hvor en særlig komité forestod det forberedende arbejde. Et af de første spørgsmål, man drøftede indgående, var placeringen. Man foreslog i første omgang at indrette anstalten i en mindre landejendom for at kunne beskæftige lemmene ved landbrug. Samtidig tog man i overvejelserne også højde for, at der skulle kunne skabes andre beskæftigelsesmuligheder end netop landbruget for også at kunne sætte folk i sving om vinteren. Men komiteen kom dog til det slutresultat, at

det var bedst at placere anstalten i nærheden af en købstad. Det var frygten for, at ro og orden ikke kunne opretholdes, der gjorde udslaget. Man følte sig tvunget til at placere anstalten således, at der om fornødent kunne tilkaldes politi og naturligvis også læge.

Det stred imidlertid mod Thisted købstads økonomiske interesser. I kommunalbestyrelsen spøjte forestillingen om betalingen for de omkostninger, der kunne fremkomme i forbindelse med de mange delinkventsager, som man mente ville blive en følge af tvangsarbejdsanstaltens tilstedeværelse.

Måske blev det til syvende og sidst udslagsgivende, at een af initiativtagerne til oprettelsen af anstalten, konsul Griishauge, netop ønskede at afhænde en avlsgård beliggende ved Frederiksgade (der hvor det nuværende missionshotel ligger). Konsul Griishauge ejede sammen med sin bror jorderne helt ned til fjorden, hvor senere jernbanen, Søndre Kirkegård, Asylgade, Frederiksgade og Kongensgade blev anlagt.

Griishauges avlsgård blev erhver-

vet i 1862, og dermed var Thisted Amts Tvangsarbejdsanstalt en realitet.

Anstalten blev drevet efter strenge økonomiske principper. De landkommuner, som fik optaget et fattiglem, var pligtig til at betale en bestemt daglig takst pr. lem, der svarede til en trediedel af den takst, der var fastsat for købstæderne og andre kommuner uden for amtet. Man tog altså her hensyn til landkommunernes begrænsede økonomiske evner.

Derudover skulle den anbragte selv, eller ved hjælp af den kommune, som skulle sørge for hans underhold, medbringe: »Et sæt helt og ordentligt ydertøi, 2 à 3 stykker linned, 2 par strømper og sædvanlig hoved- og fodbeklædning«. Anstalten forpligtede sig til gengæld til at yde den anbragte fuld forplejning.

I det daglige lå den økonomiske drift i hænderne hos bestyrelsen, eller oeconomen, som han blev kaldt:

Da erfaring har vist, at det er høist vanskeligt og næsten umuligt at drive en fattigarbejdsanstalt med tilbørlig økonomi for offentlig regning, såvel

hvad forplejningen, som anskaffelsen af det fornødne arbejdsmateriale og afhændelsen af de tilvirkede arbejder angår, er sådant overdraget til bestyreren, således at han for den ham tillagte årlige løn på 200 rigsdaler foruden fri bopæl, lys og ildebrændsel samt fri afbenyttelse af jorden ikke alene udfører det daglige tilsyn med arbejdsanstalten, som det i hans instrux nærmere findes bestemt, men også overtager økonomien for egen regning og selv tillægger det fornødne arbejdsmateriale imod en daglig godtgørelse for hvert individ, hvorom træffes akkord med ham af amtsrådet hvert års november måned for det påfølgende år. Hvad der kan indvindes ved fattiglemmernes daglige beskæftigelse og salget af de forarbejdede materialer skal da også komme bestyreren til gode, dog under den betingelse, at der ikke, under bestillingens fortabelse, tildeles noget fattiglem mere eller strengere arbejde, end inspektionen finder passende.

Som man kan se, forsøgte myndighederne at tage højde for misbrug, men det karakteristiske er dog, at man ved denne ordning forsøger at holde den offentlige kasse fri.

Noget tyder på, at det kunne være givtigt at få bestillingen som bestyrer, eftersom een af ansøgerne til posten i 1862 var den førømtalte Consul Griishauge, som man må formode var en velhavende mand. Han havde fra tidligere erfaringer med at anvende fattiglemmer til arbejde, som det bl.a. fremgår af kommunalbestyrelsens påtegning ved ansøgningen:

Med hensyn såvel til Consul Griishauges virksomhed i kommunens anliggender, som til den særdeles iver, han i sin tid har lagt for dagen ved at beskæftige fattige til industriens fremme, navnlig til kludesortering og deslige, hans hustrues særdeles flinkhed, netop i en større oeconomie m.v., anbefaler bestyrelsen ham på det bedste.

Og i praksis udførte lemmerne en del akkordarbejde. Udenfor anstalten hos omegnens landmænd og gartnere, og på selve anstalten ved fremstilling af klemmer, syning, strikning, spinding, tømmer- og skomagerarbejde. Man lavede måtter og

»værk«, som blev optrevet af gamle klude, og endelig sled mange på anstaltens egen lille jordlod.

Selv fik lemmerne lidt ud af deres slid til »småfornødenheder«, som det kaldtes. Men om der blev udbetalt penge afhang af arbejdets art. Som regel kunne det betale sig at være sysselsat med akkordarbejdet, hvorimod køkkentjenesten og havearbejdet sjældent kastede noget af sig.

Omfanget af udbetalinger til »småfornødenheder« er skiftende i perioden. Visse år får næsten alle lemmerne udbetalt nogle småbeløb, andre år sætter bestyreren de indtjente skillingen hen til opsparing – og endelig er der perioder, hvor slet intet kommer lemmerne til gode. Det afhang af bestyrerens velvilje og vurdering af, hvor meget der tilkom ham selv. Men under alle omstændigheder føres der nøje kontrol med, hvor meget akkordarbejde de enkelte udfører, om ikke for andet så af hensyn til regnskabet.

Et besøg i Fredriksgade

Anstaltens rammer var en firelænget gård, der ud mod gaden bestod af et forhus, 36, 5 m langt og 10 m bredt. Det var som resten af gården grundmuret og med tegtag. Under det halve af forhuset var der en kælder, der før arbejdsanstalten blev indrettet havde huset to familier.

Bag dette forhus var tilbygget to sidehuse, hver 18 meter lange og 7½ meter brede, der ligesom forhuset også var i eet plan.

Bagest i gården lå laden, hvorigenem der var indkørselsport til gården. Og lidt uden for selve bygningskomplekset lå der lokum og hønsehus.

Det samlede areal, der var bebygget, var ialt på 1064 m², heraf beboelse 635 m² og lade 429 m².

Omkring gården lå arbejdsanstaltens jord på 8 tdr. sædeland à 10.000 kvadratalen.

Vi går tilbage i tiden til den 16. januar 1863 og spadserer en tur ind i gården for at tage huset i nærmere øjesyn. Fra den store port kommer vi gennem laden og ind i gården, hvor vasketøjet hænger på tørresnoen. På een af væggene er ophængt redskaber til bekæmpelse af ildebrand: Brandlygte, skovle og brandspande.

Bestyreren kommer ud og ringer

på madklokken, for tiden nærmer sig tolv, hvor der sædvanligvis spises. Vi følger efter ham ind på kontoret i forhuset, hvor han byder os tage plads bag skrivebordet, hvor der står en bøgetræsstol med rørflet på ryggen. Bestyreren selv anbringer sig foroverbøjet ved skrivebordet og rydder lidt op på de ting, der ligger og flyder. Han stiller et par protokoller op på reolen bag ved, rejser sig og viser sig imødekommende overfor et ønske om en rundvisning i den nyetablerede anstalt.

Først går vi ind i direktionssstuen, der er et stort lyst lokale udstyret med røde gardiner og ovenikøbet rullegardin, så de forbipasserende i Fredriksgade ikke kan se, hvad der foregår. Rummet er elegant udstyret med et stort egemalet bord med skrivetøj anbragt i midten. Omkring bordet står 6 rørflettede stole mage til den på kontoret. I hjørnet står en stumtjener og ved siden af denne og bagest i rummet er der pyntet med to mesinglysestager oven på skabet. Bestyreren går hen til skabet og åbner en lille kasse og fremviser stolt den signet, som netop er blevet erhvervet.

Medens vi går gennem bestyrerens lejlighed, der består af tre værelser, fortæller han, at der ugentlig møder medlemmer af direktionen op for at føre tilsyn med driften – og direktionlokalet tages kun i brug de gange om året, hvor hele direktionen er samlet for at drøfte de større sager. Et par gange om året er også amtmanden gæst i forbindelse med disse møder.

Fra lejligheden føres vi ud i en stor korridor, der går gennem det meste af huset, og ind i mandfolkenes afdeling, hvor vi starter rundgangen i den første spisestue, hvor lemmerne sidder bænket over maden omkring 2 borde af ca. 2½ meters længde. Væggene er hvidkalkede og det eneste, der bryder den bare flade, er vinduerne og de to hjørnehylde ved kakkellovsvæggen. Der er lidt mørkt inde i dette rum, og bestyreren går hen og tænder et par tællelys.

Anstaltens medhjælper står ved et lille bord og øser hvid søbekål op i bliktallerknerne. En pøt til hver og dertil en smule saltet kød. Man fortæller mig, at der gøres en del for at give en god forplejning, hvilket jeg også forviser mig om ved et blik på

(Fortsættes side 18)

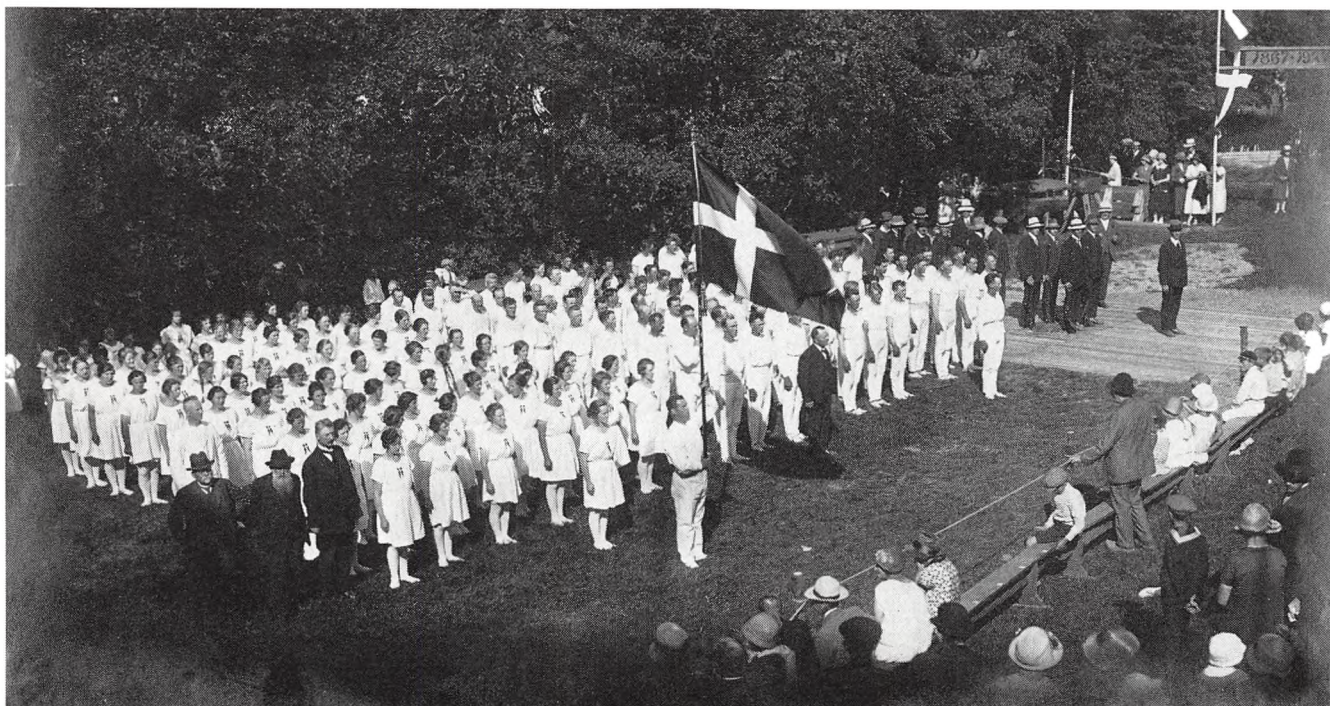

Nykøbing Skyttekreds' 90 års jubilæum 1953.

Oplysningerne om disse Nykøbing-borgere, der er fotograferet en søndag 1911, er fra før m/k tiden. Damerne er alle nævnt ved deres mænds titler og navn. Siddende omkring bordet fra venstre: Fru købmand Hans Pedersen, fru købmand Jens Heilskov, fru købmand Anders Soelberg, fru havnefoged Rasmussen, frk. Schourup, fru mægler Knakkegaard, fru fabrikant Dolleris, hr. seilmager Jepmond, hr. havnefoged Rasmussen og hr. købmand Hans Pedersen. Stående 1. række: Hr. købmand Anders Soelberg, hr. købmand I. C. Pedersen, hr. fabrikant Dolleris, hr. købmand Jens Heilskov, frk. Agnes Knakkegaard, hr. Alexander Møller, frk. Anne K. Pedersen, ukendt dame, hr. lektor Drachenberg, ukendt mand. – Sidste række: Ukendt mand, hr. manufakturhandler Carl E. Møller, hr. violinist Sterup Møller, hr. mægler Knakkegaard og hr. møller Hansen.

Gymnastikstævne i Præstbro 1927. Gymnastikleder Carl Søndergaard (i almindeligt tøj) står ved siden af fanebærer Mikkel Kibsgaard, Lødderup. Den midterste af de tre herrer til venstre for gymnasterne er friskolelærer Ole Jacobsen, Øster Jølby.

Købmand Niels Sørensen i sin forretning i Øster Assels 1914. Året efter blev forretningen solgt til en kreds af byens borgere, der her oprettede brugsforeningen. Sørensen flyttede til Karby, hvor han købte Worms forretning. Kommis Bjerregaard står ved kasseapparatet. Navnet på lærlingen kendes ikke.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv ønsker oplysninger om de to huse, hvor de lå og om beboerne.

Ø. Jølby friskole ca. 1910. Personerne er: Bageste række fra venstre: Hans Vestergaard, Johannes Hyldig, Laurids Østergaard, Johannes Dahl, søn af Frode Dahl, Jørgen Holst, Peder Dahl, søn af Frode Dahl, senere »Jørsbygaard«, Holger Boll, Anne Mette, Frode Jacobsens mor, Ole Jacobsen, lærer, og Ragnhild, datter af Ole Jacobsen.

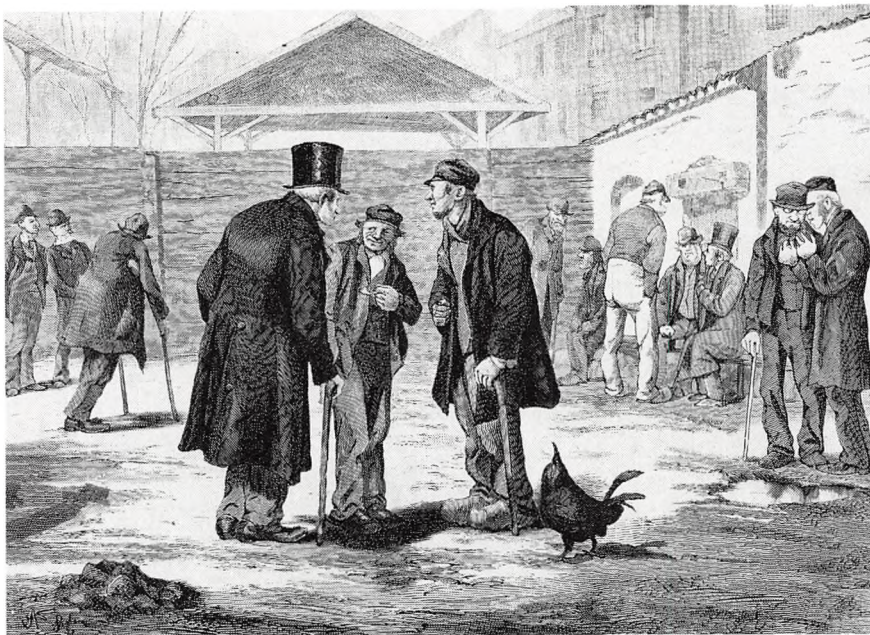
3. række fra venstre: Kristian Søndergaard, Frederik Dahl, søn af Frode Dahl, Knud Dahl, søn af Frode Dahl, Dagny Boll, Meta Damgaard, Marie Krogh, Mary Rasmussen, ?, Marie Hansen Krogh, Mitte Krogh, Mitte Houmøller, Johanne Østergaard, Povl Vestergaard, Niels Kusk og Jens Vestergaard.

2. række fra venstre: Jens Klausen, Johannes Kristensen, Aage Jensen, Signe Østergaard, Margrethe Vestergaard, Karen Nederby, Laura Holst, Thora Geneser, Karen Søndergaard, Ingeborg Knortegaard, Thea ?, Mitte Jensen, Aksel Vestergaard, Frode Jacobsen, Peder Krogh og Søren Hansen Krogh.

1. række fra venstre: Valdemar Pedersen, Peter Søndergaard, Kristian Nederby, senere mejeribestyrer i Øster Jølby, Kristian Vestergaard, Thorvald Jacobsen, bror til Frode Jacobsen, Herdis Jacobsen, søster til Frode Jacobsen, Dagmar Jensen, Thyra Jacobsen, søster til Frode Jacobsen, Agnes Østergaard, Karen Søndergaard, Laura Damgaard, Frederikke Geneser, Edith Baarstrøm, Gudrun Jacobsen, søster til Frode Jacobsen, og Alfred Hansen.

Sundby Teglværk 1920. Arkivet vil gerne have oplysninger om personernes navne.

Holmens Arbejdshus i Bredgade, København. Tegnet af Alfred Schmidt. Illustreret Tidende, 1880-81.

(Fortsat fra side 13)

spisereglementet, der er ophængt ved siden af døren. Kosten er varieret: Søndag: Kødsuppe med hvidkål eller rødder og kartofler – dertil kogt kød. Mandag: Byggrynsvandgrød, kartofler med salt. Tirsdag: Hvid eller grøn søbekål og saltet kød. Onsdag: Som om mandagen. Torsdag: Tykke gule ærter med flæsk. Fredag: Gryn- suppe og fersk fisk. Lørdag: Ølle- brød og kogt kød med afblæst mælk eller varmt øl.

Ikke alle lemmerne ser helt tilfredse ud, men ingen af dem siger noget, men skynder sig at spise op inden de skal tilbage til arbejdet. På mit spørgsmål indrømmer bestyreren, at det er sket, at enkelte lemmer har rettet klager til direktionen over madens kvalitet, men efter at han konsekvent har sat de utilfredse klagere i enkelt- celle, har det fået en ende, og da særlig efter at direktionen har bedt ham gribe ind over for videre tiltag i denne uheldige retning.

På vej til mandfolkenes 1. arbejds- sal passerer vi igennem endnu en af mandfolkenes spisestuer magen til den første. De to arbejdssale ligger lige ved siden af hinanden og er også indrettet ens med et par små borde. Her kan sidde 8 mand sysselsat – 4 ved hvert bord. Der hersker god orden. Tøjet hænger på knagerækken, og spybakkerne er tømte, selv om gulvet bærer spor efter, at enkelte har ramt ved siden af. Jeg lægger

også mærke til, at et par af lemmerne er ved at montere to nye skruestikker på værkbænkene. »Her arbejder de, som kan opføre sig ordentlig, og som er i stand til at få noget gjort selv«, fortæller bestyreren, »men herinde ved siden af har vi indrettet et mindre og et større arbejdskammer for dem, som vi er tvunget til at holde opsyn med«, han linder døren på klem til et mindre værelse, hvor hele møble- mentet består af en stol, en kakkelv- ovn, en hjørnehylde og en simema- skine, som dog ingen betjener lige nu. I det lidt større arbejdskammer flyder det med værktøj omkring høvlbænken, der står opstillet i mid- ten af rummet. Her i dette lille væ- relse har tre af lemmerne ophold døgnet rundt. Een af dem sidder på en lille skammel og arbejder på noget hestetøj, der er fastspændt over en træramme. Bestyrerens medhjælper går hen til ham og giver besked om, at der snart er gårdtur. »De tvangs- anbragte har lov til et kvarters frisk luft 2 gange om ugen«, oplyser be- styreren.

Vi går ud af mandfolkenes ar- bejdssale og ned til de to små rum, der her på anstalten kaldes »celler- ne«. I det ene af disse meget små rum er der opstillet arbejdsredskaber til både fruentimmere og mandfolk. Sengen er tarvelig og placeret bagest ved væggen. Ved siden af står en vævestol med jernskaft klinet op af

hjørnehylde. Ved den anden side hænger der skomagerværktøj: Jern- pudser, syleskafter, knibtang, kniv og oppindertang og læster til både mænd og kvinder.

Den anden celle er endnu mindre og bruges som regel kun til regulær indespærring. Her er blot en seng, natspand og en vævestol, ligeledes med jernskaft. Her er koldt og uden mulighed for opvarmning.

Den sidste del af mandfolkenes er de tre sovesale, hvor der er plads til ialt 27, men så må nogle sove sam- men i dobbeltsengene. I disse rum er der ikke meget plads til privatliv. De fleste har dog egen seng og en lille knagerække – men der er kun en nat- potte til hver anden og stole er der kun et par stykker af. De står henne ved det lille bord under det midterste vindue. Det betyder også mindre, for lemmerne opholder sig kun her, når de skal sove. Man fortæller, at lem- merne kun har en halv time til rådigh- ed til sig selv om aftenen fra kl. 9 til 9½, hvor lyset blæses ud. Derefter skal der være ro, indtil alle bliver vækket næste morgen kl. 5 (om som- meren) eller kl. 7½ (om vinteren). En time herefter skal alle møde rene og ordentlige på arbejdsstuerne efter, at de forinden har sørget for at sengene er redt og arbejdsstuerne er gjort rene. Og så arbejdes der ellers nogen- lunde uafbrudt til kl. 9 om aftenen, kun afbrudt af 1 times spisepause om vinteren og 1½ om sommeren.

Da vi kommer ind i fruentimmer- nes afdeling – som holdes strengt ad- skilt fra mændenes i den anden fløj – bemærker jeg, at der ikke er stor for- skel fra mandfolkenes afdeling, hvad angår udstyr og indretning af loka- lerne. Her er kun plads til 11 lemmer, men der er ikke fyldt helt op for ti- den. Det eneste tidspunkt, hvor mændene får lov til at komme her, er hveranden søndag formiddag, hvor der holdes andagt fra prædikestolen i kvindernes arbejdssal. »Naturligvis kan de lemmer, som ikke er idømt opholdet her, og de, som har arbej- det uden brug af tvang, godt få tillæ- delse til at gå i kirke om søndagen, lissom de iøvrigt kan bede om en ud- gangstilladelse søndag fra kl. 12 til kl. 6 om aftenen«, siger bestyreren, der også fortæller, at man om sønda- gen sørger for, at de mandlige lem- mer bliver barberet og får klippet hå- ret, hvis det ellers er nødvendigt.

Fra fruentimmerafdelingen føres vi ind i sygestuerne, hvoraf der er indrettet 2 - een til både mænd og kvinder. Her føles det lidt mere hyggeligt. Ved hver seng står et lille natbord, rummet er veludstyret og godt opvarmet, en natpote og en stol til hver seng, der står opredt med både madras og dyne. Sengelinnedet er rent og helt.

Dermed er rundvisningen ved at være forbi. På vej ud kommer vi tilbage til forhuset, hvor vi passerer gennem køkken og bryggers, hvorfra der er nedgang til både mælkekælder, rullekælder og saltkælder.

De anbragte

Tvangsarbejdsanstalten havde plads til ialt et halvt hundrede lemmer, men så mange var der sjældent anbragt på een gang. Antallet af beboere svinger gennem hele perioden mellem 13 og 20. Det er i hvert fald det antal lemmer, der står optegnet som arbejdsduelige. Derudover ved vi, at der kunne være flere indlagt, men hvor mange ved vi ikke. Af en enkelt opgørelse fra januar 1863 fremgår det, at der er anbragt 23 mandlige og 24 kvindelige lemmer. Men det er sandsynligvis langt mere end sædvanligt.

Fra starten den 1. december 1862 og frem til juli 1867 blev der i følge journalen optaget 95 forskellige personer, der indenfor dette tidsrum opholdt sig i længere eller kortere tid.

Af disse 95 mennesker ved vi, at der iblandt var 2, måske 3, ægtepar og at ca. en trediedel - ialt 31 - var kvinder.

Indenfor det tidsrum, som journalen dækker, er det muligt at sige noget om varigheden af opholdet på anstalten. I de størrelser, der er opgivet i det følgende, er der iberegnet flere på hinanden gentagne optagelser. Det er altså summen af tilbragte dage på anstalten, der er tale om:

Varighed af opholdet	Mænd	Kvinder
0- 1 mdr.....	9	5
1- 4 mdr.....	23	3
4- 8 mdr.....	10	6
8-12 mdr.....	7	4
12-16 mdr.....	3	1
16-24 mdr.....	5	7
24-34 mdr.....	2	1
34-44 mdr.....	0	1
Over 44 mdr.	1	0

En gammel kone. Tegnet af N. Wiwel. Illustreret Tidende, 1883-84.

Enkelte var indsat i anstalten i meget lange tidsrum, som f.eks. Niels Oluf Christensen Vedfald, der blev optaget den 26. marts 1867 og endnu hendsad som tvangsarbejdslem ved anstaltens ophør i 1879.

Der kan konstateres ret store forskelle ved sammenligninger af mænds og kvinders ophold. Generelt er mændenes ophold i anstalten af kortere varighed end kvindernes, hvilket kan hænge sammen med, at mændene var anbragt af andre årsager - hvilke ved vi ikke for de enkeltes vedkommende, men formodentlig har flere af mændene været idømt kortere straffe.

Over en fjerdedel af lemmerne har mere end eet ophold - 13 af de anbragte røg i den undersøgte periode konstant ind og ud af anstalten.

7 af kvinderne blev under opholdet overført til amtssygehuset. I de tilfælde, hvor der er angivet årsag, anføres der »krampe«, »kommet til skade« og lignende.

Gennemsnitligt varede sygehusopholdene for kvindernes vedkommende 39 dage, fordelt på de enkelte lemmer som følger: 37 dage, 87

dage, 11 dage, 24 dage, 54 dage, 35 dage og 22 dage.

Praksis ved optagelsen på arbejdsanstalten var, at man skulle være erklæret for rask. Lægetilsynet var rigoristisk. Et sygt menneske kan ikke arbejde og i alle tilfælde, hvor der konstateres sygdom og et lem ikke kan arbejde, meddeles dette til lægen. Et eksempel på denne administration:

År 1863, den 17. januar, indfandt undertegnede medlem af inspektionen sig for at overvære lemmernes indlæggelse på anstalten, der til den dag var anmeldte. Kun 4 havde indfundet sig, blandt hvilke Hans Petersen fra Flade sogn på Morsø var. Da sidstnævnte var meget svagelig, gik på krykker og ifølge skrivelse fra distriktslæge Nyrup i Nykøbing, led af et ulægeligt sår, lod jeg dette undersøge af den tilfældigt tilstedeværende læge, doctor Bentzon, der erklærede, at manden ikke kunne optages på anstalten, men øjeblikkelig måtte indlægges på sygehuset. Efterat jeg havde meddelt denne erklæring til det medlem af Flade Sogneforstanderskab, der havde afleveret be-

Der arbejdes på værkstedet. Tegnet af Knud Larsen. Ill. Tidende, 1892-93.

meldte Hans Petersen, overlod jeg ham valget imellem at gå ind på denne foranstaltning eller at tage manden med sig hjem igen. Han bestemte sig for dette sidste alternativ.

Den samme Hans Petersen fra Flade bliver imidlertid optaget den 8. april 1867 i anstalten.

Tilsvarende blev ialt 10 af mændene indlagt på sygehuset mellem 1862 og 1867. Af disse ti tilfælde kender vi varigheden af opholdet for de ni's vedkommende. Det viser sig her, at fattiglemmerne er blevet indlagt mere end een gang for de fem's vedkommende. Varigheden af opholdene fordeler sig som følger, i dage:

11 dage, 120 dage (plus en ny indlæggelse sidst i perioden af ubekendt varighed), 12 dage + 49 dage + indlæggelse af ukendt varighed, 13 dage, 5 dage, 13 dage + 8 dage, 11 dage, 11 dage + 15 dage, 8 dage + 29 dage.

Det er karakteristisk, at sygehusindlæggelserne ofte finder sted relativt kort tid efter, at lemmerne er blevet anbragt på anstalten.

Ved en sammenligning mellem mænd og kvinder fremgår det umiddelbart, at mændene relativt set ikke indlægges så hyppigt som kvinderne, og at varigheden af opholdet er langt mere svingende og tillige har en tendens til at være utilstrækkelig kort – jævnfør de mange genindlæggelser.

For mange af lemmernes vedkom-

mende gælder det også, at der i journalen er anført en bemærkning med ordlyden: »Foregiver at være syg«. Men man ser alligevel, at i de tilfælde, hvor der er bemærket noget om et eventuelt sygdomstegn hos et arbejdslem, da bliver dette som regel stadfæstet som et behandlingstilfælde af den tilkaldte læge – enten i form af en indlæggelse på sygehuset eller i form af en ordineret kur.

Eftersom opholdet aldrig var frivilligt, skete det ofte, at de indsatte »absenterede«, som det dengang hed.

11 ud af de 64 mænd, som vi har fulgt fra 1862 til 1867, gennemførte en mere eller mindre heldig flugt. Nogle undveg regulært ved at »krybe ud underneden på retiraden« eller ved at forcere hegnet, atter andre – og det var de fleste – absenterede fra det arbejde, de var sat til udenfor anstalten.

Nogle lykkedes det endog at komme af sted flere gange. Fire flygtede to gange, og en enkelt – Søren Hove – flygtede over en periode på to år hele tre gange. Hans generalieblad så således ud:

9.11.1865: Optages i anstalten.
1.12.1865: Absenteret sig fra anstalten.
21.12.1865: Optages atter i anstalten.
23.3.1866: Atter absenteret sig fra anstalten.
13.1.1867: Søren Hove af Lødderup optaget i anstalten.
24.3.1867: Sammen med Thomas Pedersen brækket ud og bortgået fra anstalten om aftenen kl. 8½.

6.4.1867: Atter optaget. 20.4.1867: Udskrevet af anstalten.

Flugten blev som regel kun af kortere varighed. Vi ved ikke så meget om, hvad de undvegne har foretaget sig, men det har sikkert været svært for disse fattige og udstødte folk at skaffe sig kost og logi. Velovervejede planer om en sikker fremtid ligger der f.eks. næppe bag Peder Chr. Tofts flugt den 10. april 1863, hvor han samme dag var blevet sendt på arbejde hos en lokal gartner, som han havde forladt om eftermiddagen uden tilladelse. Med sig havde han taget sit værktøj. Derefter var han drevet rundt i byen til kl. 18.00, »da han ankom til anstalten i en høj grad beruset tilstand«. Han blev derefter anbragt i enkeltcelle.

To dage efter vendte heller ikke et andet arbejdslem, Else Kirstine Harkjær, tilbage til anstalten.

Hun har i dag haft udgangstilladelse til kl. 5½, men udeblev uden tilladelse fra anstalten ud over den tid. Det jourhavende (inspektionsmedlem) anmeldte det til byfogeden, der beordrede en betjent at afhente hende i fattighuset, hvor hun befandt sig, hun hidbragtes af betjenten kl. 7 trekvart aften i noget beruset tilstand.

Et tredje eksempel har vi i Jens Christensen Kølbye, der i samme uge, nemlig den 16. april 1864, heller ikke vendte tilbage til anstalten fra sin udgang – men han blev anholdt på Bjerget Kro og indbragt til Fredriksgade under transportvagt allerede dagen efter.

Else Kirstine Harkjær er den ene af ialt to kvinder, der absenterede fra anstalten mellem 1862 og 1867. Den anden hed Johanne Marie Pedersdatter.

»Er optaget i anstalten«

Det er historiens anonyme skikkelser, der føres til protokols på kontoret i Fredriksgade. Sammenbragte fra Thy og Mors – og også enkelte fra Ringkøbing amt.

Det er samfundets allerlavest rangerede, vi møder som en broget blanding af alkoholister, ludere, småkriminelle, mindre begavede og almindeligt forarmede, som der ikke engang var plads til i det nødtørftige offentlige forsørgelsessystem.

Een af dem – bare en dreng – nåede dog at få sit navn omtalt i den lokale avis.

Han blev optaget som een af de første på anstalten den 27. december 1862. Han er formodentlig kommet fra fattiggården i Thisted, hvor der omkring dette tidspunkt opholdt sig flere af hans familie. Hans navn var Hans Peder Christensen Tordendahl. Hans Peders første ophold på anstalten varede 2½ måned. Men allerede den 26. maj 1863 kom han tilbage igen. Men kun for tre dage efter at blive arresteret og indsat i byens arrest, anklaget for sladderagtighed i forbindelse med en brandstiftelse på tvangsarbejdsanstalten, som havde fundet sted samme dag. Forbrydelsen bestod i at have været medvidende i, at den 21-årige sømand Søren Madsen fra Tingstrup havde sat ild til anstalten for at hævne sig på bestyreren, som han selv havde forklaret til politimesteren.

I september måned 1863 blev han optaget i anstalten igen som almindeligt tvangsarbejdslem, men han skikkede sig ikke, som han burde, thi den 16. oktober stak han af fra et arbejde uden for anstalten hos former Petersen. Der gik nu fem uger, inden han blev pågrebet og indsat igen.

Men Hans Peder brød sig stadig ikke om tvangsarbejdet, og midt om vinteren – den 6. december – krøb han sammen med Niels Chr. Pedersen »ud gennem underneden på retiraden« og flygtede. De to havde sikkert drøftet flugtplaner, da Hans Peder havde siddet nattevagt ved Niels Chr. under dennes langvarige sygdom tidligere på året.

Heller ikke denne gang lykkedes det at undslippe for alvor. Flugten varede igen omkring fem uger. Hans Peder var atter tilbage.

Alt dette blev der ikke skrevet noget om i avisen, men den 15. februar 1864 kunne man under »Stedlige Nyheder« læse følgende:

I fredags formiddags *overfaldt* på den herværende arbejdsanstalt et ungt menneske, der af Thisted fattigkommission var indsat på anstalten, et andet derværende gammelt fattiglem og bibragte ham med en meget tung trækølle, der benyttedes ved værkplukning, flere slag i hovedet, så at det skal være tvivlsomt om den gamle mand kan leve. Han skal alt

Slagsmål! Tegnet af J. L. Wisbech. Ill. Tidende, 1868-69.

have tilstået, at han længe havde næret den hensigt at ombringe den gamle, men først i fredags morges, da han stod op, blev det til en fast beslutning hos ham både med hensyn til tiden og måden. Grunden til gerningen har han forklaret, at have været dels hævn mod den gamle, som han påstår har drillet ham, dels misfornøjelse med sit ophold i anstalten. Den unge forbryder hedder Thornedal, den samme som var medvider i ildspåsættelsen i fjor på anstalten.

Den overfaldne var fattiglem Christen Vestergård fra Frøslev/Mollerup. Han overlevede ikke slagene, men døde af kvæstelserne.

Og Hans Peder blev dømt til døden for forbrydelsen, men ved kongelig resolution benådet mod at hænges i tugthus på livstid.

Først da lykkedes det den unge Tordendahl at slippe fra anstalten i Fredriksgade.

Ophøret

Det blev en anden voldsom begivenhed, der satte punktum for arbejdsanstaltens virksomhed i Thisted, omend begivenheden blot blev en udslagsgivende episode i en udvikling, der havde fundet sted gennem halvferdserne, hvor administrationen af

fattigforsørgelsen var blevet skærpet. Det resulterede også i, at tvangsarbejdsanstalten blev brugt som aldrig før.

I 1875 var dageantallet for indlagte lemmer 3.775, i 1876 var dageantallet 4.390 og i 1877 var tallet oppe på 5.452. Det giver over hele perioden gennemsnitsvis 12 lemmer dagligt, hvoraf statistisk set een var idømt, fem fra fremmede kommuner og seks fra amtets fattigkommuner.

I det sidste år, 1878, viste det sig vanskeligt at opretholde ordenen og i det hele taget at få anstalten til at fungere efter hensigten i de lokaler, der var til rådighed.

I 1877 havde inspektionen søgt at få strammet reglementet således, at der foruden anbringelse i enkeltcelle også blev mulighed for at tildele »10 slag rotting«. Amtsrådet havde godkendt indstillingen, men ministeriet havde sat sig imod under henvisning til, at der ikke fandtes lovhjæmmel derfor.

Søndag aften den 24. februar 1878 opstod der mytteri i Fredriksgade. Bestyreren måtte flere gange have politiets bistand til at få de oprørske lemmer anbragt i byens arrest.

Dagen igennem havde der været adskillige mindre uroligheder. Nogle

af lemmerne havde haft udgangstil-ladelse og benyttet den til at beruse sig. Om aftenen, da anstaltens bestyrer Nielsen sammen med nogle betjente gik gennem anstaltens mørke korridor, blev Nielsen, der gik bagest, overfaldet af en af lemmerne, Jens Chr. Hesseldahl. Bestyrer Nielsen segnede forover med blodet strømmende ud af halsen:

En fra tidligere slagsmål berygtet person havde på hosesokker set lejlighed til at snige sig på ham bagfra og med et huggejern af al magt tilføje ham et stik i nakken. Der blev nu rekvireret yderligere assistance, og politimesteren indfandt sig tilligemed distriktslægen, som med hjælp af tvende andre læger undersøgte og forbandt den overfaldne. Det viste sig at stødet var gået i retning af struben, hvorved den store halspulsåre var overskåret, så en dødelig forblødning ville være indtrådt, hvis han ikke, skjøndt halvt bevidstløs, havde i mellemtiden, indtil lægehjælpen kom, holdt fingeren fast på såret, og herved hovedsagelig hindret blodtabet. Nu blev halspulsåren underbunden, og der er mulighed for at hans liv kan reddes. Voldsmanden havde efter overfaldet trukket sig tilbage, indtil han kom til enden af gangen, og med et huggejern i hver hånd truede med at dræbe enhver, som nærmede sig. Da en af politifolkene, der var bevæbnet med Life-preservers, imidlertid kom ham vel nær, stødte han også efter ham, men fik idetsamme et så kraftigt slag på hovedet af stokken at han styrtede om uden at give en lyd fra sig og først nogen tid efter kom til bevidsthed, hvorpå han blev bunden og fik håndjern på. Forhåbentlig vil han nu blive gjort uskadelig for samfundet, ihvertfald i en længere tid.

Hesseldahl blev sammen med offeret Nielsen ført til sygehuset. Men han blev meget hurtigt derefter overflyttet til arresten.

Enkelte af fattiglemmerne, som også var blevet sat i arresten på grund af mytteriet, kom ret hurtigt tilbage på tvangsarbejdsanstalten, men flere sad der i nogle måneder, inden deres sag kom for retten.

Bestyrer Nielsen overlevede affæren og indgav kort tid efter sin afskedsbegæring. I første omgang blev

bestyrerstillingen opløst ledig, og ansøgningerne væltede ind, men da man alligevel ikke turde opretholde tvangsarbejdsanstalten i den tilstand, den var, og da man heller ikke ville koste flere penge på foretagendet, forblev Nielsen i stillingen som bestyrer, indtil anstalten blev lukket den 1. april 1879.

Amtsrådet afhændede anstaltens inventar ved en offentlig auktion.

Bygningerne blev udlejet, og bestyrer Nielsen fik lov til at beholde lemmernes simemaskine, der for ham blev en slags årlig understøttelse, som amtsrådet udtrykte det.

Og der sad bestyrer Nielsen så og slikkede sine sår ved lemmernes arbejdsredskab.

Dermed var Thisted Amts Tvangsarbejdsanstalt et afsluttet kapitel.

Anders Heltborg

Af Aksel Sørensen

Anders Heltborg var herskabskusk på Dueholm Kloster hos kammerjunkeren Kaas, indtil det blev solgt i 1899. Han blev derefter gårdskarl hos Møgelvang og »fulgte med«, da min fader, købmand Chr. Sørensen, i 1904 overtog Møgelvangs detailforretning med kolonial, korn, kul og foderstoffer m.m.

Anders – eller Ajs, som de fleste kaldte ham – døde pludselig og alt for tidligt af et hjerteslag den 30. marts 1929. Han var født i Fredsø den 10. december 1865 og blev således kun godt og vel 63 år. Han blev begravet få dage efter på Nykøbing kirkegård.

Som det var skik dengang, spiste han hos sin arbejdsgiver, min fader, der først boede i en lejlighed i Møgelvangs ejendom, derefter i »Strygejerret« på Vesterbro og endelig, fra 1919, i Dueholmgade 7.

Anders og det øvrige butikspersonale kom til morgenmad og middagsmad. Aftensmaden, som bestod af skåret smørrebrød med varm the, blev derimod i reglen bragt ned til forretningen på Lilletorv af een af os børn i en stor kurv med låg på. Den var meget tung, og når man »slog skank«, risikerede man et skvat skoldhed the på det bare ben. Man lærte hurtigt at få thepottens tud vendt bort fra benene.

Anders, eller Ajs, var enevældig i gården og i pakhuset. Hans arbejde

bestod i modtagelse af korn, udlevering af såsæd og foderstoffer, opmåling af kul og koks o. s. v. Desuden af kørsel fra pakhuset med korn til indskibning i havnen til viderebefordring til kornaftagere i Ålborg og Nørresundby. Kørsel den modsatte vej med bomuldsfrøkager, sojaskrå og andre foderstoffer samt såsæd og gødning. Til den nødvendige kørsel havde vi som regel to heste af norsk fjordrace, Nordbagger. Senere en stor jysk hest. Anders passede hestene med stor omhu. Satte dem på græs på »Engen«, et stykke lejet jord bag gasværket.

Når bønderne kom til byen for at handle, havde Anders travlt med at spænde fra, binde heste, give vand og muleposer. Og når bønderne skulle hjem, sørgede han for at spænde for igen, tænde lygter o. s. v. Og det kunne til tider være et både dag- og aftenarbejde, da det ikke så sjældent skete, at en og anden fik en tår over tørsten og ikke kunne løsrive sig før langt ud på aftenen. Det kunne ske, at nogle var lidt »trætte«, men det skete der ikke stort ved, for hestene kendte vejen hjem til egen stald. For dette arbejde fik Anders i reglen 1 kr. pr. vogn. Virvaret var naturligvis særlig galt på markedsdage. Jeg husker på en markedsdag i min drengetid at have talt 50 vogne i den ikke særligt store gård.

Anders var en del af familien og

deltog i alle højtidsdage. Og han var god mod os børn. Men man skulle ikke komme ham for nær eller på tværs, så kunne han godt »bide«. En lille episode siger måske lidt om ham. Da jeg var blevet konfirmeret, fik jeg en lørdag aften »ordre« til at møde ham på »Nykøbing« hos Clemmensen. Han bestilte så to kopper kaffe med noget i. Han skålede og fortalte, at først når man havde fået »en bette swot« var man indtrådt i de voksnes rækker.

Anders boede i et kammer ved hestestalden, som lå omtrent midt i den endnu eksisterende lagerbygning. – Kommis'erne boede forresten endnu i min barndom i et gavlværelse med udvendig trappe i samme lagerbygning. Fader boede i sin kommistid hos Møgelvang, fra 1898 til overtagelsen i 1904, også i dette fællesværelse. Anders' kammer var uden lås, men ingen kunne finde på at gå ind uden forlov. Gulvet var piksten. Vinduet var et staldvindue, der vendte ud mod gården. Foran vinduet stod et bord med stol og en petroleumslampe, ved væggen modsat døren stod et klædeskab, en bogreol og en amerikanerklokke hang på væggen. Bag døren ud mod stalden stod en stor kasseseng i hele kammerets bredde og ved siden af et jern-vaskestativ. Ved døren hang som regel en flagermuslygte, som blev tændt, når han skulle i stalden, hvor der naturligvis ikke var noget lys. Endelig stod på gulvet en cylindrisk petroleumsovn, som var den eneste varmekilde foruden den naturlige varme fra stalden.

Det var en primitiv bolig, men der var en egen hygge ved Anders' kammer. Fader forsøgte mange gange at overtale Anders til at flytte til en bedre bolig, men Anders ville ikke væk fra sine heste.

Anders var ugift og meget sparsommelig. Dagligvis var fodtøjet træsko af de spidse med en halmvisk. Den gang gik man altid i grå, hjemmestrikkede strømper. Jeg er ikke sikker på, om han også selv strikkede dem. Stoppe dem gjorde han selv. Og da træsko kan være slemme til at slide på strømper, havde han lavet en lille opfindelse til at skåne dem med. Han havde lavet en løs, udskiftelig skindhæl og skindtå, som var bundet sammen op omkring anklen. Det sparede på hullerne. Også for at spa-

Herskabskusk Anders Heltborg er klar til at køre med gæster. På billedet, der er fra 1895, ses kammerjunker Kaas og hustru stående foran indgangen til godset Dueholms hovedbygning.

re og skåne havde Anders lavet et par skindmanchetter, som var knappet – eller snøret – om håndleddene for at spare slid på skjorteærmerne.

Normalt havde man ikke manchetskjorter dengang. Det var almindelige skjorter uden flip og uden manchet, kun med linning. Til fint brug på helligdage og højtidsdage tog man over skjorten en sort »klipfisk« med færdigbunden sløjfe. Resten af skjorten var så skjult under vest og jakke. Han var helt igennem meget sparsommelig og havde ikke stort behov. Han læste en del og var ikke så lidt af en »klog mand«. Han havde forstand på meget, bl.a. også på sygdomme. Hans behov for fornøjelser var ikke stort. Lørdag aften gik han som regel over på »Nykøbing og fik en kaffepunch eller to.

Anders var meget ømskindet over for sine heste. Om sommeren i godt vejr tog vi syv børn plus fader og moder på en udflugt til Skovfogedhuset i Legind Bjerge. Anders kom så søndag morgen med jumpen med den ene nordbagge, »Peter« foran. Hver gang var han tydeligt betænkelig ved at overlade tømmerne til fader. Han

har sikkert ikke været rolig, før »Peter« var tilbage i god behold. Hesten var også lidt for sig selv. På vejen ud havde den ikke særlig travlt, og den fik lov til selv at bestemme tempoet. Men om aftenen, når den skulle hjem til Anders og stalden, havde den så travlt, at den kunne være noget vanskelig at styre.

Hvor sparsommelig Anders var, kunne man få et indtryk af, da han døde pludseligt. Fader havde altid bestyret hans pengesager og havde mange gange rådet ham til at lave et testamente. Men det var aldrig blevet gjort. Til sin død havde Anders af meget små penge sparet 50.000 kr. sammen. Det var en meget stor sum sidst i tyverne. Hans nærmeste slægtning var en søster, bosiddende i København, og så nogle slægtninge i Amerika. Jeg husker fars ærgrelse over, at de fleste af Anders' surt erhvervede penge skulle til Amerika til mennesker, som ingen kontakt havde haft med ham.

Købmand Chr. Sørensen var fra 1932 til 1948 sparekassedirektør i sparekassen på Kirketorvet.

PALLASKEN

fra Svenskekrigen

Af A. H. Schade

Købmand A. H. Schade (f. 1836, d. 1918) skrev i 1875 denne fortælling på grundlag af oplysninger fra en gårdejer i Solbjerg, i hvis familieje der i flere generationer var blevet opbevaret en kårde, som i følge familietraditionerne havde tilhørt en svensk soldat, der i 1658 blev dræbt ved, at en rådsnar kone forstod at værne om familiens værdier.

Kården blev i 1901 skænket til Dueholm Museum. Historien fik yderligere næring ved, at man i 1907 under tørvegravning i Poul Jensens mose i Solbjerg fandt skeletter af en mand og en hund.

Kranierne fra disse skeletter og svenskekården samt kisten, hvori den svenske soldat fik hovedet i klemme, kan ses på Dueholm Museum.

Schades retskrivning er bibeholdt i fortællingen.

Et eiendommeligt Skue ligger for den Reisendes Øie, naar han kommer fra Thisted og ser over til Mors. De høie Bakker hæve sig næsten lodrette i Veiret, og bølgende ligge de fra Vest til Øst som de Vover, der ruller mod deres Fod. Men er det Vinter og Fjorden er islagt, da taber det smukke Syn eiheller noget, thi de her nøgne, der snedækkede Bakker, have derved noget vist tiltrækken hos sig. Fra Vil-sund skraaner Landet temmelig jævnt i sydøstlig Retning, indtil det atter hæver sig ved Solbjerg Kjirke, for igjen at blive til en Dal og vedblive; thi Mors er i Sandhed en bøl-gende Ø.

Det var sent hen paa Aaret 1658, et tykt Snelag laa udbredt paa de nøgne Bakker og gulgrønne Agre, medens Isen havde tillagt Limfjorden med et Alen tykt Dække. En Aftenstund red paa denne Tid en Trup paa 10 Mand, svenske Ryttere, hen over Fjorden, for at se dem lidt om i Mors. En stærk Trav bragte dem rask afsted, og nu se vi dem standse paa det høie af Vejen ved Solbjerg Kjirke. Her red den ene af Svenskerne nogle Skridt

frem, saa sig lidt om, og tiltalte derpaa de øvrige Ryttere saaledes: Det bliver mørkt og Byen (Nykjø-bing) kunne vi ikke naae i Aften, uden at udsætte os for at ride vild, derfor er det bedst, vi nu fordele os her i Egnen. 6 Mand kunne ride vester paa, og jeg og de øvrige øster-paa, op til de Gaarde jeg skimter der-henne; jeg tænker alle skulle faa Kvarter, og vel mer enda. Et Smil ledsagede disse sidste Ord, hvilket gav hans ildrøde Ansigt et rigtigt djævelsk Udseende. Under en lydelig Latter skiltes de derpaa ad og rede hver sin Vei.

Vi maa ile forud for vor rødskjæ-gede Svensker, og kigge lidt ind i en af de Gaarde, som han med Kamme-rater havde i sinde at gjæste. Det var en temmelig stor Gaard, rigtignok kun med klinede Vægge, og det et og andet Sted oprevne Tag vidnede om, at Efteraarstormene ogsaa havde raset her. Gaarden saae ellers godt og solid ud, thi Eieren var en holden Mand, der endog havde lagt en Deel Kroner paa Kistebunden, som var sjældent i de Dage. Men vor Bonde var ogsaa Selveier og Lykken havde fulgt ham, indtil Svenskekrigen kom, og den kom tidlig nok; thi nu saae det næsten ud til, at Lykken vilde forlade ham. Rytet, og det var kun altfor sandt, havde fortalt om disse guds-forgaaede Svenskere, der stak Bøn-dergaarde og Herreborge i Brand, der skjændede Kvinder, haanede Præsterne og enda røvede hvad Sølv og andet Gods, de kunde medtage. I Gaarden var der stille, alle Folkene vare i Byen for at hente Træværk til den nye Raaling (Vaaningshuus), der skulde bygges næste Foraar; kun en stor laadden Hund stod udenfor Dø-ren i sin Lænke og nød sin (Nætter)

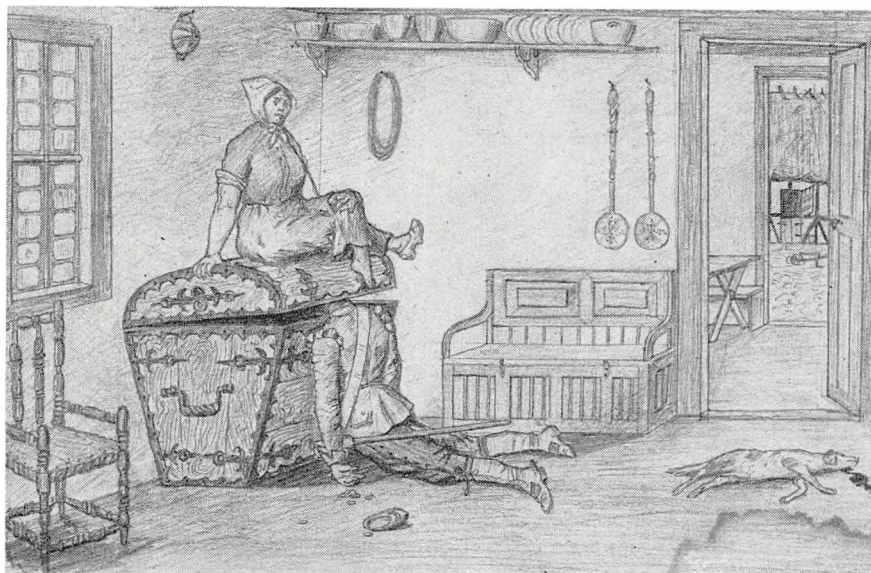
af det nylig fyldte Trug. Inde i Stuen brændte der dog en eensom Praas, hvorved en aldrende Kone, gamle Moer sad, med den moderløse Sønneson ved Siden, og læste i en stor Spænde Bibel. Den Lilles blaa Øine fæstede sig af og til paa den Gamles Ansigt og ligesom lyttede til, da han paa eengang udraaber: Nu kommer Fa'er fra By, og idet samme gav Hunden sig til at tude. Men det var ikke den Ventedes; en tung Heste-trav lød i Gaarden og gamle Moer opdagede igjennem Vinduet, at det var en Rytter med et Sværd ved Siden og to Pistoler i Bæltet. Han sprang af Hesten, satte den ind i Stalden og gik derpaa hen til Huusdøren hvorfra Hunden tudede ham i Møde. I et nu var Pallasken af Skeden og sad i Hundens Liv, hvorpaa vor tidligere Bekjendt - thi det var den rødhaa-rede Svensker - sparkede Døren op og gik ind i Stuen, hvor den gamle Kone sad. Hun blev aldeles forknýt ved den fremmedes Indtrædelse, og den Lille krøb ind under Bænken og gav sig lydelig til at græde.

Kom frem med Mad og Drikke, Kjælling! det Bedste I har er ikke for godt til mig; men rask, for jeg er skrupsulten. Og idet han taledes saaledes, hævede han Pallasken truende hen imod den Gamle, der kun kunde svare med et forskrækket »Ja«. I en Fart havde hun Spændebogen lukket, og det varede ei heller længe, inden Rytteren havde et fuldt besat Bord for sig, baade med »Saltmads-fad« og Gammeløl. Den Lille blev ved at græde, endskjønt gamle Moer tyssede paa ham og tog ham paa Skjødets; men denne Skraalen hue-de Svenskeren ei, han farer paa en Gang op med Pallasken i Haanden og raa-ber: Hvis den forbandede Unge ikke

er stille, saa skal jeg, ved alle Djævl, lære ham det. Gamle Moer havde næsten tabt Barnet af Skræk og bad bønligt, at han ingen Fortræd maatte gjøre dem; hvorpaa hun lagde Drenge ind i en Alkove, hvor Sønnen snart fik Bugt med den stille Graad. Ved alle Djævl, brummede han i Skjægget og tømte Kruset. Mer Kraftøl, brølede han derpaa, er det noget til En der er tørstig! Han reiste sig med det samme, gik frem og tilbage paa Gulvet, saa Sporerne klingede, og tiltalte atter den gamle Kone, da hun havde sat et fyldt Krus paa Bordet:

Det var nu det, Kjælling! op med Hovedet og sig mig saa, hvor I har eders gode Sager; I forstaar mig nok? – Forstaar – nei! gjenmælede gamle Moer med en Trækning i det hele Ansigt, der tydede paa Smerte og Frygt. Ved alle Djævl, da skal jeg love Jer at snakke rent ud af Posen; hvor har I Skillingerne? og med et Smil – nei, et Grin var det, svang han Pallasken over hendes Hoved, og gav hende et saadant Slag paa Skulderen med den flade Klinge, at hun faldt om paa Gulvet, idet hun udbrød: I skal faa dem.

Tænk Dig Læser! denne Kvinde, en spinkel lille Kone med et magert, indfaldent, men et endnu smukt Ansigt, med den noget mørke, lave Pande, hvorover Haaret var skjult ved Pandepuden, et Bind der næsten tildækkede Ørerne og var bunden bag paa; tænk dig hende, gammel og affældig som hun var, i denne Stilling og Du vil sige: Saa fattet kunde hun ei være til det, hun vilde komme til at udrette. Men forinden Du fælder denne Dom, se hende da ind i Øinene, med de sorte stærke Øienhaar og den Ild, som herfra tindrer Dig imøde. Vidnet om den kraftige Sjæl, der kan findes hos den Gamle som den Unge, den vil overtyde Dig om, at Du alligevel kan feile i Din Dom. Hendes Ydre, der seer saa uanselig ud, dømmer Du efter; men har Du endnu set hendes Tanker? – de ruge maaske paa en Hævn, om ei ædel i Ordets rette Forstand, saa dog ædel, fordi den er fremkaldt af en ædel Følelse. – Hun tog derpaa Praasen i Haanden og gik op i »Øster Stuen«, deres Storstue, hvor der stod store Kister, fyldte med Bolstre, Linned og Klæder, og en af dem havde endog et Halvt Tusind Kroner paa

*Tragedien i Poul Jensens gård i Solbjerg 1659.
Tegnet af Hans Wilh. Sonne 1907.*

Bunden; paa Bjælken hang endnu nogle blaa Vadmels Klæder der havde været brugte et Par Dage i forveien til en Boiel (Bryllup). Op mod den østre Muur stod et Stykke Bohave, et Slax Skab af Egetræ, der var forsynet med messingbeslagne Skuffer forneden og med to Skabsdøre foroven. Herindenfor stod det Sølv-tøj, som Gaardens Eier havde; det var ikke meget; thi Bonden bruger ikke Sølv-tøj til Hverdag; men der fandtes alligevel iblandt andet to vældige Sølvkruse til Godtøl, en paa to og en paa en Potte, begge indvendig forgyldte og forsynede med Mærker for hver Pægl. Det største var dertil særegent indrettet; thi fra dens Bund gik to Rør skraat i Veiret, saa de ei stod for tæt paa Kruset med den øverste Ende og samtidig vare saa meget adskildte, at to Munde, uden at komme hinanden for nær, kunde gribe om Rørene. Ved Gilderne blev dette Krus brugt, naar nogen havde Lyst til at prøve Styrke i at drikke aargammelt Øl uden Tilsætning, og naar da Kruset var tømt – med lige Styrke af begge Parter uden at puste – blev der et almindeligt Raab til deres Øre.

Formodentlig havde Rytteren gjættet, at Skabet indeholdt noget han kunde bruge, thi han styrede sine Skridt derhen med de Ord: Har I dem her? Men den gamle Kone pegede i det samme hen paa en af de store Kister der stod bag Døren. Man

ser kun faa af den Slax nuomstunder. De kaldes Ørker, og vare over tre Alen lange og halvanden Alen i Bredden; dertil vare de beslaaede med Jern baade paa Laaget og paa Siderne. Rytteren vred derpaa Nøglen om og løftede det svære runde Laag op, satte Pallasken, som han havde i Haanden op imod Væggen og begyndte at kaste Linnedet, der laa foroven, ud paa Gulvet. Nu bukkede han sig ned i Kisten, med Hovedet og Overkroppen, og – idet Samme foer en Tanke igjennem den Gamles Hoved. Skal jeg tage Sværdet? men næppe var den Tanke opstaaet, før hun i et Øieblik greb fat i Laaget og slog det med al sin Kraft ned over Svenskerens Skuldre; et stærkt smertefuldt Skrig undslap ham og det var i Sandhed græsseligt at see, hvorledes Laagets Hager gik ned i hans Ryg. Gamle Moer tog derpaa fat paa Sværdet og gav et Stik fra nederen ind i den venstre Side lige til Hjertet med de Ord: Hvil nu paa dine Gjerninger; Gud være dig naadig! og en sagte Rallen lød fra den døende Svensker. Nu satte hun sig op paa Kistens Laag, ligesom hun frygtede for, at han atter kunde hæve det; men hun kunde næppe holde sig deroppe; thi hun følte sig mat og kraftesløs. Til al Lykke rullede nu Gaardens Vogne ind i det samme, og da Eierens saa et dunkelt Lys brænde i Østerstuen, ilede han derop, og saa hvad der var sket; men han kunde ei fatte det. Da han kom derop og gik

henimod sin Moder, steg hun ned af Kisten, og faldt daanet om i hans Arme. Han fik hende nu bragt i Seng, og snart efter begyndte hun at føle sig saa vel at hun kunde fortælle sin Søn det hele.

Hvad skulde vi nu gjøre? sagde Sønnen til sig selv, men idet samme rettede han sig, gik hen til Døren, og raabte ud i Gaarden efter Søren og Mikkel. Da de vare komne ind, tiltalede han dem: I have vel mærket, der er Ugler i Mosen, og det er hverken bedre eller værre, end en Svensker; men vor Moer har ikke ladet sig skræmme, se her, og han lod dem følge sig op i Østerstuen og vedblev: her ser I Skurken! Nu har han faaet, hvad han fortjente, men galt kan det blive for os endnu, naar vi ikke holde Laas for vor Mund. Hvad sige I dertil? De to Karle saa paa hinanden, indtil Søren tog Ordet: Hm – hm, vor Faer! Det kan se svot og blyv godt; men jeg holder Tand for Tunge og lover Jer, hvad Eder tykkes. En Haand har jeg ogsaa, og her er den, nu som altid, hvis – En kan ikke vide, hvad der kan komme. Han gav Bonden Haanden og Mikkel lagde sin ovenpaa, idet han udbrød: Det er ogsaa mine Ord.

Bonden lod nu Karlene gaa ud at grave et dybt Hul i Kaalgaarden, hvorpaa Rytteren blev lagt deri i sin hele Dragt paa Pallasken nær. Hesten blev derpaa løst af Stalden og med et Rap af Pidsken foer den bort fra Gaarden i Gallop. Man gik ikke til sengs den hele Nat, men ventede paa, at der vilde komme flere Svenskere. De øvrige Ryttere som laa i Nabolaget, vare imidlertid ei saa omhyggelige for deres Anfører; thi næste Morgen rede de bort med fyldte Maver og et og andet Stykke Sølvtoi, uden at agte paa deres Fjerdemand. De mente: Den Rødskjægede har nok funden godt Husly, siden han ei kommer endnu; men vi vilde lade ham passe sig selv. Ved Kirken samledes de med deres Kammerater og snakkede om deres Bedrifter. En trak en Læderpung op med blanke Sølvkroner i, en Anden fremtog et stort Sølv Hovedvandsæg og viste med megen Behændighed, hvorledes de morsingske Kvinder brugte det, og en Tredie fortalte brovtende at han havde faaet over hundrede Kys

af den nydeligste Pige, han havde set.

Saaledes gik en halv Timestid; men nu blev de utaalmodige og vilde ride over til de Gaarde, hvor mente Kammeraten var, da deres Opmærksomhed henledtes paa en Hest, der kom syd fra med Landeveien i fuld Galop. Da den kom nærmere, saa de, det var Anførerens Hest; den havde Sadel og Bidsel paa endnu og var ganske baded i Sved. Hvor har den Galfrands vel været henne? Vel i Nykjøbing! Men hvis han er væk, skulde de Tølpere komme til at bøde derfor. Vi ile nu dertil, og hvis vi da ikke træffe ham, skal den lumpne By komme til at undgælde. Hestene fik Sporerne og i Gallop gik det mod Nykjøbing. Her rede de op paa store Torv og forlangte Borgmesteren i Tale. Lidt efter kom han til dem, og de fordrede nu, at han skulde skaffe dem deres Anfører igjen inden 6 Timers Forløb, eller da betale 2000 Kroner; hvis ikke stak de Ild paa Byen. Han vilde modsætte sig, men Rytterne paastode, at hvis det ei skete, stak de Byen øieblikkelig i Brand. Forgjæves søgte de alle vegne; men ligemeget hjalp det, og snart var Fristen udløben. Borgmesteren havde allerede begyndt at samle på Pengene rundt omkring hos de formuende Borgere, da en stærk bygget Fisker træder i Veien for ham, just som han vil gaa ind af en Dør. Borgmester! mæler Fiskeren; I kan spare Jer Ulejligheden; naar Fristen er udløben, vil I see en Flok kraftige Karle, Sømænd og Fiskere, komme op af Fjordgaden; thi vi have nok Lyst til at snakke et Par Ord med de Skurke.

Hvad tænker Du paa Lars Nielsen! raabte Borgmesteren halvt forskrækket, for at de skal komme igjen og plage og pine os; men den skikkelige Mand taledede for døve Øren; thi Fiskeren var borte, saa hurtig han havde udtalt. Svenskerne bleve hele Tiden paa Torvet; men fordrede Mad og Drikke, som man ei turde nægte dem, og da endelig Fristen var nær ved at udløbe, steg de tilhøst i to Rækker og vendte Hestene mod Vestergade, hvorfra de vidste Borgmesteren skulde komme. Samtidig saa man henved 30 yngre og ældre Mænd komme op fra Fjordgaden med Haandspager og Knipler i Hænderne, og inden Svenskerne mærkede

noget til dem, fik den bagerste Rytterække den at føle saa godt, at de vaklede i Sadlerne, medens Hestene steilede næsten lige i Veiret. Svenskerne droge nu Pallaskerne og rede ind paa Flokken; men den gav Hestene saadanne Slag i Hovedet og paa Bringen, at de bleve sky, som forårsagede, at den lille Trop trak sig tilbage med de frygteligste Trudsler.

De uforsagte og lystige Søfolk og Fiskere – og det Ry havde de altid havt – fulgte dem i Hælene til de forlode byen ad samme Vei, som de kom, og de blev ogsaa borte bestandig, thi den lille Afdeling, som disse hørte til, toge snart over Harboøre bort fra Thy, hvor de havde huseret langt værre end paa Mors.

I Gaarden i Solbjerg, hvor Svenskeren mistede Livet, ængstede man sig i lang Tid. Endelig gik Rygtet, at Fjenden var ude af Thy, da reiste man atter Hovedet, og fik Pallasken trukket frem, thi den var nok værd at gemme paa. Det var ikke noget stort Sværd, kun 34 Tommer i sin hele Længde; det havde en skarp, bøielig og tveægget Klinge og et stærkt, men simpelt Haandfang. Det blev hængt op som en Prydelse imellem begge Alkoverne i Dagligstuen, og naar da en Fremmed sad inden Døre der og spurgte, hvad det var for et Sværd, saa fik han den hele Fortælling, og gamle Moer blev prist længe, efter at hun var død.

Endnu er denne Gaard til i Solbjerg; men Raalingen er ikke den samme; thi den blev bygget op af nyt det Aar, der var bestemt; og endnu har man Pallasken, der er bleven Arv i Gaarden, som denne er bleven det, fra Fader til Søn siden Svenskekriegen. Da Englænderne truede Danmark i 1801 blev Sværdet taget ned, og en gammel Soldat blev væbnet dermed; men det blev hængt op igjen snart efter, da Freden blev sluttet.

Troer Du nu ei Læser! hvad der staar her, reis da op til Solbjerg, og man vil vise Dig den Gaard, jeg har fortalt Dig om; da vil Du finde Pallasken hel og holden endnu, høre Sagnet, som det lyder fra Folkemunde, og Du vil sikkert føle Dig lidt forundret; maaske du vil ligesom jeg prise Kvinden fra Mors, den gamle Moer.

»Edske Smit« - portræt af en 85-årig

Af Bent Mikkelsen

I april 1896 kunne det hollandske værft E. J. Smit & Zonen fra deres Hoogezand afdeling aflevere en tremastet skonnert, hvis navn var »Edske Smit«, og dets hjemsted var Hoogezand. Bygherren for skibet var hollænderen Johan Leffers, der fra 1875 var bosat i Nykøbing Mors, og fra 1880 var gift med Katrine Johanne Frederikke Stamer, datter af slagtermester Stamer i Nykøbing Mors.

Skonnerten »Edske Smit« var bygget af stål til Bureau Veritas' højeste klasse. Den målte i længden 37,02 meter, bredden var 7,41 meter og dybdegangen kun 2,86 meter. Lastevnen var 345 tons, mens bruttotonnagen var 245 brt.

Den 11. maj 1896 kom skibet første gang til Nykøbing Mors for præsentation og kunne kort efter begynde at sejle råvarer fra England, så som cinders, kul og jern til det lokale jernstøberi. Returlasterne til England har sikkert været korn og andre landbrugsvarer, som det var normalt for tiden.

Leffers havde ry for at sejle hårdt, og han nævnes bl. a. for at have sejlet fra Leith, England, til Nykøbing på kun 43 timer. Eller som Morsø Folkeblad beretter: »at 6 Englandsrejser årligt var det normale, 7 var særligt godt - mens Leffers gjorde et par månedligt«. Det blev imidlertid kun kort tid, Leffers fik glæde af sit nye skib. Han døde i Boness i Skotland den 22. maj 1898. »Edske Smit« lå inde for losning af en ladning guano, da Leffers blev syg og døde efter få dage, kun 48 år gammel.

Enkefru Leffers dannede herefter et aktieselskab, der skulle sørge for skibet. Aktieselskabet Rederi Edske Smit lod skibet indregistrere i Danmark, hvor skibsregistret den 8. ok-

tober 1898 meddelte: at man har anmeldt og registreret følgende: »At Aktieselskabet Rederi Edske Smit er ejer af 3 mastet skonnert »Edske Smit« af Nykjøbing p. Mors på 213 brt. og 187 nettotons«.

Og at aktieselskabets bestyrelse består af:

Købmand Peder Christian Møgelvang, Købmand Jens Chr. Heilskov samt skibsfører A. P. Rasmussen, alle fra Nykjøbing p. Mors. A. P. Rasmussen er bestyrende reder.

»Edske Smit« blev, efter en kort periode at være ført af lods Holger Ytterup, overtaget af kaptajn H. Andersen, som førte skibet til fjernere pladser end hidtil. Bl.a. nævnes skibet for at have gjort en heldig rejse til Vestindien efter sukker til Europa.

Mindre heldig var en rejse fra Ålborg til Luleå med cement, hvor skibet under Andersens kommando den 20. maj 1911 i NØ-storm med sne-tykning kl. 01.30 grundstødte på »Grossgrunden« i Bottenhavet. Besætningen blev ved hjælp af lokale fiskere reddet i land straks, mens ski-

bet først den 6. juni blev bragt flot af en bjærgningsdamper og bugseret til Holmsund for reparation.

Den 12. januar 1915 kunne skibsregistret meddele, at P. C. Møgelvang er udtrådt af rederiet, og at skibsfører A. P. Rasmussen er afgang ved døden. I stedet blev kaptajn Jens Albert Villadsen bestyrende reder og handelsmand Jens Christian Markvardsen medbestyrer. Begge var fra Nykøbing.

I lyset af den 1. verdenskrigs gode priser på tonnage, solgtes skibet i 1916. Skibsregistret meddelte, at i følge skrivelse fra den svenske vicekonsul i Ålborg dat. 16. januar 1916, er skibet købt af skibsfører Carl Wingren i Sölvesborg i Sverige.

Wingren så sin chance for at gøre en god handel, idet han efter at have været ejer af skibet i 7 dage solgte det tilbage til Danmark. Her blev skibet den 18. januar 1916 indregistreret som tilhørende »Aktieselskabet 3 mastet skonnert »Edske Smit«, Ålborg, med følgende bestyrelse: Grosserer Tomas Kristian Jensen som be-

»Edske Smit« fotograferet i Nykøbing havn ca. 1905.

»Claire« i Nørre Sundby, 1980. Trods utallige ombygninger ses sejlskibsskrogets linier stadig.

styrende reder, og havnefoged Poul Kristian Mølbak som medreder.

I april 1919 var »Edske Smit« på vej fra Manzanillo i Mexico til København med mahognitræ, da storm og høj sø herskede i Atlanterhavet. Den 30. april kl. 02.10 knækkede fokkemasten under sallingen og 5 fod over dække. Den nedfaldne rig knuste storlugen, prammen og skibsjollen. Alle forsejlene blev tillige revet itu, skonnertgaflen knækkede og skonnertbommen blev stærkt beskadiget. Det lykkedes de følgende dage besætningen at rigge nødsejl til, så den østlige kurs kunne holdes. Den 9. maj ved 5-tiden sprang storstaget og faldt i søen sammen med sejlet. To dage senere var der igen bud efter skibet; kl. 08.15 knækkede stormasten og faldt agterover samtidig med, at mesantoppen knækkede ved æselhovedet og faldt i søen. Der blev rigget en nødmast til, så kursen for vejret østpå stadig kunne holdes. Den 12. maj havde skibet passeret Fair Island, da man ved middagstid modtog et tilbud fra en hollandsk fiskedamper, »Nordzee« af Vlaardingen, om bugsering til land. Den 13. maj 1919 kl. 21.10 kunne besætningen ånde lettet op – skibet havde kastet anker på Stavangers red, og et større reparationsarbejde kunne begynde.

Ålborg-rederiet solgte den 13. januar 1922 skibet til Sverige, hvor opholdet denne gang blev mere permanent. Skibet blev købt af et partsrederi med skibsfører Anders August Jönsson Riisberg som bestyrende re-

der. Skibets hjemsted blev nu Skillinge nær Simrishamn i Sydsverige. Skibets navn blev ændret fra »Edske Smit« til »Messina«, hvorefter skibet indsattes i svensk Nord- og Østersø-fart.

Allerede i 1928 skiftede skibet nok engang ejer; køberen var skibsfører Karl Hildor Isberg i Stockevik nær Göteborg. Samtidig med købet lod han skibets første hjælpemotor installere. Det blev en petroleumsmotor fra Gamma-Nobel på 100 hestekræfter. Denne motor tjente skipper Isberg, indtil han i 1939 i Frederikshavn lod den udskifte med en dieselmotor fra Frederikshavns Jernstøberi & Maskinfabrik.

Isbergs periode med »Messina« blev stoppet ganske brat af den 2. verdenskrig, idet skibet den 15. februar 1944 minesprængtes ud for Falsterbo ved indsejlingen til Øresund, mens det var på en rejse fra Stettin til Göteborg med kul. Isberg og hans besætning blev reddet, men han afregnede med forsikringsselskabet, og det lignede et totalforlis.

Det skulle dog vise sig, at en verdenskrigs tonnagemangel igen skulle gavne skibet. Den 5. marts 1945 solgtes vraget på Østersøens bund af Statens Krigsförsäkringsnämned til Bjergnings- & Dykeribolaget Neptun i Stockholm. Disse hævdede skibet og lod det bugseres til Lidingö-varvet i den stockholmske skærgård, hvor vraget gennemgik en større reparation og modernisering.

»Messina« leveredes den 20. de-

cember 1947 som en »moderne« motorsejler med 3 stålmaster uden toppe, men lossebomme og to store luger i fuld dæksbredde – klar til at transportere efterkrigstidens laster i Nord- og Østersø-fart. Ejerne var stadig Neptunbolaget og hjemstedet Stockholm.

I 1951 solgtes skibet for 220.000 skr. til et partsrederi bestående af Axel Wilhelm Bövik fra Stockevik. Skibets hjemsted blev nu Göteborg, indtil skipper Bövik i 1954 blev ene-ejer af »Messina«, og hjemstedet blev hans hjemby Stockevik.

Skibet blev i 1956 omrigget og stormasten taget ned således, at skibet kun havde to master, og samtidig installeredes skibets tredje maskine – en 4-cylindret B&W/Alpha-motor på 280 hestekræfter.

Bövik solgte i 1960 skibet for 205.000 skr. til skipper Oscar Brevik i Skärhamn, hvor det også fik hjemsted. Den 13. april 1964 blev det svenske flag strøget efter 42 år, for derpå at hejse det finske. Køberen, der for 215.000 skr. var blevet ejer af »Messina«, var et partsrederi med Eli Holmberg i Brändö på Ålandsøerne. Skibet blev indsat i farten mellem Ålandsøerne og Finland med bl.a. sand, som ikke findes på øerne. Til det formål blev skibet ombygget således, at de to luger blev til én stor, og en selvkørende lossekran blev monteret over lugen.

I 1968 skiftedes igen ejer; den nye var Laiva Messina (rederiet M) ved B. Degerholm i Åbo, som nu blev

skibets hjemsted. Allerede i 1970 blev der igen handlet med »Messina«, som nu blev overtaget af Laivanisännisföythid Messina (rederiaktiebolaget M) med H. Karapuu som bestyrende reder. Alt imens fortsatte skibet i »sandfarten« på Ålandsøerne. Skibet blev endnu en gang rigget ned, idet de to tilbageværende master erstattedes af en lille mast forrest i skibet, kun til at bære lanternen.

1978 blev året, hvor skibet efter 56 år som »Messina« skiftede navn til »Claire«, da skibsfører Jorma Vahla i Parainen havde købt skibet. Han fortsatte en tid i sandfarten for derefter at begynde at sejle i udenrigsfart med skibet. Med det begyndte problemerne at melde sig. Skibet skulle i følge finsk bemandingslovgivning i udenrigsfart være bemanded med:

1 skibsfører, 2 styrmænd/bedstemænd, 2 maskinister og 2 matroser. Dette kræver, i følge skipper Vahla, ualmindeligt gode fragtrater, noget nær det utopiske.

Et skib i den størrelse (345 tons) kan indsejle ca. 1 mill. kr. årligt, men det set i relation til driftsudgifterne til f.eks. dieselolie, hvor skibet under sejlads bruger 45/50 liter/time, skal betales ca. 3000 kr./tons, levner ikke meget til reparationer, vedligeholdelse, hyre etc. etc.

Ingen kan jo som bekendt leve af underskud, så »Claire« blev i sommeren 1980 oplagt i København med salg for øje. Skibet solgtes i foråret 1981 efter en kort tid at have været i fart i Øresundsområdet til en svensk mellemhandler og ligger i skrivende stund i Falkenberg, stadig med salg for øje. Skibet kommer næppe i fart i nordeuropæiske farvande igen – men slutter sig sandsynligvis til den armada af forhenværende skandinaviske motorsejlere, der går i fart mellem de vestindiske øer.

Med de 85 år på kølen er der ingen tvivl om, at det var noget godt kram, Johan Leffers lod bygge i Hoogezand år 1896.

Kilder:

Morsø Folkeblad
Morsø Lokalhistoriske Arkiv
Offentliggjorte meddelelser fra skibsregistret
Dansk søulykkesstatistik
Båtologen (udg. af Klubb Maritim)
Sveriges Skeppslista, div. årgange
Walter Nilsson, Helsingborg
Skibsfører Jorma Vahla.

Barneminder fra 1890'erne

Af Astrid Buttenschøn

I den store fine ejendom Algade 6 er der stor travlhed lørdag før fastelavns-søndag. I de seks hjem, med 22 børn i alle aldre, snittes stokke, fastelavnsris, ordnes dragter, den ene mere morsom end den anden, der skal nemlig, som hvert år, være fest for gårdens børn.

Hver yder sit bidrag, og forventningen er stor. Det er gartneren, der snitter stokkene, der skal slå tøndens itu. Bageren bager bollerne og serverer chokoladen. Manufakturhandleren leverer bånd og anden pynt. Sodavandsfabrikanten læsker de tørre halse med røde og gule sodavand.

Urmageren hjælper gartneren med ophængning af tøndens, for det er de to bedst til.

Men læderhandleren, der er den eneste, der ingen børn har, er ligeså glad som alle andre. Han lukker sin pung op og giver det store pengebidrag til festen.

Klokken to eftermiddag er alt i or-

den. Tønden hænger fint pyntet i gården, og fra alle døre kommer alle de 22 børn, men ingen kan se, hvem der er hvem, alle har masker for ansigtet og de mærkeligste dragter, lige fra den fineste lille prinsesse til den sjoveste klovn – der er røvere, soldater, dronninger og alfer – ja, mange, mange flere.

Hvert barn får sin stok, og så går det løs, og det er spændende, hvem der bliver kattedronning. Der skal slås mange slag – det er en voldsom god tøndes. Omsider begynder der at gå hul, og luk ørerne og øjnene godt op – ud triller dejlige æbler, gule saftige appelsiner, figner, dadler, chokoladefigurer, boller og en kat af marcipan; der er så meget, at der bliver noget til alle – for den gang var der ikke dyrtid, ingen krig og nok af alle ting.

Omsider er det sidste bræt faldet og under mange hurraråb får kattedronningen sin fine papirguldkrone på hovedet og vælger sin kattedronning,

Algade 6-8, blev bygget 1890 af bagemester Jeppe Jeppesen.

og i spidsen for hele følget går de ind til bageren, der i sin fine store hjørnestue, hvor der ellers ikke kommer børn, har dækket lange borde med store bollefade med de dejligste bolle med meget sukker på og så mange rosiner, at det hænder, at børnene er heldige og får 10 rosiner i én bolle! Rosinerne bliver omhyggeligt lagt på tallerkenen og gemt til en herlig sidste bid.

Bagerens søde kone skænker chokolade, og alle må spise og drikke alt det, de kan, og det er ikke lidt, for ih, hvor bliver man sulten af at slå katten af tønden.

Når ingen spise eller drikke en smule mere, fortsættes der med leg i gården.

Gartneren kommer med en hel stable skårede urtepotter, de bliver stillet op i en række tværs over gården, så 8 børn ad gangen kan komme til at slå. De bliver bundet for øjnene, får deres stok igen og skal nu prøve at ramme urtepotten efter at være gået tre skridt frem – det er meget svært, men der er altid nogen, der er så heldige at slå urtepotten itu og derfor får en lille gave.

Børnene skiftes til at slå, indtil de er trætte af den leg og går over til at bide bolle. Det er også morsomt at hoppe op og nappe en bid af bollen, der hænger i en tynd snor, så højt, at man skal hoppe af al sin kraft for at nå. – Sådan går eftermiddagen til det så småt begynder at skumre, og alle børnene trætte, matte og glade forsvinder ind i hvert sit hjem for der at drøfte, hvem der var den fineste, den heldigste o.s.v.

Det var indledningen til fastelavn for børn i gamle dage i Algade 6, Nykøbing Mors – men vent bare, der kommer meget mere.

Det var nu mærkeligt dengang, for da var der ingen børn i den ejendom, der sov godt den nat; ikke fordi de var overtrætte af dagens fest, men fordi de var bange for at sove over næste dag. Alle havde et flot fastelavnsris stående udenfor sin seng; det havde de selv hjulpet deres mor med at lave. Det er sandt, at børnene sov meget dårligt, men lige så sandt og mærkeligt er det, at den nat sov alle voksne særlig godt og sov endda over. Når klokken slog fem, stod børnene op og fik tændt et stearinlys og kom ved egen hjælp i tøjet i dybeste stilhed og stod pludselig inde i

far's og mor's soveværelse og slog med fastelavnsriset på dynen og sang: »Vil du herop din dovne krop og hid med bollen i galop?«. Åh, hvor de sov, men omsider vågnede de da meget forbavsede over al den ballade, og så måtte de op med bollen og en 2 øre. – 2 øre! siger I, ja, men dengang kunne man få et helt kræmmerhus brystsukker for 2 øre, og det endda af de her fine, der havde en blomst, en stjerne, et barnehoved eller lignende på endesiderne og de skønneste farver, røde, gule og blå, og når man suttede på dem, blev de helt klare, og tog man dem ud af munden, så man det lille billede blive mindre og mindre – tænk jer, 20 stk. for 2 øre.

Børnene måtte i en fart have frakke, kyse, vanter og halstørklæde og til sidst masken og knapstøvlerne eller træsko på. Så listede de stille ud af gården og gennem den stille, mørke by hen til onkler, tanter og gode venner for at banke dem op, de sov altid trygt og godt, men det var nemt at smutte ind, for i den by stod alle døre åbne den nat, og i mørket langs husrækkerne listede tavse, formummede børn af sted, lidt bange for det dybe mørke og for at møde en hund, men selv om de rystede lidt, ville ingen gå glip af den store fornøjelse at komme bag på alle de mange store, sovende mennesker. Selve gården blev gemt til sidst, og bageren og hans kone blev allersidst – men det havde sin årsag.

Hos læderhandleren var der ikke mere end et par enkelte børn, der risede op – der var så fint, fordi de ingen børn havde, så der måtte ikke blive snavset af al den megen løben på trapperne.

Manufakturhandlerens kone var lidt striks, men ellers rar nok, så der havde heller ikke alle børn mod til at komme. De øvrige hjem gik ikke fri, og alle steder havde de ventet børnene og var parat med penge, boller og slik.

Hos bagerens gik børnene, som sagt, sidst, og de to elskelige, morgenduelige mennesker blev tålmodigt liggende, selv om klokken blev 9, til de var sikre på, at alle børnene havde været og banke på – og der var nok værd at komme, så det var ikke sært, at det bedste var gemt til sidst. Hvert barn fik 5 øre, og ved siden af sengene stod der en bakke med alskens

herligheder – chokoladefigurer, konfekt og marcipan, netop alle de herligheder, som de ellers plejede at stå og kigge længselsfuldt på ind gennem vinduet. Børnene måtte selv vælge – det var slet ikke så let. Alle de herligheder havde bagerens nok af i deres butik, men derfor behøvede de jo ikke at være så søde imod børnene – men sådan var nu heldigvis de to.

Når omgangen var gået, stormede børnene hjem for at tælle, hvor mange ører de havde på lommen og se, hvem der havde gemt de fleste af de gode ting, de var blevet trakteret med.

Om eftermiddagen kørte fastelavnsbåden gennem hele byen og samlede penge ind til fattige fiskere og sømænd. Fastelavnsbåden var en rigtig fiskerbåd, der blev løftet op på en vogn, trukket af to heste. Både vogn, heste og især da båden var smukt pyntet med papir og grønt. I båden var både kaptajn, styrmand og fiskere og et musikkorps; i vognen havde en af mændene en bøsse, hvori pengene blev samlet – der blev råbt: »Hurra« hele dagen. Byens børn løb i en lang hale bagefter vognen, til den havde været byen rundt. Det var meget festligt altsammen.

Det var ved den tid på dagen, at mørket så småt meldte sig, og børnene søgte hver til sit. Både fastelavns-søndag og fastelavns-mandag var forbi, og sengen var dejlig ovenpå den lange dag.

Den nat sov alle børn i den lille by trygt og roligt, og de voksne kunne atter vågne til tirsdag morgen. – Hverdagen var begyndt.

I 1895 havde vi en meget hård vinter med masser af sne og is. Hver eftermiddag kl. 3, når skolebørnene var færdige med skolen for den dag, hilste man farvel til den dags bedste veninde: »Vil du med på kærret, når du har været hjemme?« Svaret lød: »Ja, hvis jeg må«.

Der var et fåtal af børn, der var så frit stillet, at de straks med skoletaske og det hele kunne løbe lige til isen på kær og moser, men det var kun et meget lille fåtal, der havde det sådan. De allerfleste, og dem hørte jeg i høj grad til, måtte først hjem og bede om lov og forklare, hvilken mose eller kær jeg agtede at færdes på og med hvem, jeg skulle af sted. Mine forældre ville til enhver tid vide, hvor og sammen med hvem jeg

kunne findes. Der var et muntret liv i kæret på sådanne dage. Børnene havde slæder med, som oftest lavet af deres fædre; tit var de temmelig store og tunge at trække og mange gange med sæder, så der kunne føres mindre søskende med på turen. Det var den slags slæder, man brugte dengang – nutidens fikse og lette kælle fandtes dengang slet ikke, i hvert fald ikke på så fjerne steder som Mors. Nå, vi børn af den tid var glade for vore slæder og tumlede os i muntret liv på de islagte kær og moser, hvor der ikke var synderlig fare for at gå igennem, og skete det, var der ikke større fare ved det heller, undtagen hvor der var en større mørk plet i isen. Der vidste vi, at isen var tynd og vandet forholdsvis dybt; de pletter kunne man undgå, om selv man ville. Det tidlige mørke de korte vinterdage skulle nok sørge for at sende børnene hjem i ordentlig tid, Nogen af børnene havde skøjter, men det var ikke de fleste. De børn var stærkt misundte, og der stod altid en stor skare med hænderne godt gemt i de varme muffe og så på deres »imponerende« skjøteløb. Og stor var glæden for den af de ventende, der takket være en god ven eller veninde fik lov til selv at vakle hen over isen med skøjter på og bedyre, at det både var morsomt og dejligt, selv om man de første gange i virkeligheden fandt det rigtig væmmeligt og var øm mange steder af alle de mange gange, man var faldet.

De fleste drenge fra Nykøbing fra den tid har været i mosen mere end en gang – drenge har alle dage haft mere lyst til det farlige end piger, og jeg har ikke noget minde om, at nogen blev derude – heldigvis.

Ja, det var morsomt at være på isen i kær og moser – men også den herlighed fik ende – moser og kær øvede ingen tiltrækning længere, for en dag gik det fra mund til mund: »Klosterfjorden kan bære«.

Hvem brød sig nu om kærts knudrede is? Nej, Klosterfjordens store spejlblanke flade, det var noget ganske andet – der blev isen holdt i orden af en eller anden forening inde i Nykøbing, og der var musik på isen søndag eftermiddag. Hvordan mon de stakkels hornblæsere har kunnet holde ud at stå stille på isen i flere timer og blæse for at forlyste det skjøteløbende publikum.

Vinterglæder på Klosterfjorden, ca. 1895.

Hvor kunne man der blive vidne til stor dygtighed med hensyn til skjøteløb, det var jo ikke først og fremmest børnene, der prægede billedet – de var der, bevares, hvor et barn ikke – men det var de søgnedage, de finere unge i Nykøbing, der forlystede sig på Klosterfjorden, og om aftenen, når butikkerne var lukkede, samlede alle unge og havde et par herlige timer på den skønne isflade. Søndag eftermiddag stævnede hele byen til fjorden, nogen aktive og nogen passive, men sikkert alle med glæde i sindet, for hvor var der frisk og smukt en sådan vinterdag med sol, musik og glade mennesker.

Når fjorden således var tillagt og sejladsen for færgen besværliggjort, etablerede man istransport i det små. Store slæder blev sendt af sted med korn, kul, mel og hvad der nu ellers var mest nødvendigt. Disse slæder blev trukket af et par stærke mænd. På den måde fik man nødvendige varer til Glyngøre, hvorfra varerne så kunne gå videre med jernbanen.

Denne istransport tlf og fra Glyngøre oplevede børnene i Nykøbing daglig, og Glyngøre, der før havde syntes at være langt borte, blev mere nær; det kunne ikke være så farlig en ting at gå over isen til Glyngøre, der var jo ikke andet at være bange for på den tur end den åbne færgende, og der var masser af plads ved siden af, så der var ingen grund til at komme den for nær. Min store søster Ella og en jævnaldrende veninde, Margrethe Jepsen, fattede den store beslutning at tage den tur. En dejlig eftermiddag efter skoletid skulle tu-

ren gennemføres. De to piger mødtes på Klosterfjorden, som aftalen var, men da meldte den første hindring sig, for min søster havde mig, tre år yngre søster (ca. 9 år) ved hånden. Margrethe spurgte straks: »Skal hun der med?« Ella svarede fast: »Ja«, og knugede kærligt min hånd i sin. Ingen hjemme vidste noget om de to pigers foretagende, og min mor har vel syntes, at jeg godt kunne få lov at gå med på isen, og min søster – god og rar, som hun altid var – tog mig ved hånden, og vi gik. På isen blev der holdt en kort rådslagning, der havde det resultat, at planen til trods for mig skulle gennemføres. Vi startede i dejligt vejr med vinden i ryggen, skuffelsen og det deraf opståede mindre gode humør var snart glemt – vi gled og vi løb, og vi gik og sludrede muntret imens, forude øjnede vi Glyngøre, og når vi vendte os om og så os tilbage, stod Dueholm Mølle hvor den plejede, og kirketårnet tegnede sig skarpt med den mørke plantage i baggrunden – længe kunne vi høre de glade stemmer i den klingre frostluft, der var mange på isen den eftermiddag. Det havde begyndt at blæse, og vi tog vore jakker op over hovedet som et sejl og kom endnu raskere hen over den glatte flade. Et havde vi glemt at se og glemt at tænke noget ved: der var kommet store, sorte, truende skyer på himlen inde over byen. Vi nåede Glyngøre efter en festlig tur og uden, at jeg havde været til særlig besvær, og vi var stolte og glædede os til at prale overfor andre børn, når vi kom hjem, men vi fik andet at tænke på.

Vinden, vi nu fik i næsen, var isende kold, dagen var ved at gå på hæld, og nu så vi de mørke, truende skyer og blev øjeblikkelig klar over, at vi måtte skynde os tilbage, og nu følte vi pludselig, at vi var trætte, og at der var en meget lang vej tilbage. Vi tog hinanden i hænderne og gik så rask, vi kunne, mens mørket hurtigt tog til, og ret langt var vi ikke kommet, før himlen rystede sin dyne, sneen stak os i ansigtet og gjorde det vanskeligt at holde øjnene åbne og passe retningen, og den færgerende, som mens det var lyst var let at holde sig klar af, var nu for os som et stort sort spøgelse at komme for nær, var den visse død, vidste vi. Da sank mødet hos os alle tre, men naturligvis mest hos mig, der var den lille, og nu blev jeg til temmelig stort besvær – jeg begyndte at græde og syntes, jeg var så træt, at jeg ikke kunne gå mere. Jeg ville sidde lidt på isen og hvile mig, men det vidste de store kunne ikke gå – de havde hørt, at man så kunne fryse ihjel; vi måtte videre og stred os tappert frem mod vind og sne – mørket tog til, og det eneste vi kunne rette os efter var, at vi hele tiden skulle have vind og sne lige i ansigtet, ellers gik vi i en gal retning, og færgerenden blev igen stor og truende.

Da vi havde gået længe, så vi forude på isen en underlig sort ting, der langsomt voksede og kom nærmere; havde vi ikke været bange før, så blev vi det nu.

– Ja, så bange, at vi hverken turde gå eller stå – vi skulle lige mod det sorte, for det var jo der, vinden kom fra – til siden færgerenden, lige forude det skrækkeligste skrækelige, måske en ulv. Aviserne havde skrevet om, at der i Norge havde vist sig ulve på grund af den hårde vinter, hvorfor skulle ulvene ikke også finde til Danmark – fantasien arbejde under højtryk, og der stod vi tre børn ganske ene i en stor, mørk verden med lurende farer, hvor vi så hen. Det sorte kom nærmere og blev større og større og vi mere og mere bange – da vi endelig hørte stemmer, først ganske svagt, men snart så tydeligt, at vi blev klar over, det var mennesker, der nærmede sig; vi skyndte os fremad og så, at det var istransporten. I første øjeblik tænkte vi, at vi kunne følges med den og måske endda komme op at køre, men det håb glip-

pede – transporten var på vej til Glyngøre. Da kom gråden igen, men de to store mænd prøvede at trøste os, men sagde alvorligt til os, at vi skulle skynde os alt hvad vi kunne, passe godt på retningen, så vi ikke kom for nær færgerenden.

Mødet med istransporten havde alligevel givet os nyt mod, vi følte os ikke mere så dødtrette, lysene inde fra byen viste sig lidt efter lidt, og endelig nåede vi velbeholdne ind på landjorden, og så gik det rask med at finde hjem. Da vi nærmede os hjemmet, sagtnede vi vore skridt – hvad ville de sige, var de måske allerede ude og søge efter os, siden vi ikke var vendt hjem – vi havde jo været så

uendelig længe borte. Endelig kom vi ind, og der mødte os en ny overraskelse – alt var som det plejede, far lå på sofaen og læste sin avis ved hængelampens dæmpede lys, mor sad og strikkede, og de små søskende legede fredeligt. Mor sagde: »Nå, har I så moret jer godt på isen? Det var dejligt I kom, nu skal I snart få aftensmad«. – Vi kiggede på klokken, den var kun 5,30. For os var det, som havde vi været borte en hel lang dag – og ingen vidste, hvad vi havde oplevet – men aldrig har jeg haft mit hjem kærere end den aften. Det er både første og sidste gang, jeg har vandret på mine ben fra Nykøbing til Glyngøre og tilbage igen, og jeg vil råde alle børn fra at prøve.

Da Morsø Gymnasium startede

Af J. Vejstrup

Når Morsø Gymnasium i august 1982 sammen med handelsskolen rykker ind i de nye bygninger, forlader man den af M. C. Holm skænkede bygning i Grønnegade. Den blev bygget i 1892 og tjente i 50 år som folkeskolebygning. Fra august 1942 rykkede gymnasiet ind i bygningen og forlader den altså nu efter 40 års forløb.

Nykøbing Mors kommunale Gymnasium blev åbnet den 12. august 1941. Forud var gået en bevæget debat. Længe havde man ønsket et statsgymnasium i Thisted amt, men det strandede på uenighed om placeringen mellem »rivalerne«, Thisted og Nykøbing. En privat gymnasieforening på Mors arbejdede for at skaffe økonomisk grundlag, og så vedtog et flertal i byrådet, ledet af skolekommissionens formand, folketingsmand Axel Ivan Pedersen, under voldsom modstand fra partifællen, borgmester Haurum, at oprette et kommunalt gymnasium, og

på grund af besættelsen, hvor Thisted i modsætning til Nykøbing var stærkt besat af tyske soldater, måtte Thisted byråd med stor bitterhed konstatere, at Nykøbing var kommet først. Først efter befrielsen kunne Thisted »tage revanche« og fik startet sit gymnasium i 1947. Tiden har vist, at der blev brug for begge.

Den officielle åbning af gymnasiet skete i den »store« gymnastiksal, hvor elever og de »nye« lærere, rektor Søren Sikjær og 3 adjunkter, blev budt velkommen med taler af skoleinspektør Bjerlev, Axel Ivan Pedersen og borgmester Haurum, der endnu engang måtte have luft for sine betænkeligheder.

»Man har betegnet mig som bagstræbets mand i denne sag. Det, jeg har villet, var at vise medaljens bagside – jeg mener, kommunen her påtager sig en opgave, som det rettelig var statens pligt at løse. Men det, der fremkalder størst betænkelighed er, om vor folkeskole skulle komme i

fare. Man kan vel ikke kalde gymnasiet et fremmedelement, men de mennesker, der nu kommer og øver deres gerning, har på forskellige områder forskellig opfattelse og mål. Og jeg frygter, at en eventuel rivalisering vil opstå mellem de to lærerstabe; slemt ville det være, dersom det også skulle forplante sig til eleverne. Hvis de fremmede – jeg tænker især her på rektor og de nye lærere – vil lytte til en lægmands råd, vil jeg gerne sige: Vær skønsomme, men strenge overfor elever, der optages i gymnasiet. Hvis der bliver en del unge, der falder fra eller ikke kan få stilling efter eksamen, skabes der et proletariat, som vil være det mest utilfredsstillende af alle som rådgivere for ubefæstede sjæle«.

Borgmesteren sluttede sin tale med henvisning til Aakjærs ord: »Fra folket vi kommer, til folket vi går, dets lykke skal være vor lov«, og sluttede med at udtale håbet om, at hans betæneligheder måtte blive gjort til skamme.

Rektor Sikjær takkede borgmesteren og vedkendte sig Aakjærs ord og pegede på det, der havde været initiativtagernes væsentligste motiv. Mynighederne har gjort det muligt også for mindrebedemlede forældre at føre deres børn frem, så de, der har evner, ikke behøver at stå tilbage for andre.

Skolen begyndte med 185 elever i mellem- og realklassen og med en ny-sproglig gymnasieklasse på 12 elever. Gymnasiet overtog hele folkeskolens mellemskoleafdeling og året efter ligeledes eleverne fra den private real-skole i Nygade således, at i en år-række var al undervisning på Mors – udover ungdomsskoler – samlet på gymnasiet. Det første år var der ingen matematisk gren. Der skulle først bygges faglokaler. Og samtidig ændredes skoleåret således, at man i april 1942 for sidste gang holdt real- og mellemskoleeksamen i april. Ved at vente med at optage nye 1. klasser til august fik man – ved hjælp af gymnastiksal – plads til alle elever samtidig med, at M. C. Holms bygning blev rømmet, og så tog håndværkerne fat på at bygge en etage til, hvor rektor Sikjær fik indrettet, hvad der dengang var landets mest moderne fysiklokaler. Da sommerferien var forbi, kunne

Luftfoto, ca. 1950.

gymnasiet i august 1942 rykke ind i bygningen – som den dog i nogle år delte med enkelte folkeskoleklasser. Helt færdig med ombygningen var man ikke, og den egentlige indvielse trak ud til 30. april 1943 med deltagelse af undervisningsminister Højberg Christensen, amtmand, byråd og sognerådsformænd, rektorer fra nabogymnasier – og så selvfølgelig skolens lærere og elever.

Viceinspektør Høegh Hansen og adjunkt Willum Hansen havde skrevet og komponeret en kantate for skolens kor og med soloparti udført af læge Friis Rasmussen, og »skolens sang«, skrevet af adjunkt Badens Jensen, blev sunget. – En del af talerne havde stærke nationale undertoner. Da gymnasiet begyndte i 1941, stormede de tyske hære frem mod Moskva. Ved indvielsen i 1943 var strømmen vendt, og befrielsen kunne anes. Borgmester Haurum, der af rektor Sikjær betegnedes som »modstander, men ikke fjende af gymnasiet«, beklagede sig især over de stigende udgifter. Bl. a. var der for det samlede skolevæsen kommet en helt ny post: Den daglige rengøring. Det var hidtil besørget alene af de 2 pedeller og deres koner!

Faktisk blev borgmester Haurum skolens gode ven. Han brokkede sig ganske vist over mangt og meget,

men han kunne lide at hygge sig blandt lærere og elever. Hans frygt for dårligt forhold mellem gymnasium og folkeskole blev gjort til skamme. Sammen med et voksende antal adjunkter var en række af folkeskolens lærere knyttet til gymnasiet, og der herskede et fortrinligt samarbejde.

De første år var tilslutningen til gymnasieklasserne ret beskeden. Til gengæld svulmede mellemskolen op, så folkeskolen genoprettede en mellemskole, og i Hvidbjerg og Solbjerg oprettedes ligeledes eksamensskoler. Og i 1950'erne voksede antallet af gymnasiaster. I 1944 dimitteredes det første studenterhold. Det var på 6 studenter, i 1981 var studenterholdet på 124.

Et væsentligt ønske af initiativtagerne til gymnasiet er opfyldt: At gøre det muligt for unge at få en højere uddannelse uden hensyn til forældrenes økonomiske status.

I de »glade 60'ere« stod alle døre åbne for unge med en god uddannelse. I dag, hvor det vrimler med arbejdsløse akademikere, kan man måske mindes borgmester Haurums frygt ved gymnasiets åbning i 1941 for et »akademisk proletariat, som vil være det mest utilfredsstillende af alle som rådgivere for ubefæstede sjæle«.

Morsø Kalkselskab 1916-1935

November 1915 blev der afholdt et møde i Nykøbing for landmænd om betydningen af at få tilført markerne kalk. Efter foredraget var der diskussion. En gårdejer sagde: »Det er

det galeste, jeg har hørt længe. Når vi kridter, så avler vi mere, avler vi mere, skal vi have større besætning, får vi større besætning, får vi mere staldgødning og avler atter mere. Så

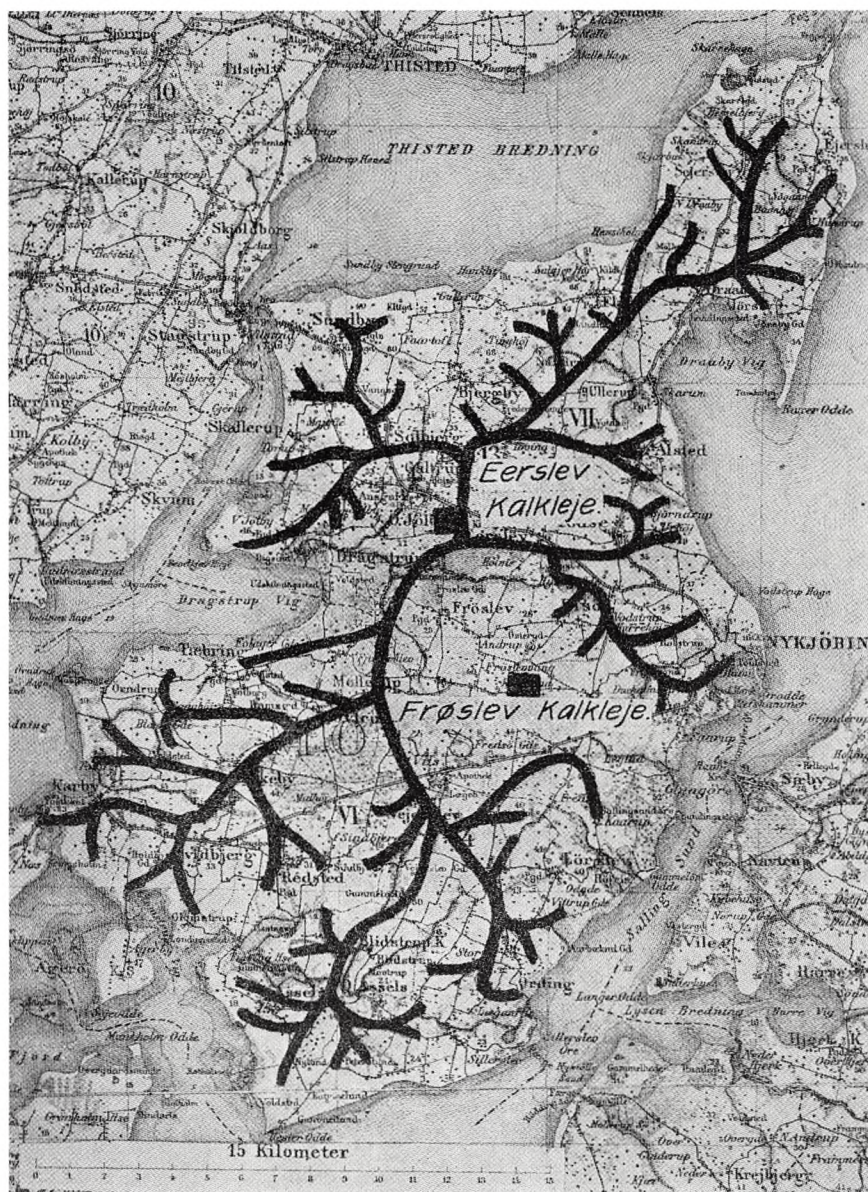
skal vi bygge og atter have mere besætning. Det fører til fornyede udgifter i det uendelige!«

Trods modstanden blev Morsø Kalkselskab oprettet 1. marts 1916. Selskabet købte kalklejerne ved Erslev og oprettede en kontrakt med entreprenør Mathias Andersen, Esbjerg, der skulle levere det kørende materiel og de flytbare skinner samt stå for udkørselen af kridt.

Det var under første verdenskrig, hvor de priser, der var aftalt den ene dag, ikke en uge efter kunne holde. Så endnu inden kørselen var kommet igang, meldte entreprenøren, at han ikke kunne påtage sig opgaven til de aftalte priser. Efter nye forhandlinger blev udkørselen påbegyndt maj 1919. Men der gik kun to måneder, så meddelte entreprenøren, at han ville have en ny kontrakt. Selskabet nægtede at indlede nye forhandlinger, og entreprenøren indstillede arbejdet.

Selskabet indkaldte til en ekstraordinær generalforsamling for at orientere medlemmerne. Det blev et stormfuldt møde. Mange medlemmer forlangte entreprenøren opsagt, andre ville have bestyrelsen væltet. Men da forsamlingen ikke kunne tage nogen for bestyrelsen forpligtende beslutninger, måtte medlemmerne tage til efterretning, at entreprenøren stod med de bedste kort på hånden, idet den af ham stillede garantium var lille i forhold til det tab, der ville opstå ved fortsat kørsel. Efter nye forhandlinger blev parterne enige og arbejdet genoptaget.

Til generalforsamlingen om efteråret mødte der ca. 800 medlemmer, hvoraf mange var indstillet på, at en-

ten skulle selskabet ophøre, eller også skulle bestyrelsen væltes, fordi prisen på kridt var steget så meget. Efter mange indlæg fra vrede medlemmer rejste formanden, Martin Sørensen, sig og sagde:

»Mon det er så slemt? Vi må huske på, at priserne på alting har forandret sig. Da vi indgik den første kontrakt, kostede en tønne kridt 8 æg. I dag kan vi få en tønne kridt for ét æg. For 80 æg kan vi give en tønne bygsædeland 80 tdr. kridt. En bitte høne kan være så god til at lægge æg, at den kan lægge 80 æg i 90 dage og kan altså kridte en tønne bygsædeland i tre måneder. Og tror de herrer nu ikke, at vi let kan avle mere, end den bitte hønes foder i 90 dage ved at kridte en tønne kalktrængende bygsædeland?«

Generalforsamlingen sluttede med at 444 stemte for at give bestyrelsen fuldmagt til at tiltræde de af entreprenøren forlangte ændringer i kontrakten. Kun 181 stemte imod.

1919 blev der udkørt 7026 kubikfavne kridt til 295 medlemmer i Nykøbing, Lødderup, Elsø, Fårup, Legind, Vodstrup, Tødsø og Bjørndrup.

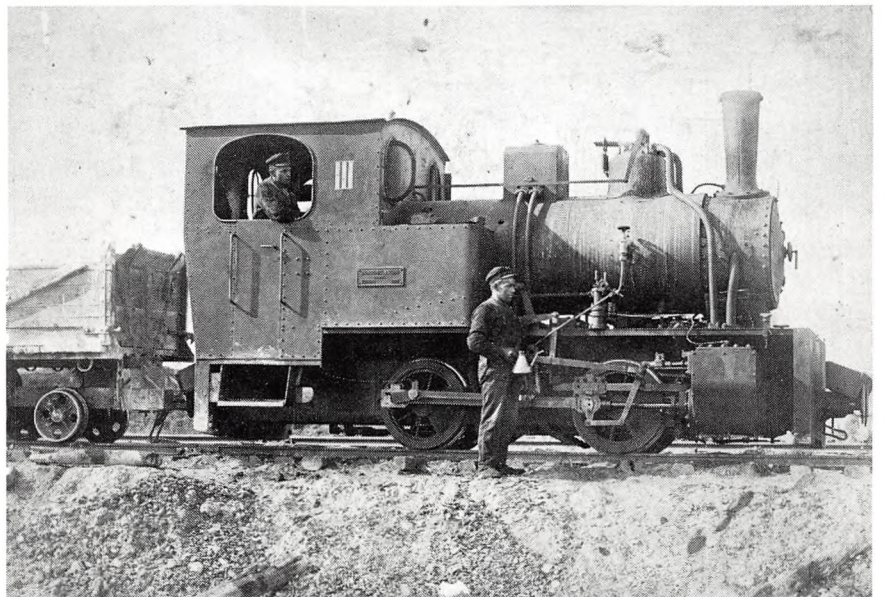
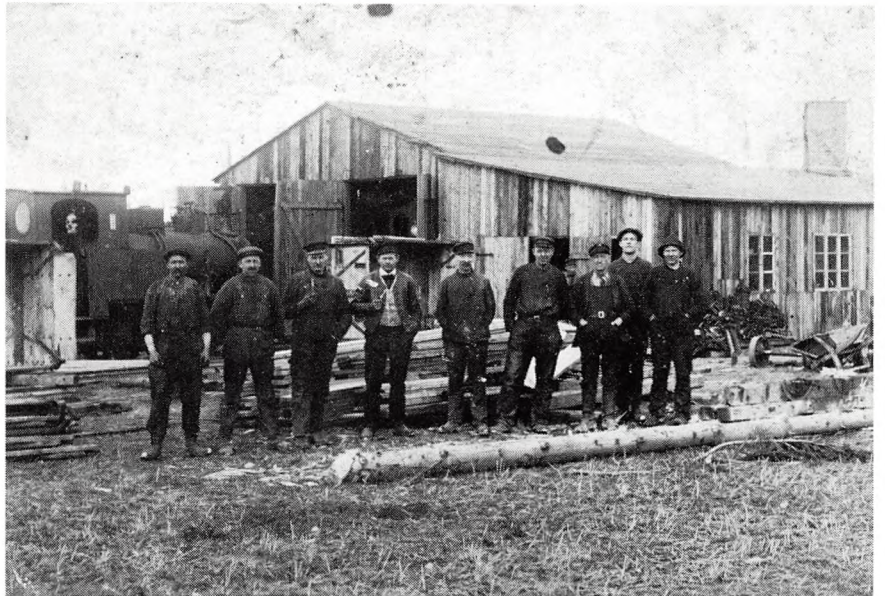
1920 blev der udkørt 10.338 kubikfavne til 460 medlemmer i Hvidbjerg, Karby, Outrup, Rakkeby, Nees, Agerø, Redsted, Sindbjerg, Fjallerslev, Møllerup, Vejerslev, Ljørslev, Ørding og delvis Blidstrup.

1921 blev der udkørt 12.598 kubikfavne til 802 medlemmer i Ø. Assels, V. Assels, Sdr. Dråby, Flade, Skarum, Sejerslev, Ejerslev, Jordsby, Alsted, Bjergby, Tøving og Galtrup.

1922 blev der udkørt 2614 kubikfavne til 95 medlemmer i V. Jølby, Ml. Jølby, Ø. Jølby, Thorup, Skallerup, Solbjerg, Sundby og Fårtoft.

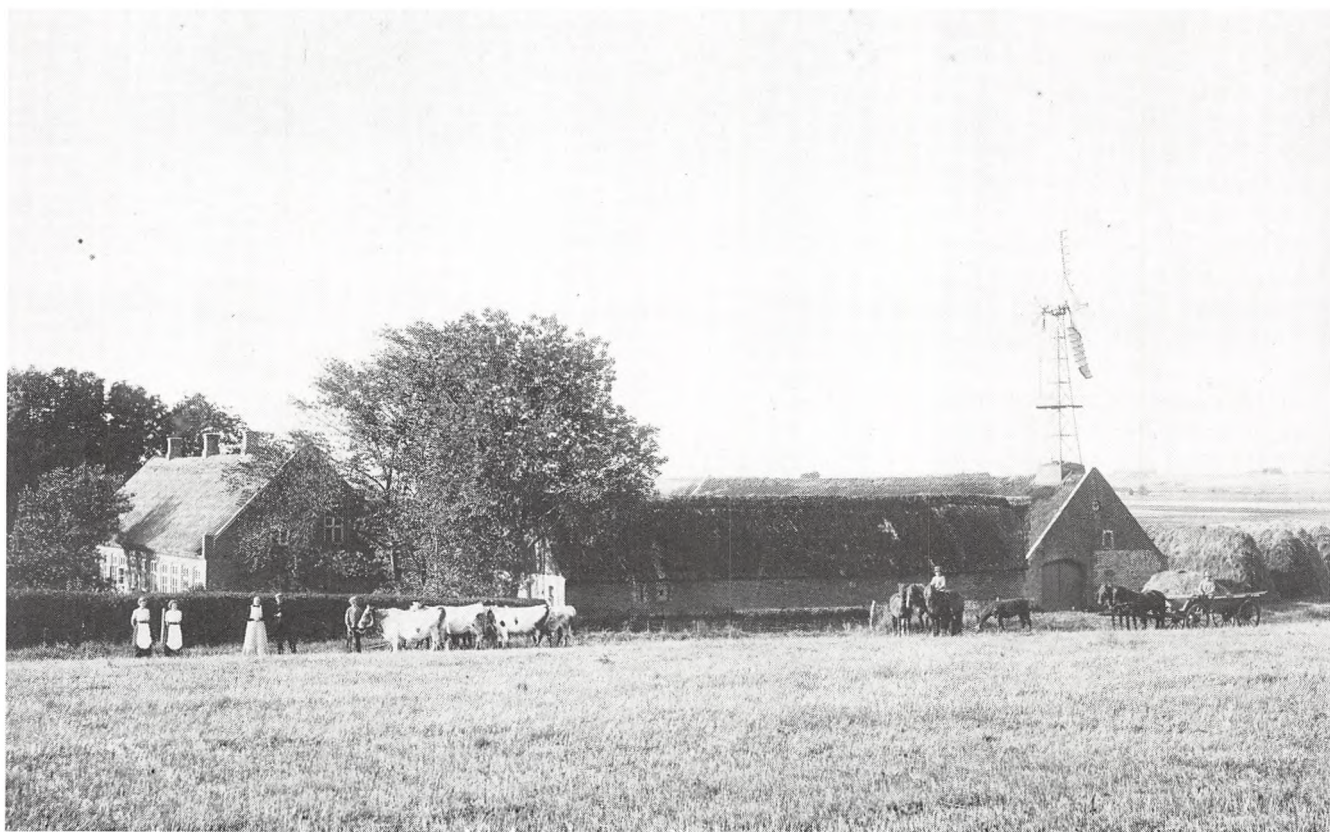
Det sidste kalktog kørte 8 juni 1922. Turen gik til Solbjerg. Morsø Kalkselskab blev opløst 28. marts 1935. Indtil denne dato kunne medlemmerne selv hente kalk i lejerne ved Erslev.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv vil gerne i forbindelse med personer, der har nogle minder fra den tid, hvor der kørte tog på Mors, for at indsamle flere oplysninger om kalkudkørselen på Mors 1919-1922.

Gårdskarlene i Nykøbing (år ?). Fra venstre: Chr. Christensen, Afholdshotellet - Alfred Nielsen, 1. karl, Bendix - Chr. Rokkjær, Markvorsens Hotel - Laurits Ginnerup, Larsens Hotel - Chr. Dam, 2. karl, Bendix - Anders Andersen, Larsens Hotel - og Harald Nielsen, »Morsø«.

Arkivet ønsker oplysninger om gårdens beliggenhed og hvem der ejede den.

Hvornår og i hvilken anledning er dette billede taget? Øverst på trappeopgangen til Nykøbing kirke ses fra venstre: Kristian Søndergaard, Outrup, Peter Arentsen, Erslev, H. C. P. Høvring, Nykøbing, Niels Riis, Nykøbing, Johan Riis, Nykøbing. De øvrige herrer er ikke fra Mors.

Der tærskes. Arkivet har ingen oplysninger om tid og sted. Vi håber at få disse oplysninger fra Læserkredsen.

Råd-, ting- og arresthuse gennem tiderne

Af Holch Andersen

I den katolske tid lå der ved Helligåndsåen, den nordligste del af byens to åløb, nogle gejstlige stiftelser, Helligåndshuset og Helligåndskirken. Disse bygninger blev efter reformationen skænket til byens borgere af kong Kristian den 3. Helligåndshuset blev brugt til hospital for byens fattige og syge. Helligåndskirken blev omdannet til rådhus. Disse bygninger nedbrændte ved den store brand 1560, og et nyt rådhus blev opført på samme plads.

Af en synsforretning af rådhuset 1673 har man en beskrivelse af bygningen. Det var en enetages bygning. I kælderens var der et skillerum med en dør delt i indre og ydre kælder.

I stuen var der to rådstuer samt et værelse for byens tjener. Taget var dækket med tegl, og på søndre side var der kviste. Der skrives, at rådhuset er meget forfaldent.

I 1691 er der atter syn, og rapporten siger: »Rådhuset her i byen, hvor retten administreres, står for fald«. Der blev indsendt en ansøgning til kongen om tilladelse til at rive bygningen ned; man ville anvende det brugelige materiale til reparation af kirken, der var meget brøstfældig«. Tilladelsen blev givet 1694.

Det gik meget let med at rive det gamle rådhus ned, men at få et nyt rådhus opført var svært. I 30 år havde Nykøbing ingen steder, hvor retten kunne sættes. Man var henvist til at bruge private huse. Gunden her til var, at købstaden blev forenet med landjurisdiktionen på Mors, og at det nye tinghus skulle være fælles for hele øen. Efter lange og besværlige drøftelser blev det besluttet, at tinghuset skulle bygges ved Harrehøj, men det blev kun en lille og tarvelig

hytte med lerklinede vægge og stråtag.

Byfoged Rasmus Jørgensen skildrer i 1720 tinghuset således: »Det ligger langt borte fra byen på en vild hede, hvor det aldrig kan holdes vedlige, fordi onde mennesker stjæler døre og vinduesskodder, og regnvejret nedskyller væggene«.

Det lykkedes endelig i 1721 for myndigheden at få tilladelse til: at tinghuset måtte opsættes på den plads, hvor byens gamle ting- og rådhus i gamle tider havde stået. Denne bygning, byens tredje rådhus, fik ikke lang levetid. Det blev ødelagt ved en ildebrand i 1748.

Der gik atter nogle år, hvor retten måtte sættes i private hjem, inden man i 1757 fik bygget et nyt ting- og rådhus, der kom til at ligge i Algade (hvor nu Algade 15 ligger).

Det var en enetages bygning på 9 fag med bindingsværk i den østlige og grundmur i den vestlige ende. Og med tegltag.

Der var en tingstue i 3 fag og et par småværelser til beboelse for arrestforvareren. Desuden fandtes i den grundmurede ende tre arrester, af hvilke de to i kælderen og i den østlige ende et andet aflukke, som kaldtes den civile arrest. Over døren stod Frederik d. V.s kronede navnetræk og årstallet 1757. Og nedenunder denne indskrift: »Dette hus hader sletheden, elsker freden, straffer forbrydelser, våger over lovene, hædrer de retskafne«.

Søren B. Vandborg Dyhr har skrevet en selvbiografi, der i uddrag gives i Historisk Årbog for Mors 1930. Han var søn af boghandler Dyhr, der boede i ejendommen ved siden af ting- og arresthuset. S. Dyhr fortæller om sine indtryk fra drenge-

årene i Nykøbing omkring 1840-45. Han skriver bl.a.: »Byens gamle rådhus var bygget ind i vores have. Det bestod af en gammel, ussel rønne med bolig for en arrestforvarer, en tingstue, fire nøgne vægge og bag denne to små arrester. Under disse fandtes et par mørke, fugtige, råkolde huller, ret et mamertinsk fængsel, bestemt for farlige og genstridige fanger. Da arresternes vinduer vendte ud til haven, fandt vi børn ofte lejlighed til at stikke godter, navnlig tobak, ind til fangerne. Jeg erindrer navnlig en stadig gæst i fængslet for gadeuorden og små rapserier, en ung mand, kaldet »Pøse«, som vi havde udkåret til vor særlige yndling. I tinghusets modsatte ende fandtes en lille celle, bestemt for sindssyge. Det var et ussel lille hul, nøgne vægge og murstensgulv, uden kakkelovn, kun en bunke halm til de ulykkelige, der lig vilde dyr blev indespærret her. I mine barndomsår befandt sig i dette hul i en række år en stakkels, mandlig idiot. Jeg mindes endnu hans skrækelige ydre, når han rakte hænderne ud ad de tilgitrede vinduer for at få et eller andet af os. Langt, uredt hår og skæg, aldeles nøgen både sommer og vinter, udstødte uarticulerede hvin. Han lignede bogstaveligt et vildt dyr, og som et sådant blev idioter dengang betragtet«.

Johan Rummelhof, der var by- og herredsfoged på Mors 1821-1853, var en meget nidkær ordenshåndhæver. Det ses af en omtale fra en avis 1844: »Byfoged Rummelhoff, Nykøbing, har opdaget en masse tyverier, hele tyvebänder på 16 individer, særlig er det fåretyverier. Arresterne er så overfyldte, at der på to steder i stalde og lader er indrettet arrester,

og skønt han dog i hele den tid, han har været på Mors, har gået tyvene skarpt på livet, så er der stadig meget tyvepak på Mors«.

Ved kong Kristian d. Ottendes besøg i Nykøbing 19. juli 1842 fremkom Rummelhof med ønsket om tilladelse til at bygge et nyt rådhus. Efter at kongen havde beset det gamle og overbevist sig om, at der ikke var plads til alle tyvekægtene, gav han tilladelse til bygning af et nyt.

Man valgte at vende tilbage til stedet, hvor det ældre rådhus havde ligget, ved Helligåndsåen. Her blev det nuværende rådhus bygget efter en tegning af N. S. Nebelong.

Den 23. juli 1846 blev grundstenen til det nye råd- og tinghus nedlagt. Byfoged Rummelhof indledte med en tale, hvori han ønskede »at rettens pleje stedse her måtte have retfærdighed, ligesom borgernes rådslagning det almindelige vel til endemål«. Der blev nedlagt en indgraveret sølvplade med kongens navnetræk og data i en blykapsel. Hvert kommunalbestyrelsesmedlem indmurede en sten. Pladsen foran det nye rådhus var ikke stor nok til anlæggelse af et torv. Byens råd købte derfor et tilstødende jordstykke af farver Struncte og købmand Wøller for 200 Rd. Denne sum skænkede de to sælgere til byens forskønnelse. Råd-, ting- og arresthuset blev indviet 15. oktober 1849 af amtmand, kammerråd Rosenkrans og byfoged, justitsråd Rummelhof. Efter indvielsen blev der serveret festmiddag med mange skåltaler og sange. Sidste vers af prokurator Calundans sang lød således:

Udstrøm da ret fra dette hus,
Der rejstes til dit held, din ære.
Gid før det styrte må i grus,
Før man herfra skal uret bære.
Beskærm vor konge, nådens Gud!
Lad ret belyse hvert hans bud,
Lad ret herfra gå stedse ud,
Thi ret er landets bedste smykke.

Det nye rådhus havde midt på facaden en høj trappe, der på valgdage blev overbygget til en tribune, hvorfra politikerne holdt tale til de »ærede vælgere«, der var forsamlet på torvet. Stemmeafgivningen blev givet ved håndsoprækning. I den høje kælder til højre for trappen var der arrester med jernstænger for vinduerne. I kælderen til venstre havde

På dette billede fra Algade, 1890, ses i nederste højre hjørne en byggeplads. Det er guldsmed A. A. Noes ejendom, Algade 15, der er ved at blive opført. Her lå det gamle tinghus. Gavlen af huset kan ses på naboejendommen.

arrestforvareren sin privatbolig. Ved den østre gavl blev i 1854 bygget et lille toetages hus til byens første telegrafstation. Rådhusets tag havde samme form, som man i dag kan se på den gamle toldbygning på havnen. I 1869 blev der foretaget en grundig reparation af taget, og de spidse gavle, vi kender i dag, blev opført. De var kronet med en skorsten. Der blev samtidig indrettet en celle i loftsetagen til gældsanger.

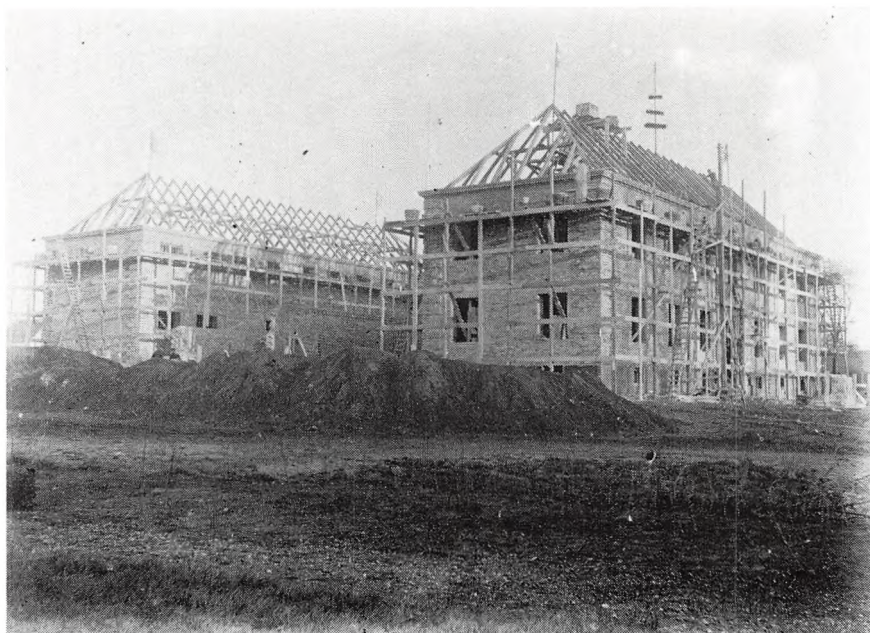
Der findes en beskrivelse af enkeltmandscellen i omtalen af højskoleforstander Himmelstrups fængselsophold i 1886, da han afsonede sin straf for simpel fængsel for »riffelrumleri«.

Cellen var 190 cm bred og 380 cm lang, med jernvinduer ud til arrestgården, siddende 200 cm fra gulvet i arresten, dog således at man, når man gik et par skridt tilbage fra vinduet, kunne se ud, og man havde da udsigt til et par skorstene og et gammelt plankeværk, der omgav den lille fængselsgård. Man kunne også se en stump af himlen. Af bohøve var der en bordplade, siddende fast i væggen som en hylde. En hylde, der gør tjeneste som bænke. En slagbænk, der om dagen kan bruges til at sidde på, om natten til seng.

Det nye rådhus' første arrestforvarer var Hardenberg, som også var byens eneste politibetjent indtil 1855,

hvor Stenstrup blev ansat som politibetjent, og Hardenberg blev overpolitibetjent. Han tog sin afsked fra tjenesten 1871. Stenstrup blev udnævnt til arrestforvarer og overpolitibetjent. Året efter at Stenstrup havde tiltrådt sit embede, flygtede en fange fra arresten. Det var Julius Andersen, der sidst i september måned 1872 var blevet idømt 18 måneders forbedringshusarbejde for tyveri. Han havde et par år før udstået en straf for tyveri. Straffen var blevet afsonet i Vridsløselille. Her var Julius Andersen blevet uvenner med fængselsbetjentene og var derfor bange for at vende tilbage til dette fængsel. En dag han var beskæftiget med at gøre rent i sin celle, så han, at Stenstrup var beskæftiget bag arrestbygningen, og at der var fri adgang ud til arrestgangen. Han listede derud gennem arrestforvarerens privatbolig og ud på torvet og var væk, før Stenstrup opdagede flugten.

Den 7. november bragte Morsø Avis et læserindlæg fra en beboer i Øster Assels: »Hr. redaktør! Det er måske Dem bekendt, at for nogen tid siden brød en farlig indbrudstyv ud af arresthuset. Men De ved måske ikke, at han endnu ikke er pågrebet, men i mere end en måned har øvet sit spil i Ljørslev, Vejerslev, Assels, Redsted og Hvidbjerg sogne og ved sine mange indbrud har forårsaget

Rejsegilde på ting- og arresthuset, 1923.

beboerne i disse sogne en ikke ringe skræk. Jeg opfordrer Dem derfor, hr. redaktør, til i Deres blad at lade indrykke denne skrivelse eller opfordre vor politimester til at udvise større energi i denne, ikke blot for os landboer, men sikkert også for ham, højst alvorlige sag«.

Dagen efter skrev by- og herredsfoged, politimester og dommer Seydewis i Morsø Avis: »Det er de fleste beboere i de sogne, hvor den undvegne antages at have tilhold, velkendt, at der ikke spares på tid og arbejde for at opdage forbryderen. Jeg skal oplyse, at der i landområdet, takket være Thisted amt, ikke haves en eneste politibetjent. Jeg kan dog til beboernes beroligelse oplyse, at undersøgelsen har været ført, og fortsat føres, med al den kraft, som det med sognefogedernes og flere beboeres hjælp er mulig at anvende«.

Dagen efter bringer Morsø Avis et indlæg, underskrevet af »en beboer i det Julius Andersenske distrikt«:

»Enten lader Julius Andersen sig ikke pågribe, eller også er politimesteren, til trods for de brave sognefogeders og beboeres hjælp, ikke mand for at fange ham. Må vi bede om hjælp fra højere sted. Lad en eller to opdagelsesbetjente og en forhørsdommer fra København overtage sagen. Det er morsomt, at en tyv kan drive spas med myndighederne i kongens rige, selv om Mors ligger højt mod nord«.

Den 13. december blev Julius Andersen anholdt i V. Assels. I den tid, han havde været på fri fod, havde han ikke talt med et menneske. Han havde skjult sig om dagen i de større gårdes lader. Om natten kom han frem for at opretholde livet ved tyveri af madvarer. Desuden havde han stjålet et par træsko og et par strømper. Han havde mange gange måttet undvære mad i flere dage, fordi han kunne mærke, der blev søgt efter ham. Hans klæder var ved pågribelsen iturevet af den lange tids ophold i korndyngerne. Grunden til, at han lod sig pågribe, var, at han ikke kunne holde varmen i de kolde lader.

Fra at være en frygtet person var Julius Andersen nu blevet en folkehelt, fordi han gennem så lang tid havde undgået lovens håndhævere. Der blev startet en indsamling af penge, som skulle bruges til at købe en billet til Amerika, som Julius Andersen fik, efter at han havde udstået sin straf.

Februar 1876 bragte Morsø Avis en artikel, der fortalte, at Julius Andersen havde skabt sig en god tilværelse i Amerika, og at han havde sendt penge, der skulle uddeles blandt de personer, der havde givet en skærv til hans Amerikarejse.

Sagen endte godt for Andersen, men fik følger for Stenstrup. Han blev sat fra bestillingen som arrestforvarer og degraderet fra over-

underpolitibetjent. Byrådet begrundede Stenstrups afskedigelse med, at rigsdagen havde vedtaget en ny lov, der bestemte, at stillingen som arrestforvarer skulle besættes med underofficerer. August 1873 blev oversergent Christian Eduard Andersen ansat som arrestforvarer og overpolitibetjent ved Nykøbing politivæsen. Andersen havde hver sommer en biindtægt, idet han ved Ørodde havde opstillet badehuse, som byens borgere kunne leje, og han gav, for en mindre betaling, svømmeundervisning. I august 1875 fik Andersen af byrådet besked på, at han ikke måtte bruge arrest nr. 1 til spisekammer. Men det var en ordre, der ikke kunne efterkommes, før året efter da byrådet bevilgede penge til indretning af et spise- og forråds-kammer i forbindelse med arrestforvarerboligen.

Grundet sygdom tog Andersen sin afsked 1. april 1878. Som hans efterfølger valgte byrådet at genansætte Stenstrup som arrestforvarer samt at skille stillingen som arrestforvarer fra polititjenesten. Lønnen som arrestforvarer var 300 kr. årligt + 50 kr. til uniform + fribolig.

Bespisningspenge for hver arrestant 35 øre daglig, foruden 10 øre pr. pund brød. Varetægtspenge for hver arrestant var 50 øre daglig. Betaling for ugentlig vask af en arrestants linned 50 øre, for håndklæder og sengelinned 15 øre.

Stenstrup døde 9. oktober 1889, og landbetjent Nielsen fik stillingen. Hans løn var 600 kr. årligt + 50 kr. til uniform + fri bolig. 360 kr. årligt for renholdelse og opvarmning af lokalerne. I visse indtægter påregnedes ca. 150 kr. årligt. Det oplystes i stillingsannoncen, at der i de sidste 10 år havde været gennemsnitlig 1114 arrestdage årligt.

Året efter, at Nielsen havde tiltrådt stillingen som arrestforvarer, flygtede en ung mand fra arresten. Han klatrede over plankeværket, der omgav fangegården, men blev dog hurtigt pågrebet. Denne flugt fik ikke følger for arrestforvareren, idet byrådet erkendte, at det gamle plankeværk ikke kunne hindre en flugt.

Det blev derfor besluttet, at plankeværket skulle rives ned, og i stedet opføres en stenmur. Dette arbejde blev udført i 1893.

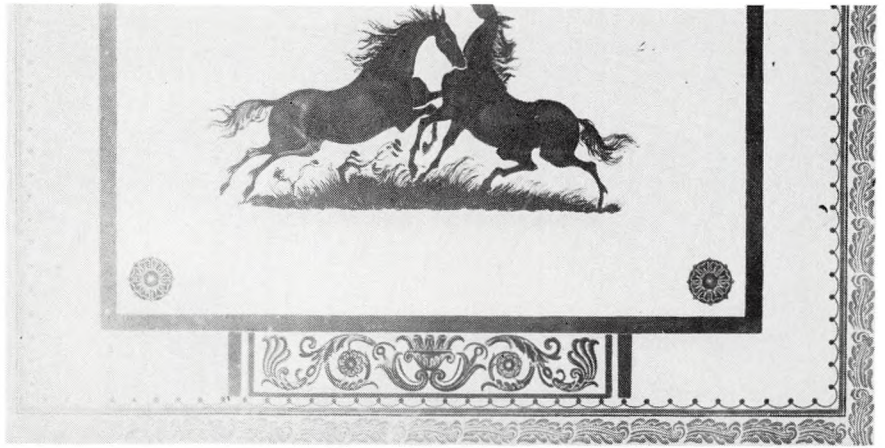
I 1916 trådte Nielsen tilbage som

arrestforvarer, og oversergent ved dragonerne i Randers, P. Jensen, fik stillingen. Da var lønnen steget til 800 kr. årligt + fri bolig samt 300 kr. årligt for at være rådhusjener. Han blev vært på »Hotel Bi Lidt«, som folkeviddet benævnte kælderen på rådhuset.

Den lille sidebygning til rådhuset, hvori telegrafen var installeret 1857-1871, blev brugt til brandstation, indtil denne bygning og fangegården blev revet ned 1924. I sprøjtehusets tagetage var der fra 1919 politistation. Indtil da havde politibetjentene haft lokaler i herredsfogedkontorets bygning i Nygade. Natbetjentene havde dog fra 1900 haft et vagtlokale på rådhuset.

Fra enevældens tid var embedet som herredsfoged på landet og borgmester i byen samt politimester og dommer besat af den samme person, udnævnt af kongen. I Junigrundloven af 1849 var der givet et løfte om, at retsplejen og forvaltningen skulle skilles, men på grund af de store omkostninger til løn og kontorhold, der ville fremkomme ved, at de embeder, der blev bestridt af en enkelt person, skulle deles mellem flere, blev dette løfte først indfriet i 1916 med vedtagelsen af retsplejeloven, der trådte i kraft 1919. Denne lov bestemte, at den kommunale forvaltning skulle administreres af en folkevalgt borgmester, anklagemyndigheden af en politimester, og den dømmende magt skulle have en dommer, der var uafhængig af forvaltningen og anklagemyndigheden.

Disse nye embeder, og dermed et stærkt forøget behov for flere kontorer, medførte, at der skulle skaffes mere plads. Nykøbing byråd og Thisted amtsråd havde sidst på året 1917 en forhandling om, hvorledes dette problem skulle løses. Byen og amtet ejede i fællesskab rådhuset og nogle grunde bag det. Sprøjtehuset, der lå ved rådhuset, var byens ejendom. De første planer gik ud på, at byen skulle give afkald på sprøjtehuset, der skulle rives ned, og at man i fællesskab opførte en tilbygning til rådhuset. Arkitekt Früstück Nielsen, Århus blev opfordret til at udarbejde planer til indretning af rådhuset og tilbygningen, der skulle opfylde kravene i den nye retsplejelov. 17. maj 1918 udtalte borgmester Bolwig til Morsø Folkeblad, at det havde vist

Et udsnit af retssalens loftsdekoration, der viser de kæmpende heste.

sig, at det ville være umuligt at indrette rådhuset til de nye krav, og at man nu var i gang med at udarbejde planer om bygning af et nyt ting- og arresthus, der skulle ligge ved dyrskuepladsen, og at byen var villig til at sælge 18.000 kvadratalen af den store plads til amtet for 3 kr. pr. kvadratalen imod, at amtet solgte sin andel af rådhuset for 68.000 kr. Amtet ville ved denne byttrade tjene 11.000 kr. Det skulle vise sig, at byrådet havde handlet klogt ved at friste amtet med denne fortjeneste.

Derimod var byrådet ikke tilfreds med amtets krav om, at byen skulle betale en trediedel af udgifterne ved opførelsen, vedligeholdelsen og driften af det nye ting- og arresthus. Hidtil havde byen betalt en fjerdedel af udgifterne hertil. Sagen blev anket til indenrigsministeriet, der den 24. juni 1921 i en skrivelse gav amtet medhold i fordelingen af udgifterne.

Fra Morsø Sognerådsforening blev der protesteret kraftigt mod planen om at bygge ting- og arresthuset på dyrskuepladsen, fordi man mente, at det ville ligge for langt udenfor byens midte, og at bygningen ville ødelægge dyrskuepladsen. Foreningen anbefalede, at bygningen blev opført på Ringgaards plads, der ejedes af direktøren for Morsø Kreatureksportforening, hotelejer Carl Markvorsen. Denne plads lå syd for gasværket, hvor få år efter Højbro og banegraven blev anlagt. Diskussionen om, hvor ting- og arresthuset skulle bygges, vedvarede indtil foråret 1922, da justitsministeriet gav ordre til, at nu skulle der findes en afgørelse, og da der samtidig kom besked om, at hvis man ville have

statstilskud til byggeriet, skulle det påbegyndes snarest, var amtet og byen tvunget til at beslutte sig. Nykøbing byråd havde hele tiden haft den opfattelse, at dyrskuepladsen var den bedste plads. Amtsrådet havde derimod vaklet mellem de to pladser, fordi sognerådsforeningen så kraftigt gik ind for Ringgaards plads. Da afgørelsen skulle tages, fristede de 11.000 kr., som amtet kunne tjene ved at vælge dyrskuepladsen, så stærkt, at rådet gik ind for denne plads.

Arbejdet på ting- og arresthuset blev sat i gang efteråret 1922. Murerarbejdet var færdigt i juli året efter. De lokale blade var enige om, at arkitekt Packnes havde ære af den nye bygning, der blev omtalt som en virkelig smuk og harmonisk bygning, der virker ved selve den lineære skønhed uden at jage efter påhængte prydelser. I forbygningens stueetage er der 5 værelser, hvor der var god plads til det lokale politi. På første sal er en stor forhal, værelser til sagsførere og vidner, en stor retssal og et par mindre værelser til dommere. I mellembygningen havde statspolitiet tre værelser. Her var også arrestforvarerens bolig. I arrestbygningen er der en lang, bred korridor. Cellerne, »Gæstekamrene«, vender ind mod gården. Der er fem celler i stueetagen og syv på første sal. Heraf er den ene arbejds celle, hvor flere kan arbejde samtidigt. Desuden er der badeværelser og materialeværelser på første sal. Gården er delt i to store fangegårde og en »lysgård«, hvorfra arrestforvareren kan overvåge fangerne færd. Fra arrestbygningen føres fangerne gennem en lang, lukket

Retssalen ved indvielsen 1. maj 1924.

gang, »sukkenes gang«, over mellembygningens loft til retslokalerne.

Der er kælder under hele for- og mellembygningen. Centralvarmeanlægget med tilstødende brændselrum optog seks rum. To lokaler var indrettet til detentionslokaler. Der var mørkekammer til fremkaldelse af fingeraftryk og fotografier. Desuden vaskehus, strygestue og toiletter til personalet.

Over indgangsdøren er rigsvåbnet samt byens og amtets våben, udført i sandsten af billedhugger Sigfred Wagner. Om retssalen skrev Morsø Folkeblad 9. maj 1924: »Noget af det fornemste i det nye ting- og arresthus er salen, der er et højt og smukt rum, holdt i rolige linier og lyse, klare farver. Det er den dygtige kunstner, maleren Valdemar Andersen, der har stået for dekorationen af dette rum. Lofstdekorationerne er holdt i en alvorlig, måske lidt streng stil. Et par silhouetagtige kompositioner, der står i nøje samklang med lokalets anvendelse, vil ikke kunne undgå at gøre stærkt indtryk på beskueren. Et

forunderligt levende billede af et par kæmpende heste leder således tanken hen på den bitre strid mellem jævnybyrdige modstandere, og et andet billede, der er malet på samme måde, viser en løves overfald på en antilope, et særdeles kraftigt og drastisk optrin, fyldt med vold og brutalitet. Et par mindre dørdekorationer af den blinde Justitia og den blide Pax er sikkert gennemførte kunstværker, der ved første øjekast synes mejslede i marmor, men som straks viser sig at være fremtryllede af en dygtig kunstners lette pensel. Over de to andre døre til retssalen er byens og amtets våben malet i samme stil som de allegoriske fremstillinger.

Vor by har virkelig i det nye ting- og arresthus, og da i særdeleshed retssalen, fået en seværdighed, som man med stolthed kan vise frem«.

Indvielsen af den nye bygning blev meget festlig, dog uden deltagelse af offentlige personer. Det skete 1. maj 1924. En tjenestekarl fra oplandet, der under et besøg i Nykøbing havde fået for meget af de våde varer,

skabte uro i Algade. Politiet, der blev tilkaldt, prøvede at få karlen til at tage hjem, men han blev mere støjende og opsætsig. Der blev rekvireret en bil, og under tilskuernes jubel blev karlen lagt ind i bilen og kørt til den endnu ikke færdige arrestbygning, hvor han fik lov at sove rusen ud. Men selv om han blev gæstfri behandlet, slap han ikke for næste morgen at skulle betale omkostningerne ved transporten og for nattelejet samt politiets ulejlighed. Han kom til at betale dyrt for den ære at være den første »gæst« i den nye arrestbygning.

Den 23. juni 1924 fandt den officielle indvielse af ting- og arresthuset sted. Der var mange taler af amtmand, dommer og borgmester. Dagen sluttede med middag på hotel »Bendix« for amtsrådets og byrådets medlemmer.

I 1934 arbejdede justitsministeriet, under Zahles ledelse, med en indskrænkning af landets arresthuse. I følge disse planer skulle der i Thisted amt kun være et arresthus, som skulle ligge i Thisted. Arresterne i Vestervig, 8 celler, Fjerritslev, 9 celler, og Nykøbing, 12 celler, skulle nedlægges.

Arresten i Thisted, der havde 11 celler, skulle udbygges. Det gik dog ikke så galt for Nykøbing arrest; den blev ikke nedlagt i denne omgang. Arrestforvarer Frode Jensen, der marts 1932 havde afløst faderen, beholdt stillingen.

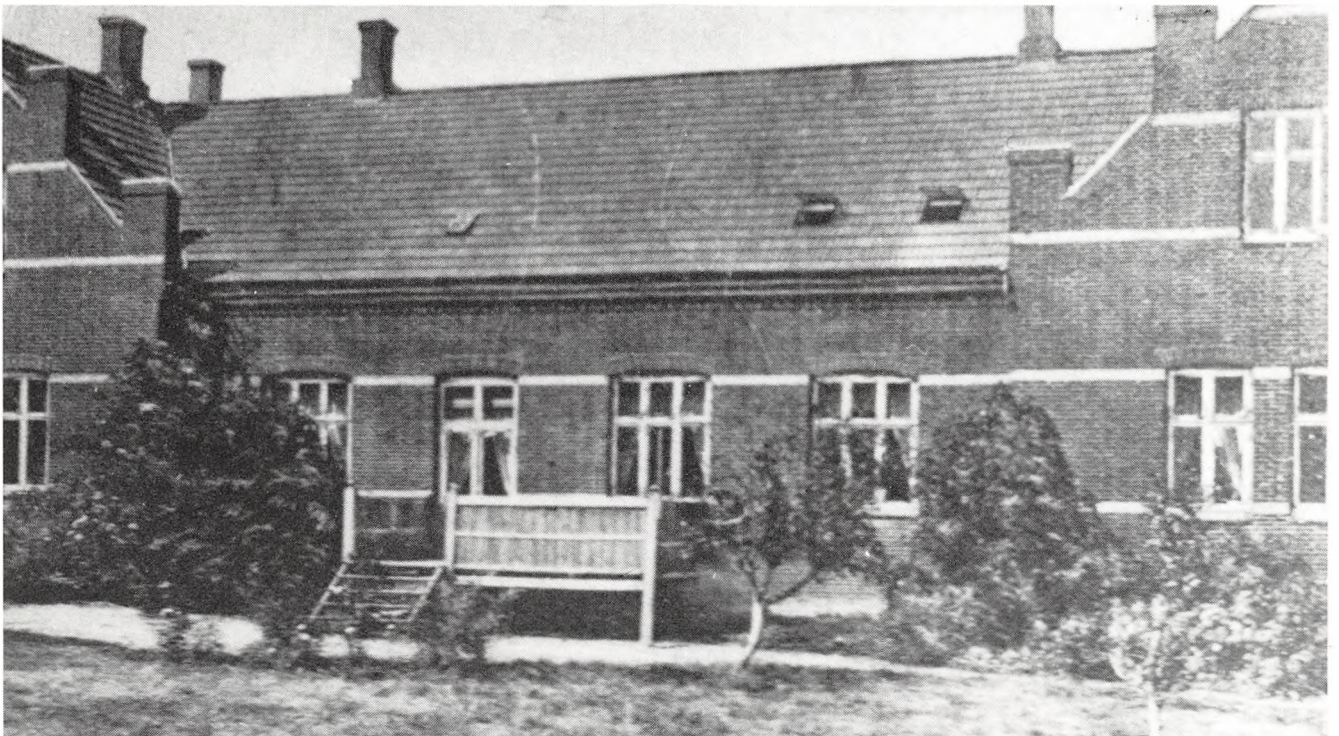
1938 blev der oprettet et fælles, statsansat politikorps af det hidtidige statspoliti og det kommunale politi. Dette medførte, at staten overtog ting- og arresthusene. 18. januar 1939 behandlede Nykøbing byråd amtets indstilling om, at Nykøbing ting- og arresthus blev overdraget staten kvit og frit på betingelse af, at forligslokalerne blev overladt kommunen til fri afbenyttelse. Under forhandlingerne blev det oplyst, at det havde kostet 400.000 kr. at bygge, og at kommunen havde betalt 133.000 kr., hvoraf de 32.000 var afskrevet.

Rådets medlemmer var enige om, at det var meget at forære staten 101.000 kr., men at man var nødt til at tilslutte sig amtets forslag. Og en trøst var det, som et medlem udtrykte det: »At så var man da fri for at drive den dyre forretning oppe på dyrskuepladsen«.

Voldsteder og gamle adelsgårde på Mors (5)

OVERGÅRD nævnes første gang i 1502, og den ejedes da af væbner Peder Madsen. Til gården har der i tidens løb hørt både en vejr- og en vandmølle. Ordlyden i en synsforretning fra 27. april 1675 tyder på, at gården kan have været omgivet af voldgrave. På fotografiet ses gårdens stuehus, som blev opført i 1863. Slægten Overgård har ejet gården siden 1805.

FRYDSBRØND nævnes første gang i 1471. Der var da tale om tre gårde (en landsby), som blev mageskiftet mellem kronen og Dueholm Kloster. Senest omkring 1690 blev bøndergodset sammenlagt til en adelig sædegård, der beholdt navnet »Frydsbrønd«. I 1911 overgik gården til et konsortium, der gennemførte en delvis udstykning. Bygningerne er alle nyere.

FRØSLEVGÅRD. Hovedbygningen på Frøslevgård er opført i 1786 efter en brand, som lagde gården i aske. Selv om den selvfølgelig er tilpasset skiftende tiders behov og ønsker, er der alligevel tale om en af de bedst bevarede herregårdsbygninger på Mors.

Til Frøslevgård knytter sig en folkevise om Kirsten Skram og Erik Styggesen. Denne vise er interessant, fordi den som en af de få tager sit udgangspunkt i kendte personers gøren og laden.

Erik Stygge han tjener i Kongens Gaard,
han har baade Sadel og Hest;
liden Kirsten hun sidder paa Frøslevgaard,
hun leger med røde Guldnest*).

Saa glad ridder Erik Stygge imod sin Jomfru.

Det var Erik Stygge,
han lader sadle de Heste:
»Vi vil ride os op ad land,
Fru Elselil vil vi gæste«.

Det var Erik Stygge,
han kom til Borgeled.
Ude stod skønne Fru Else,
og hviler hun sig derved.

»Velkommen Erik Stygge,
velkommen i min Gaard.
Den brune Mjød, den klare Vin
skal være Eder usparet«.

»Jeg er ikke om den brune Mjød,
ikke om den klare Vin.
Hvor er liden Kirsten,
hjerte-allerkæreste min?«

»Liden Kirsten sidder i Højenloft,
saa rød som en Rosenblomme.
Saamænd vid Erik Stygge,
saa lidet agter hun dit Komme.

Liden Kirsten sidder i Højenloft,
hun sømmer de Bolstre blaa.
Jeg siger Eder, Erik Stygge,
I skal hende aldrig faa«.

»Raad skal jeg dig raade,
mens du raader med mig;
tag du nu din Fæstemø
og vær saa Mand for dig«.

Erik Stygge beslutter at følge kongens råd og

lader de Lønbreve skrive,
sender han dem til Frøslevgaard,
liden Kirsten lader han dem give.

Det var liden Kirsten,
der kun de Breve saa:
»Raade Gud Fader i Himmerig,
hvor det nu til gaa«.

Det var Erik Stygge,
lader sadle sin Ganger rød,
saa rider han til Frøslevgaard,
vil hente sin Fæstemø.

Det var en Mandag Morgen,
de Folk var alle i Enge,
da tog han liden Kirsten
ud af sin Silkeseng.

Saa saare græd liden Kirsten,
der hun drog paa sine Sko,
førend hun kom til Sallingsund,
hun baade legte og lo.

Han førte hende over de Enge
og over den sorte Hede,
og der stod baade Fruer og Møer,
og der stod han til rede.

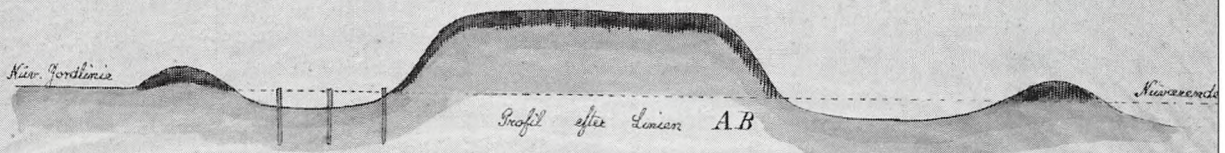
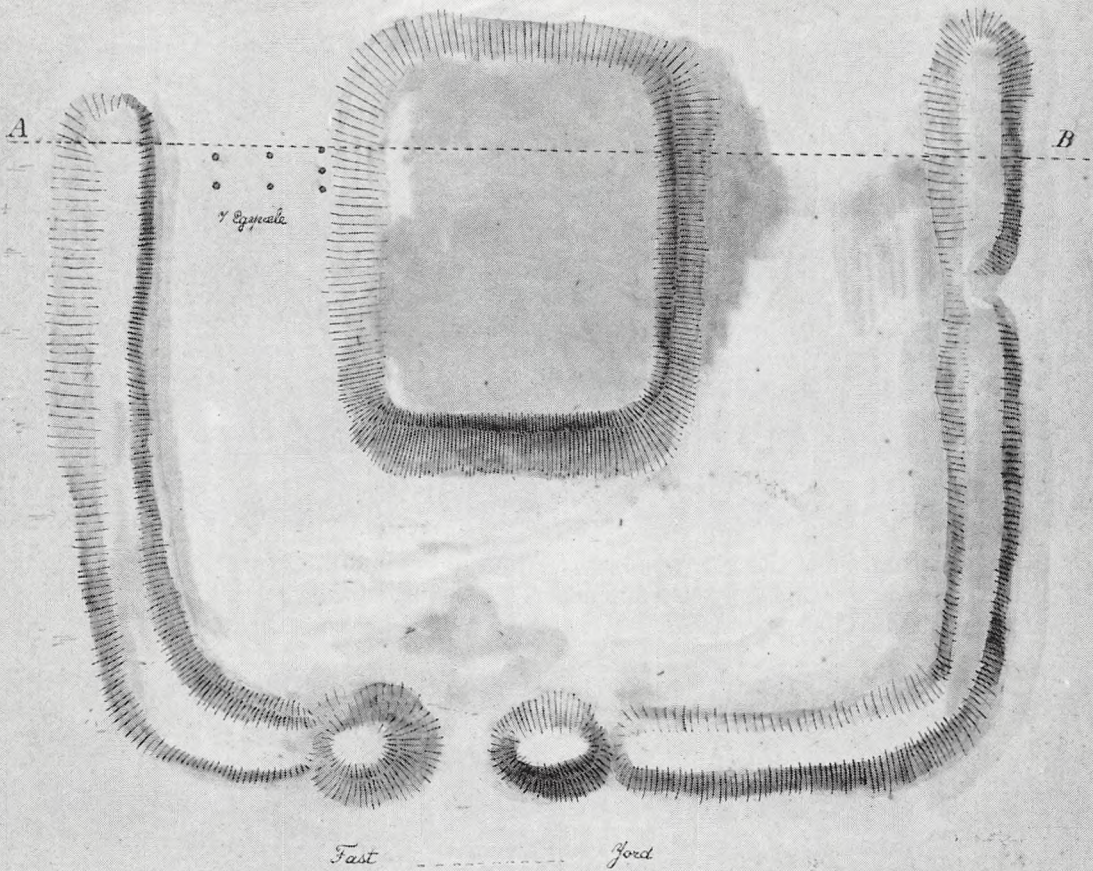
Tak have Erik Stygge,
han holdt saa vel sin Tro,
han førte hende til Matrups
og lod sit Bryllup bo.

Saa glad rider Erik Stygge imod sin Jomfru.

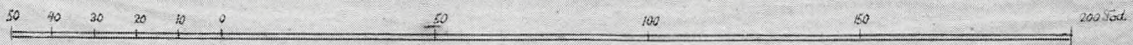
*) Guldspænde.

Tidligere Indskjering af Limfjorden

Mose

Blaaborg (Blaaberg) Voldsted
i Rakkeby Sogn.

GLOMSTRUP. Selv om vi allerede i 1979 omtalte Glomstrup på disse sider, gør vi det med glæde på ny, idet vi fra Anders Gjedde, Esbønderup på Sjælland, siden har modtaget disse to fine fotografier.

Gården set fra øst med den mægtige ladebygning i forgrunden. Fotografiet er fra 1897. Manden er den daværende ejer, Anders Gjedde, der overtog Glomstrup efter sin moder, Gertrud Kirstine Nyborg (d. 1849). Han solgte i 1914 ejendommen til »Morslands Udstykningsforening«. Den 13. januar 1917 nedbrændte stald og lade ved en voldsom brand.

Høstfolkene på Glomstrup i 1897. Vi er meget interesserede i oplysninger om personerne på fotografiet.

Juleforberedelser på en gård omkring 1925

Af Anne Madsen

I december man gik i gang med at bage, og travlt man fik i de korte dage. At komme hjem fra skole i decemberkulde og se, at kagekasser var ganske fulde af vanilliekranse og sirupskager og andre ting, vor mor hun bager, det var den store herlighed; men vi var nok mest til besværlighed, når vi løb rundt på barnefødder og hjalp til med at lave pebernødder, som i en lærredspose med strop på skorstenssiden blev hængt op.

Den dag, vi slagtede gæs eller ænder, var der brug for mange rappe hænder, og alle blev dunede fra top til tå. Det er stadig sjovt at tænke på de lette dun, der ustandselig fløj til de satte sig fast i hår eller tøj. Det var nærmest en værre redelighed, før de var klar til at sende afsted for at give lidt ekstra husholdningspenge. Til dem vores mor også godt kunne trænge.

Mor fortalte os i grunden så mange ting om det, der fandtes lige rundt omkring. Blandt andet at grangrene danner kors og derfor blev brugt som julepynt på Mors.

Der blev skrubbet og skuret, ferniseret og kalket, man skeled' til uret, når der til aften var malket, for så måtte børnene pænt gå i seng, hvad enten man var pige eller dreng. Så skulle der blandt andet syes dukketøj, og ih hvor timerne hastigt fløj. En gammel pige har til mig fortalt, at hun slet ikke syntes, det var så godt, at klokken tit blev henimod to, før hun og mor kunne komme til ro. De havde det både sjovt og rart, og dukketøjet blev næsten smart. Et par uger før jul blev dukkerne borte, vi kunne ikke finde hverken Lise eller Dorte.

Der blev selvfølgelig slagtet en julegris, for kød skal der til, begribeligvis. Når grisen var skoldet og skrabet med mer', et makabert syn man ved gavlen ser. Den tunge, flækkede grisekrop

på en stige ved bagbenet var hængt op. Og siden vor mor havde travlt med de dele. Det skulle jo hastigt ordnes det hele. I kælderen blev flæsket saltet i det store kar, den ene skinke helt i bunden var, den skulle senere sendes ud til røg. Man hakkede kød til medister med løg, kogte sorte pølser og grisesylte, henkogningsglas man dengang også fyldte med frikadeller og andet godt. Om julen vi levede ganske flot. En gang vor far lidt ironisk lo: »Vi måtte da hellere slagte to, for så kunne jeg da ha' grund til at mene, at vi selv fik lov at beholde den ene!« Vor mor sendte nemlig børnene ud, hvad enten så der var sne eller slud, for venner, der ikke selv havde grise, skulle også have lidt sul at spise. Vi blev da også taget vel imod. Der var en, som sagde: »Jeres mor er god«. Det var ord, der gjorde os så glade, selv om vi i sne og sjap måtte vade.

Far var så ferm med papir og saks, så det blev til hjerter af mange slags. Af silkepapir vores mor laved' roser, og vi guirlander og godteposer. Hængelampen blev flot bronzeret. Messingtøjet pudset og møbler poleret. Der blev fejlet grundigt i stald og lade. For dyrene var vi alle så glade, så de fik lidt ekstra foder at æde, mens de sidste varer hentedes hjem på slæde. Fugleneget måtte vi heller ikke glemme, så det havde vi altså også derhjemme. I korndynger på loftet vor far slog kors for at velsigne næste års avl på Mors. Far, mor og pigen var arbejdskraften, næsten brugt op til juleaften. Men når til bords vor mor hun bød, husker jeg stadig den sang, der lød: I Jesu navn går vi til bord, at spise, drikke på dit ord, dig Gud til ære, os til gavn, så får vi mad i Jesu navn.

På bordet var pyntet med grangrenes kors, og så var det endelig *JUL PÅ MORS!*

Til juletræ og julebal i gamle dage

Af Børge Jensen

BØRNEBAL

afholdes i Klubben „Concordia“
Torsdagen den 1ste Januar
(Nytaarsdag), Aften Kl. 6. Billetter a 3
Alk. erholdes hos Gæstgiver Trap.

Directionen,

Håndværker- og Industri-Forening- gen af 4de April.

Børnebal afholdes i Foreningen Man-
dagen den 29de dennes.

Beskytteren.

Til Julen!

Chokolade, Krydder-, Vanille-, Bit-
ter- og Bryst-, med islandsk Mos, **Ka-
thrineblommer**, **Konfektro-
siner**, **Krakmandler**, **Desert-
figen**, **sort Kandis** (Brystsukker)
faas hos **A. H. Schade.**

Juletræer.

Hertil kan erholdes smukke Grantræer af
forskjellig Størrelse paa Målestift a 1 Mk.
4 fl. pr. Stk.

Cil Juleballet

anbefales:

Handsker, hvide og lyse i alle Nr.
Larlatain, hvidt, rosa og høirødt.
Schweiger-Mull, i mange Fåinigheder.
Linon, glat og figureret.
Hvide Silkeshawler.
Sorte Tüllshawler.
Hvide Kammerdugs-Dorflæder.
Hvide Slips og Humbergs.

J. C. Hinding.

Cil Julen

anbefales forskjellige Gjenstande af
Marcipan, **Likorsukker** samt **Confect**,
særlig passende til Juletræer, hos
N. F. Jepsen.

»Blandt årets festdage var julen selv-
følgelig børnenes fest; flere dage i
forvejen begyndte forberedelserne til
kagebagning og pebernøddeskæring,
en forretning, som alle børn deltog i.
Juleaften bød på den traditionelle
risengrød, gåsesteg og æbleskiver,
bagefter kortspil om pebernødder.
Juletræ og julegaver kendtes kun li-
det. Undertiden slog 2 à 3 familier sig
sammen for at pynte et juletræ med
godter og smågenstande, som så for-
deltes mellem børnene ved lodtræk-
ning«¹⁾).

Således fortæller Søren B. V. Dyhr
(født i 1833) om sin barndoms jul i
Nykøbing i 1840'erne, og det er vist-
nok den ældste skildring af julen i
den lille købstad, som dengang
havde godt 1200 indbyggere. Søren
Dyhr var søn af boghandler og orga-
nist Jens Peter Dyhr og voksede altså
op i et middelklassehjem. Som be-
kendt stammer skikken med juletræ
fra Tyskland, hvorfra den i 1810
bredte sig til Danmark, begyndende i
København og derfra videre til køb-
stæderne. Der var, som det fremgår
af Dyhrs skildring, tale om en lang-
som udvikling, og endnu i 80'erne og
90'erne var der mange familier, som
ikke selv havde juletræ²⁾).

Det er vel på denne baggrund, at
enkelt personer og især foreninger så
muligheden for forskellige arrange-
menter i juletiden. Således søgte re-
stauratør J. C. Møller i julen 1862 at
få gæster til sin perspektivkasse med
følgende annonce:

Juleløier kom og see,
Tvende smaa Zigeunere,
Panorama, fire Glas
Er opstillet og ved Glas
Seer man jo Amerika,
Zingra spiller naar man seer,
Thom han viser og hun leer.
Sexten Skilling for det Hele,

Thom han hilser alle Sjæle
Klokken 7 og indtil 10

Aften, hvor det er forbi.

Ærbødigst J. C. Møller.

Man kan nu nok have sine tvivl om,
hvor megen julestemning tilskuerne
fik for de 16 skilling. Men for de
børn, hvis fædre var medlemmer af
klubberne Concordia og Harmo-
nien, var der tilbud om børnebal,
som afholdtes hos gæstgiver Trap,
hvis der var deltagere nok. I 1862 fik
J. C. Møller dog endnu en konkur-
rent, nemlig Håndværker- og Indu-
striforeningen af 4. april 1862, som
ubestridt har førstepladsen som ar-
rangør af juletræsfester for børn i
Nykøbing, en imponerende række
fra 1862 til i dag, kun i enkelte år af-
lyst på grund af epidemier.

Håndværkerforeningens juletræs-
fester afholdtes i de første årtier en-
ten hos foreningens vært, C. B. God-
skesen i Vestergade, eller hos gæst-
giver Trap, senere hotel Bendix, hvis
der meldte sig særlig mange børn.
Lad os kigge indenfor ved juletræet
3. juledag 1864, som havde samlet 28
børn: »Da alle var samlede, marche-
rede de med musikken i spidsen ind
til det med gevinster og lygter samt
smukt belyste og pyntede juletræ,
hvor de først afsang et par sange og
derefter dansede enkelte danse om-
kring træet. Herefter foregik lod-
trækningen af gevinsterne, hvert
barn fik gevinst, og hver trak sit eget
lod, som var til stor glæde for de
små. Derefter tog det egentlige bal
sin begyndelse - - -«. I de første år
kom pengene til gevinsterne gennem
frivillige bidrag fra medlemmerne,
hvorimod musikken normalt betaltes
af foreningens kasse. Håndværker-
foreningens love krævede indkal-
delse af en generalforsamling, når

der skulle bevilges penge til særlige formål, og det blev også lige fra foreningens start en sædvane, at der valgtes en særlig komité til at arrangere ballet. Efterhånden som foreningens medlemstal øgedes, bevilgedes et fast beløb til festen, og ret hurtigt nåede børnetallet op på 50-60. I 1871 varede juletræsfesten for børnene fra kl. 19 til 24, men så fortsatte de voksne til 6 morgen - og det var en onsdag! I andre år standsede ballet dog kl. 4, men alligevel er det ganske imponerende, for på den tid var arbejdstiden i Nykøbing normalt på 13 timer, hvorfra der dog gik 2 timer til måltiderne. Mester har måske taget sig en lang middagsøvn dagen derpå?

I 80'erne begyndte også andre foreninger at afholde juletræsfest for medlemmernes børn, og da afholdsbevægelsen på denne tid vandt stærkt frem i Nykøbing - endda med flere foreninger - og med sine juletræsfester gik udenfor medlemskredsen, kom nok de fleste børn til mindst et juletræ. I 1887 afholdt Nykøbing ny Afholdsforening en julefest med over 100 børn i restaurant Kjæden i Havnegade. Morsø Avis beretter: »Bestyrelsen havde haft den smukke tanke at indbyde en stor del småfolks børn og da navnlig enkers, så der af disse var ca. 50 tilstede. Festen holdtes i Kjædens smukt pyntede sal, hvor der midt på gulvet fandtes et stort strålende juletræ, omgivet af fire mindre«. Da børnene var blevet budt velkommen, og der var sunget en julesalme, »blev der uddelt godter og stads, ligesom de senere modtog hvert et stykke legetøj og beværtedes med kaffe og kager«. Endvidere blev der budt på leg og dans, og avisen slutter: »Det var en fornøjelse at se, hvorledes glæden lyste ud af barneansigterne ved modtagelsen af de forskellige smågaver«.

Medens de tidligere omtalte fester havde været for foreningsmedlemmernes børn, slog afholdsforeningen altså ind på en anden vej: julevelgørenheden. For børneasylet i Asylgade var det naturligt, at julen måtte fejres på passende måde, og asyllets velgører, M. C. Holm, skænkede i anledning af julefesten i 1888 et så stort beløb som 400 kr., så at børnene både kunne få »gode gaver og et godt måltid middagsmad«. En tredje arrangør af julevelgørenhed var Frel-

sens Hær, der i 1895 holdt juletræsfest med »gaveuddeling og bespisning for ca. 200 fattige småbørn, der ellers ikke var kommet til juletræ« (Morsø Avis). I de følgende år fortsatte disse arrangementer, på asylet uddeltes foruden godter også »parker med gode, varme ting for den tilstundende vinter« (1896) til børnene mellem 2 og 6 år. Varm mad var en fast bestanddel af asyls og Frelsens Hærs julevelgørenhed, på asylet bestod festmåltidet i 1905 af risengrød og frikadeller, men ved foreningsfesterne fik børnene kaffe og smørrebrød, efter århundredskiftet begyndte traktementet at bestå af varm chokolade eller limonade samt kager.

Nykøbing havde i tiåret 1880-1890 en meget kraftig stigning i folketallet fra godt 2700 til 3600 indbyggere. De bestående foreninger, ikke mindst Håndværkerforeningen, oplevede da også en betydelig stigning i medlemstallene, ligesom der opstod nye foreninger, først og fremmest en række fagforeninger. Arbejderbevægelsens syn på julen fremgår af følgende klip fra Morsø Social-Demokrat 23. december 1905. Bladet var begyndt at udkomme 1. oktober samme år, der er således tale om den første omtale af julen set fra et socialistisk standpunkt:

En glædelig Jul

Ønster vi hermed enhver af vore Læsere. Julen — Festen i den mørkeste Tid — kan symbolisere Socialdemokratiets Kamp i Kapitalismens knugende Mørke. Vi søger at bringe Lys og Hjælp til det arbejdende Folk, og ved at tænde Begejstringens Ild i deres Sind bringe Haab og Fjelslemning der, hvor før Fortvivlelsen raabede.

Julen er Øfset i Vinterens Mørke. Øjd den maa forløbe vel for enhver af vore Læsere, og giv at Socialismens Lys stadigt maa vinde i Klarhed og blive det, vi arbejder for at gøre den til: Haabet under Kampen, Kraften, der driver frem til Daad i Retfærdighedens Tjeneste, Øfset i Mørket.

Glædelig Jul!

Allerede i 1890'erne havde byens to største fagforeninger, arbejdsmandene og formerne, samt partiorgani-

sationen Den socialdemokratiske forening afholdt juletræsfester for medlemmernes børn. For eksempel holdt Den socialdemokratiske forening i 1905 juletræsfest for 150 børn med uddeling af godter og gaver samt kaffedrikning. Der er intet, der tyder på, at juletræsfesternes form og forløb var anderledes i arbejderne foreninger end i de borgerlige foreninger, arbejderbevægelsen overtog altså helt borgerskabets julefest. Men man blandede sig naturligvis ikke, fagbevægelsen holdt sine juletræsfester i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade, som var blevet indviet i 1896. Håndværkerforeningen havde efterhånden ikke plads til sine mange aktiviteter i det gamle lokale hos C. B. Godskesen i Vestergade, og det førte til, at foreningen i 1891 opførte sin egen store bygning på Lilleortvej med en stor flot teatersal, som i 85 år blev rammen om utallige juletræsfester for børn og voksne. I 1909 var tilslutningen så stor, at bestyrelsen besluttede at dele juleballet i to afdelinger, een aften til børnenes juletræ (over 200 deltog) med bal for børnene og for medlemmernes sønner indtil 18 år og døtre indtil 16 år - »stemningen var fortrinlig, men musikken lod adskilligt tilbage at ønske«. Dette år fik børnene en godtepose, men til gengæld uddeltes der ikke mere legetøj. De voksnes bal nytårsdag indledtes med en »fornøjelig underholdning af Tivolis pantomimeselskab. Denne forestilling, der var noget ganske nyt i vor by, havde samlet så mange tilskuere, som kunne staves sammen i salen og på balkonen«. I 1914 blev der også ændret lidt ved børnenes juletræsfest, idet teaterscenen blev benyttet: »Scenen forestillede det indvendige af kirketårnet, hvor en gammel julenisse ringede julen ind. En lille pige bragte ham julegrøden, hvorpå hun sang nydeligt et julevers, og nissen fortalte et eventyr af H. C. Andersen. Denne lille forandring i det almindelige program vakte særdeles tilfredshed«.

Utallige foreninger afholdt juletræsfester og juleballer i det halve århundrede, der her er skildret. Nogle har arrangeret få, andre mange fester. Fra årti til årti steg antallet af fester, allerede i 90'erne var der ofte 2-3 fester pr. aften i ugen mellem jul og nytår. Foruden de tidligere omtalte

Haandværker- og Industriforeningens Børnebal.

De af Haandværkerforeningens Medlemmer, som ønske at indføre flere end en Døds, bedes at skaffe Billetter a 1 Kr. hos Hr. Kjøbmand N. N. inden Tirsdag Aften den 28. Decbr. Fra Kl. 12 kunne Børnene deltage i Dandien med at betale 1 Kr. Ballet begynder Kl. 6. Nafjebing, den 22de Decbr. 1875.

Balkomiteen.

Frelsens Hær.

Bespisning for Fattige og Juletræ for Børn afholdes i Dagens mellem Jul og Nytaar. Gaver til disse Øjemed modtages med Taknemlighed.

S. D. F.

Den socialdemokratiske Forening i Nykøbing afholder sit **Børnebal med Juletræ** 1ste og 2den Juledag Kl. 7 Aften. Efter Børnebalen **Bal for Voksne** begge Aftener. Entre 35 Øre. **Bestyrelsen.**

Nykøbing & Omegns Afholdsförening afholder **Juletræ** 4de Juledag fra 6-12. En Liste til Paategning ligger i Afholdsbjæmmet fra 2. Juledag. **Juletræudvalget.**

foreninger kan nævnes Sømandsforeningen, som for eksempel i 1914 kunne samle over 200 børn. Den store udbredelse kan kun forklares ved, at disse juletræsfester var en dejlig oplevelse i en tid, hvor tilværelsen var nok så barsk for de fleste - lyset i vinterens mørke.

Men tiderne ændres. Håndværkerforeningen må nu ligesom i de første år holde sine møder og fester i lejede lokaler, tæppet i foreningens sal er forlængst gået ned, og når dette læses, er vel også den ydre ramme for tre generationers juletræsfester, Håndværker- og Industriforeningens teatersal, faldet for udviklingen - i en alder af 90 år.

Noter:

1. Historisk Årbog for Mors 1930, s.12.
2. Iørn Piø: Julens Hvem Hvad Hvor s.115.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv

Af Holch Andersen

I det sidste årti har den lokalhistoriske interesse udviklet sig til en folkebevægelse. Den voldsomme vækst i tallet af lokalhistoriske arkiver viser, hvorledes ønsket om at bevare minderne fra lokalsamfund har bredt sig fra egn til egn. For 10 år siden var der et halvt hundrede arkiver i Danmark, nu er tallet over 300.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv, der er oprettet 1968, er en institution under Morsø kommune og sorterer under det kulturelle udvalg. Arkivet har i de sidste 10 år været inde i en rivende udvikling, dygtigt ledet af K. Brudsig, der fratrådte som leder 1. oktober 1980, men stadig er en værdifuld arbejdskraft for arkivet.

For tredje gang er arkivet flyttet til større og bedre lokaler. Fra 1968 til 1972 havde arkivet et lille lokale på biblioteket i Kirkegade. Derefter tre lokaler i øverste etage i Håndværkerforeningens bygning i Algade, indtil 1976 hvor arkivet blev flyttet til det tidligere borgmesterkontor, Nørregade, og her fik gode forhold, især fordi der hertil hørte en brandsikker box, som er en forudsætning for en betryggende opbevaring af de indsamlede arkivalier.

Det havde længe været et ønske at få arkivet flyttet i nærheden af museet for at udnytte de to institutioners historiske materiale bedre og for at give de historisk interesserede bedre mulighed for at udnytte det værdifulde materiale til forståelse af vore forfædres tilværelse, der findes på museet og arkivet. Museets bestyrelse købte i januar huset ved siden af museet, og det blev lejet af Morsø kommune til lokalhistorisk arkiv.

I dette hus er der skabt store og velindrettede lokaler til det fremtidige arbejde takket være det kulturelle udvalgs og kommunalbestyrelsens velvillige indstilling til arkivets arbejde.

Der skal også siges tak til museets personale for dets store indsats ved indretningen af bygningen og ved hjælp til flytningen - hvortil også Praktiskolen ydede en værdifuld hjælp.

Museet og arkivet arrangerede i marts-april en velbesøgt udstilling i T.O.R. skole om sognene Tæbring, Outrup og Rakkebys historie 1850-1950 i billeder og tekst.

Fra lokal side var det Else Bak og Svend Andersen der trak det store læs og stod for pasningen af udstillingen i de to måneder, den var åben.

I samarbejde med sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger og sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver stod arkivet for tilrettelæggelsen af kurset »Lær at arbejde med din lokalhistorie« på Sallingsund Færgestro 24., 25. og 26. april. Der var 35 deltagere fra hele landet.

I januar, februar og marts afholdt arkivet, under AOF's regie, en studiekreds i Vejerslev om sognets historie.

Thisted byhistoriske Arkiv og Morsø Lokalhistoriske Arkiv udsendte sammen en kalender for året 1981 med Morsø Lokalhistoriske Forlag som garant. »Limfjordskalenderen« blev ikke den salgssucces, vi havde håbet, og gav et underskud, som blev dækket af forlaget.

De to arkiver vil gerne hermed udtrykke deres tak for hjælpen.

Arkivets personale har den tilfredsstillelse, at besøgstallet er i stærk stigning samt, at øens befolkning viser arkivet tillid ved at aflevere billeder, dokumenter, beretninger m.m. i stort omfang. Det er materiale, der vil få stor betydning for vore efterkommeres forståelse af levevilkårene på Mors i 1900-tallet.

Oktober 1981.

Bevaringsforeningen på Mors

Af K. B.

Havde vi i Nykøbing haft gamle bindingsværkshuse med stokroser, ville det være ganske klart for enhver, at byen havde noget at bevare.

Men det har Nykøbing ikke. Enten er husene brændt ved de utallige brande, der har hærget byen, eller også er de blevet revet ned.

At Mors i dag har et Dueholm Kloster, skyldes kun de morsingboere, der gjorde en indsats for bygningen. Et konsortium havde omkring århundredskiftet opkøbt Dueholm til nedrivning for at opføre det, vi i dag kalder parcelhuse, på grunden. Men den kreds af borgere, som i 1901 havde stiftet museumsforeningen for Morslands Historiske Museum, gjorde modstand. Foreningen ansøgte Nykøbing byråd og Kulturministeriet om de nødvendige midler til køb af bygningen. Projektet lykkedes. Dueholm blev bevaret og eksisterer den dag i dag: da borgerne klart markerede sig, gav det resultat.

Men mange bygninger er forsvundet siden da – også bygninger, der nok ikke burde have været fjernet. Vi kan nævne nedrivningerne i Nykøbing af bogbinder Skaarups ejendom i Kirkegade, præstegården i Tofte-

gade, det gamle hospital i Toftegade og den gamle latinskole samme sted.

Mange mennesker, som i dag accepterer, at den gamle bygningsmasse forsvinder, at spændende bygninger rives ned til fordel for vejgenembrud eller moderne bygninger, siger om denne eller hin gamle bygning: »Den er da ikke værd at bevare. Nej, det er ikke som dengang, da præstegården, latinskolen, apoteket o.s.v. eksisterede. Da var der noget, der var værd at bevare«.

Men der er endnu meget på Mors, der er værd at bevare. Der er bygninger – ja, hele kvarterer – der burde bevares, fordi de står som beviser for den udvikling, samfundet Mors har gennemgået i tidernes løb.

Det er da også ud fra den betragtning, at Bevaringsforeningen på Mors blev stiftet 8. september 1980. Bestyrelsen kom til at bestå af økonoma Ellen Holbech, Nykøbing, formand, samt arkitekt Anton Borg, Agerø, mejerist Hans Jørgen Gade, Bjergby, forstander Gregers Pedersen, Nykøbing, og arkitekt Søren Skou, Vejerslev.

Morsø kommune er som bekendt en ø – et afgrænset samfund – hvor

man med en målrettet planlægning kan få noget ganske enestående for Danmark: et samfund, der har bevaret sin kulturhistoriske kontinuitet.

Byen Nykøbing bliver i 1299 første gang nævnt som købstad. I et brev betegner Erik Menved byen som »den ny købstad på Mors«, og opbygningen af byen som købstad har sandsynligvis fundet sted i begyndelsen af 1200-tallet.

Blandt andet af Nykøbings gadenavne – Nørrebro og Vesterbro – kan man se, hvilke ambitioner byens fædre en gang har haft: Nykøbing skulle være den store betydningsfulde købstad.

Som noget ganske enestående for Nykøbing i modsætning til de fleste andre købstæder i landet er byen ind delt i kvarterer. Vi har fiskerbyen, industribyen, og vi har den gamle, middelalderlige by med de oprindelige matrikler omkring kirken. Middelalderbyen er en stjerneby, hvis matrikelsystem har sit centrum i Folke- og Realskolens skolegård. Den planlægning, vi kender til i dag for Nykøbing, går ud på at slå dette matrikelsystem i stykker.

Hvis der ikke bliver sat ind omkring Nykøbings fremtidige planlægning, udslettes byens identitet. Den bliver en rodet by som f.eks. Skive og andre byer af tilsvarende størrelse.

Det er også nu, der skal tages stilling til, om Nykøbing skal bevare sit præg som Limfjords-by med en smule strand, hvor småbåde kan lægge til, eller om den skal være som en fransk Riviera-by med asfalt helt ud til vandet.

Morsøs slotte bør ligeledes indgå i planlægningen nu. Skal Højriis f.eks. bevares? Vi har her en bygning, som ikke findes andre steder. Eller skal vi »gå over åen efter vand« og se på slotte andre steder i landet?

Morsø kommune har af og til vist

Morsø kommune har af og til vist positiv interesse for bevaring af gamle huse. Her ses det gamle pakhuis på havnen i Nykøbing, som kommunen købte for at bevare det. Udlånt af Morsø Folkeblad.

Nørregade 21.

positiv interesse for bevaring af værdifulde bygninger. Således købte kommunen det gamle og meget smukke pakhus på havnen i Nykøbing. Det står stadig, velplejet, som beviset på en levende og aktiv Limfjords-købstad.

Kommunen har senere købt og ladet frede huset Nørregade 21 i Nykøbing. Her har kommunen klart tilkendegivet at ville have en model for, hvor smuk en gammel bygning kan blive, når den restaureres rigtigt. Kommunen har da også fået positiv støtte fra Fredningsstyrelsen i København netop til istandsættelsen af denne bygning: 300.000 kroner til arbejdet.

Bevaringsforeningen på Mors har i

sin korte levetid forsøgt at gøre flere interesseret i at medvirke til bevaring af værdifulde kvarterer og bygninger på øen.

Således har arkitekt Eivin Draiby, Ringkøbing, der sidder som landsarkitektforeningens repræsentant i Det særlige Bygningssyn, været på Mors. I et lysbilledforedrag har han fortalt om byen Ringkøbings bevarende planlægning under mottoet: »Så pænt kan det gøres«.

Bevaringsforeningen har i samarbejde med Morslands Historiske Museum genophængt plancheudstillingen »Nykøbing – værd at bevare«.

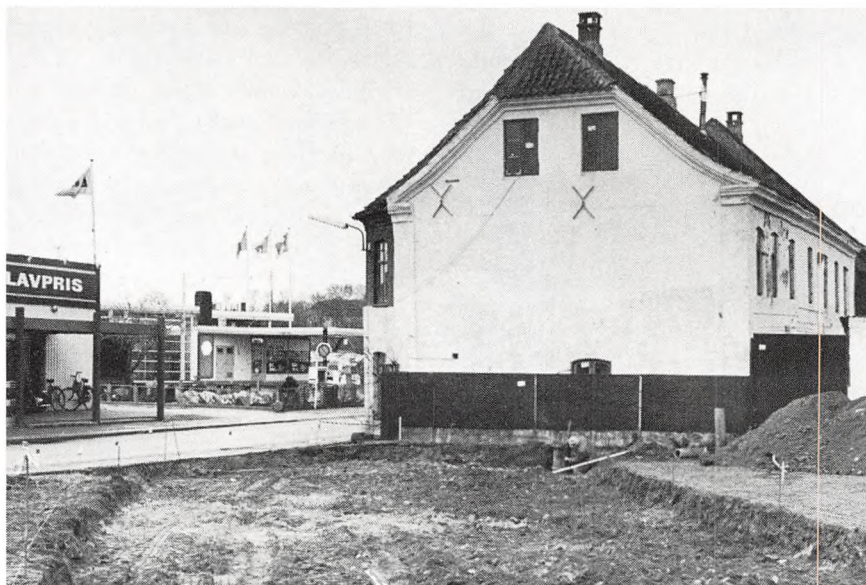
Foreningen har arrangeret byvandring – i silende regn – i Nykøbing under ledelse af arkitekt Gert Bech

Nielsen, Aarhus, og museumsinspektør Per Noe, Nykøbing. 62 mennesker var med på den våde, men spændende tur, hvor en livlig debat bag efter viste, at bevaringstanken breder sig i befolkningen.

Ydermere har foreningen haft den glæde, at Morsø kommunes bevaringsråd tog foreningen med på råd, da årets bevaringspriser skulle uddeles.

Af større arrangementer har bevaringsforeningen planer om en omfattende udstilling i maj/juni 1982 i kommunens gamle pakhus på havnen i Nykøbing. Udstillingen skal blandt andet vise modeller af gårdrydninger, rigtig og forkert restaurering af døre og vinduer i gamle huse. Foreningen vil her samarbejde med firmaer, der kan levere det rigtige materiale, som kan bruges i gamle bygninger. Desuden håber vi på sammen med Handelsstandsforeningen i Nykøbing at kunne vise, hvordan en del huse så ud i begyndelsen af dette århundrede.

Bevaringsforeningen på Mors er dannet af nogle borgere, der mener, at befolkningen på denne måde kan vise sin interesse for Morsøs udseende i fremtiden. Det er foreningens ønske – i forståelse med de administrative og politiske myndigheder – at få lov at være med til at præge samfundets udseende. Fremtiden og opbakningen omkring arbejdet skal blandt andet vise, om foreningen bliver den folkelige bevægelse – græsrodsbevægelse – den oprindelig var tænkt at skulle være.

Her ser man tydeligt konflikten mellem udviklingen, fremtiden og bevaringsarbejdet. Vejføringen går tværs gennem huset. Udlånt af Morsø Folkeblad.

Den sidste stads- musikant i Nykøbing

Af Peder Riis Jensen

I de fleste af Danmarks købstæder har der været stadsmusikanter helt tilbage i 1600-tallet. For enkelte større byers vedkommende kender man endog stadsmusikantlignende embeder fra omkring år 1500.

Stadsmusikantens opgave var at betjene byens borgere med musik. Til gengæld fik han så eneret på al musikudøvelse. I en »bestalling« gjorde bystyret rede for de betingelser, der var knyttet til dette privilegium. Stadsmusikanten skulle oplære og brødføde et antal lærlinge og svende og med disse musicere ved officielle lejligheder, ved højmessen i kirken om søndagen, ved borgerskabets bryllupper og andre private sammenkomster.

Særligt indbringende var embedet aldrig. For sine ydelser modtog stadsmusikanten af bystyret kun et yderst symbolsk pengebeløb. Vigtigere var det, at han blev fri for at betale skat og for andre borgerlige forpligtelser, men frem for alt fik han monopol på al musikudøvelse og kunne ad denne vej skaffe sig et rimeligt udkomme. Han måtte dog selv se til, at ingen gik ham i næringsen, og der var konstant stridigheder mellem stadsmusikanten og forskellige uautoriserede musikanter, fuskere og omvandrende spillemænd.

Indtil år 1800 hørte også landdistrikterne med til stadsmusikantens domæne, men fra midten af 1700-tallet var det blevet sværere og sværere at administrere disse store distrikter. Hvor det før havde været almindeligt at ledsage dansen ved bøndernes fester med sang af viser eller danserim, begyndte instrumentalmusikken nu at vinde frem. Samtidig med, at nye dansetyper vandt indpas, begyndte flere og flere at spille et instrument – så mange, at provst

Schade i sin *Beskrivelse af Øen Mors* fandt anledning til at skrive om beskæftigelsen i de lange vinteraftener, at »Enkelte iblandt øve sig efter Gehør, at spille Fiolin«.

I maj måned år 1800 udsendtes fra kancelliet et cirkulære, som frigav musikken på landet, og dette var medvirkende årsag til en eksplosionsagtig udvikling indenfor det, vi i dag kalder spillemandsmusikken – der dukkede spillemænd op alle vegne. Grundlaget for stadsmusikantens eksistens svandt imidlertid også ganske betragteligt med denne ordning, og omkring midten af 1800-tallet opløstes de sidste embeder.

Det er meget lidt, der i dag kendes til stadsmusikantembedets historie i Nykøbing Mors, men det er lykkedes at finde en del oplysninger om den mand, der skulle blive den sidste stadsmusikant i Nykøbing, *P. C. Kjæhr* (1813-92).

Peder Christian Lauridsen Kjæhr – P.C. – blev født den 13. maj 1813 i »Barslevgaard« på Thyholm. Begge hans forældre var af spillemandslægter, hvoraf den mest kendte repræsentant var P.C.s farbror, Ole Kjær, der døde i Ringkøbing i 1841, 34 år gammel.

Moderen boede, da P.C. blev født, hos sine forældre i »Barslevgaard«, mens faderen var på det nyoprettede skolelærerseminarium i Snedsted. Han afsluttede sin uddannelse i 1814 med hovedkarakteren, »udmærket duelig«, men det viste sig, at der ikke var nogen fast lærerstilling at få i Thy, så han måtte med sin familie rejse til Mors for at bestyre skolen i V. Assels for degnen der. Det blev dog kun til een vinter. Året efter, 1815, blev han »kaldet til Skolelærer og Kirkesanger« i Bod-

dum i Thy, og her virkede han til sin død i 1856.

Skolen i Boddum blev således rammen om P.C.s opvækst. Her voksede han op som den ældste af 7 børn i en periode præget af voldsomme kriser. I 1813, det år hvor P.C. blev født, oplevede Danmarks befolkning »Statsbankerotten«. Senere kom »Den store Landbrugs-krise« (1818-28) og i 1825 Vesterhavets gennembrud, hvor Harboøre-Aggertangen måtte give efter for strømme af sand og saltvand, der dræbte ferskvandsfiskene i de vestlige Limfjordsegne.

Skolelærerembedets indtægter var usikre og i høj grad afhængig af de to vigtigste erhverv i området, landbruget og fjordfiskeriet, men familien i Boddum skole klarede sig igennem. Alle syv børn nåede voksenalderen, og det i en tid, hvor 2-3 ud af hver 10 børn, født i Danmark, døde inden de var fyldt 10 år.

P.C. blev konfirmeret i 1828, og da forældrene havde bestemt, at han skulle på seminarium, som faderen havde været det, blev han sat til at hjælpe i skolen. Men det viste sig meget hurtigt, at drengen ikke havde andet i hovedet end musik. Enden blev, at faderen efter lange overvejelser gav sig så meget, at P.C. fik lov til at rejse til København for at få musikundervisning i 2 år mod senere at fortsætte vejen mod optagelse på et seminarium. I november måned 1830 rejste han, 17 år gammel, med skib til Roskilde for derfra at drage videre til København.

Desværre har det ikke været muligt at efterspore P.C.s færden i København, men det forekommer usandsynligt, at faderen skulle have ladet ham rejse til hovedstaden uden først at have skaffet kontakt til en el-

P. C. Kjæhr. Billedet er formentlig fra P.C.s tid i Nykøbing, 1853.

ler flere personer der. Mest tænkeligt er det, at P.C. kom til stadsmusikant Füssel. Denne havde på dette tidspunkt i sin tjeneste en vis H. C. Lumbye, nys ankommet fra Odense og ganske ukendt i hovedstaden. Ifølge et af P.C.s børnebørn var han på en eller anden måde i berøring med H. C. Lumbye, så det er fristende at gætte på, at han fik undervisning af denne. Der er træk i P.C.s musik, der kunne tyde på en sådan forbindelse, og ydermere var Lumbyes instrumenter trompet og violin – netop de to instrumenter, der blev P.C.s foretrukne!

I 1833 vendte han tilbage til hver-

dagen som hjælper for faderen i landsbyskolen i Boddum. En kolossal omvæltning må det have været. Men han måtte videre med forberedelserne til seminariet.

I oktober 1833 startede P.C. som huslærer på »Gammellund« i Ø. Assels på Mors. Faderen havde gennem forbindelser fra sin tid på Mors skaffet ham plads hos Christian Hirschnach Bonne, der bestyrede »Gammellund« for sin svigerfader, proprietær Chr. Riis på »Blidstrup«. P.C. underviste den følgende vinter 3 af Bonnes børn, mindre søskende til Johan Chr. Bonne (1815-1906), der

senere blev rigsdagsmand og justitsråd.

Allerede næste år i maj fik P.C. ansættelse som konstitueret skolelærer i nabosognet, Ljørslev. Her havde man lige siden 1819 skullet opføre en skole og ansætte en seminariuddannet lærer i overensstemmelse med skoleloven af 1814. Men sognet var fattigt. Alle beboere var hoveripligtige til »Højris«, hvis ejer, proprietær Gjedde, var skolepatron. Skolen var ikke blevet bygget. Der blev lejet en skolestue i en gård i sognet, og her kom P.C. til at undervise i 1½ år under opsyn af læreren i Ørding, en afdanket korporal fra Napoleonskrigene. Da han rejste i september 1835, var skolen stadig ikke bygget.

P.C. var nu 22 år og ved at være rustet til at kunne opnå optagelse på et seminarium. Da han meldte sin afrejse til pastor Holst i Ljørslev, opgav han som bestemmelsessted Snedsted. Men fik han så sin læreruddannelse? – Han er ikke at finde i Snedsted Seminariums konduiteprotokol (d.v.s. liste over dimitterede seminarister), men han blev senere i sit liv omtalt som »forhenværende seminarist«. En nærliggende forklaring er, at han blev optaget på seminariet, men sprang fra inden han fik sin eksamen.

Den 27. september 1835 blev P.C. gift i Boddum kirke med en gårdmandsdatter fra Vesløs, Birthe Marie Marcusdatter (1809-92). De lejede sig ind hos sognefoged Niels Krabbesen i Hassing og fik her deres første barn. I sommeren 1837, netop lige før den tid, hvor P.C. skulle have aflagt eksamen på seminariet, rejste de til Livø, hvor P.C. blev skovfoged.

Her levede familien nu i 5 år en isoleret tilværelse. Det må have været svært for P.C. at virke som spillemand fra øen, og det var strenge ansættelsesvilkår, de levede under, men det lykkedes dem at komme så vidt, at de i 1842 kunne købe hus i Løgstør – 7 fag bindingsværk med stråtag og tilliggende »liden frugthave« for 125 rigsbankdaler.

I Løgstør kaldte P.C. sig malermester, og det var ved denne håndtering, han forsørgede familien. Musikken indtog økonomisk set en mindre plads. Materielt var det ellers en blomstrende tid, P.C. opnåede oven i købet at få valgret i sin egenskab af

grundejer. Men privat oplevede familien den ene tragedie efter den anden. Af de 8 børn, P.C. og Birthe Marie fik sammen, døde de 4 i Løgstør i løbet af 8 år. Kort efter det sidste dødsfald rejste familien i 1853 til Mors, hvor P.C. blev stadsmusikant i Nykøbing.

Det var byens organist, Jens Peter Dyhr (1830-66), der havde stadsmusikanthvervet på dette tidspunkt. Denne var en foretagsom mand. Som ung havde han »studeret generalbas« under en organist Zacho i Ålborg og havde derpå været i København for videre at uddanne sig i musik. Det var imidlertid som boghandler og bogbinder, at han i 1828 slog sig ned i sin fødeby, Nykøbing. Men det kneb med omsætningen, så han supplerede indkomsten med en lang række andre hverv. Han var organist (1828-66), stadsmusikant, forligskommissær, kæmner, stempelpapirforhandler, hospitalsforstander, direktør for sparekassen, som han var medstifter af, formand for borgerrepræsentationen m.m. – P.C. har næppe haft svært ved at forhandle sig til stillingen som stadsmusikant.

Nykøbing havde i 1853 omkring 1500 indbyggere og var i rivende vækst. År 1860 var der over 2000 indbyggere. Det var især handelen, der trivedes, således nåede kornudførslen til England hidtil ukendte højder. I 10-året 1850-60 startedes en række nye virksomheder i byen – jernstøberiet, en tobaksfabrik, Nykøbing Sparekasse og Morsø Avis m.fl. Hvor de vigtigste erhverv før havde været skibsfart, handel, fiskeri, håndværk og landbrug, var en stor part af byens indbyggere nu afhængige af den nye industri. Hvis jernstøberiet lå stille i en periode, påvirkede det hele byen. Arbejderne havde ikke andre steder at gå hen og måtte så klare sig med lidt eller ingenting. Mange børn arbejdede på tobaksfabrikken, hvilket var muligt, fordi de kun gik i skole den halve dag. Skolegangen var lagt så praktisk til rette, at de, der gik i skole om formiddagen, kunne arbejde på fabrikken om eftermiddagen, og andre omvendt. Det var nye levevilkår, der ventede P.C. og hans familie i Nykøbing.

Familien havde fundet logi hos gårdmand og agerbruger Andreas Stausholm (1813-87) i Nørregade

Birthe Marie Kjæhr.

(det nuværende hjørne af Nørregade og Markedsgade). Huset i Løgstør fik de først solgt året efter, og selv om de fik 220 rigsbankdaler kontant, blev der ikke råd til at købe hus i Nykøbing. Der var en del gæld, der skulle afvikles i Løgstør, og resten af pengene svandt hurtigt ind ved etableringen i Nykøbing.

Nørregade var dengang en vigtig forretningsgade med en del købmandsgårde og bla. et brændevinsbrænderi. Stausholms gård var den yderste i byen og havde et tilliggende på ca. 100 tdr. sæde. Til gården hørte bl.a. også en vognmandsforretning, og den lå bekvemt ved udfaldsvejen

til Nørre Herred og Thisted og samtidig lige ved byens markedsplads.

40 år gammel fik P.C. nu endelig chancen for at realisere sine ønsker om at skabe sig en tilværelse som musiker. Men indtægterne var små. Han fik godt nok hurtigt en musiklærling – en 14-15 årig dreng, Christian Overgaard, fra Venø, ikke langt fra P.C.s fødeegn. Senere havde han en lærling, Jørgen Christian Christensen fra Karup i Vendsyssel, men det gik trægt med bestillingerne.

En kreds af borgere havde i 1852 fundet det nødvendigt at drøfte en henvendelse til kommunalbestyrelsen om »kontrol af de mange (ca.

30!) kipper og danseboder samt indskrækning af de hyppige danseforestillinger«. Henvendelsen blev dog ikke til noget, men disse etableringer har næppe heller haft bud efter P.C. eller hans musik. Han måtte som så mange andre stadsmusikanter før ham kæmpe en evig kamp mod de uautoriserede musikanter, især den tiltagende skare af omvandrende spillemænd og gøglertrupper. Den store pengekrise, 1856-57, hvor mange af Nykøbings handlende måtte lukke deres butikker, var også medvirkende årsag til, at det kneb med bestillingerne fra borgerskabet.

Omkring 1860 kom det til en brat afslutning på P.C.s stadsmusikantkarriere. En omvandrende spillemand, »Svenske Niels«, var en af dem, der gik ham i næringsen. Han hed Niels Anderson, var født i Skåne, udlært brændevinsbrænder og i 1857 udvandret til Vendsyssel. Han ernærede sig som omvandrende musikanter over et område, der strakte sig fra Vendsyssel over hanherrederne til Thy og Mors. På dette tidspunkt arbejdede han på brændevinsbrænderiet ved siden af Stausholms gård, og det var her, at P.C. fik fat i ham. De kom imidlertid til en forståelse – så meget, at de blev gode venner. Det ser ud til, at det var sammen med »Svenske Niels«, at P.C. omkring 1860 rejste fra Nykøbing. Han tog sine instrumenter, sine noter og sit tøj og rejste.

Birthe Marie så han ikke mere. Hun kom til at bo i Toftegade hos datteren, Frederikke Amalie Gjerulff Kjæhr, der i 1860 var blevet gift med en fisker, Anders Christian Nielsen Aarup. Birthe Marie levede af lidt handel med brød og øl, til hun døde i 1892, 82 år gammel. I kirkebogen står der om hende: »Musiker Kjæhrs forlattede hustru, ejede intet«.

Fra Nykøbing rejste P.C. til Vendsyssel, og der levede han resten af sit liv som en fattig mand. Han ernærede sig som landsbyspillemand og maler i og omkring Sæby. Selv om han ikke blev skilt fra Birthe Marie, stiftede han ny familie sammen med en ung husmandsdatter, Ane Cecilie Hansen, fra Sveje ved Hørby i Vendsyssel. De fik 6 børn sammen, hvoraf en søn, Rudolph Kjæhr (1864-1939), blev musikdirektør i Sæby.

P.C. døde den 9. oktober 1892, 79 år gammel. I skiftesaglisten for Sæby

Ane Cecilie Hansen, P.C.s anden kone.

købstad står der om ham: »Nogle få effekter efterladt, kun til begravelsen«.

Der kendes i dag en del melodier fra P.C.s hånd. Alle bærer de præg af deres funktion – det er dansemusik. En vals fra 1865 er specielt interessant, idet der er tilføjet en skriftlig kommentar. Nodebogen, den er fundet i, har tilhørt en af »Svenske Niels«s elever, og denne elev har benyttet den flittigt også efter at være emigreret til Nebraska. Overalt i bogen er der skrevet små bemærkninger som: »Brilliant«, »Family favourite« og ved valsen af P.C.: »Life is Regret«. »Svenske Niels« skrev op-

rindelig: »hans tanker i denne Vals är, han Siger jeg kunde haft det Bedre, när jeg havde past paa«.

De biografiske afsnit i artiklen er hovedsagelig baseret på oplysninger fra kirkebøger, skøde- og panteprotokoller og folketællingslister samt samtaler med et barnebarn af P. C. Kjæhr, Laurette Friismose, Aarhus, datter af afdøde musikdirektør R. Kjæhr, Sæby.

ÅRETS GAVEIDÉ

*En lokalhistorisk perle,
som ingen morsingbo – inden-
eller udenøs – vil undvære!*

Lokalhistorikeren Holch Andersen har samlet 235 gamle postkort fra Mors og fortæller i en levende og udførlig tekst om hvert enkelt motiv. – Samtidig fortælles postkortets historie i et kort forord.

Netop udkommet!

MORSØ LOKALHISTORISK FORLAG
Skovgade 17 . 7900 Nykøbing Mors

Giv en god julegave fra

BYENS FØRENDE FORRETNING
indenfor bøger, foto og
kontorartikler

Speciale: Elektronregnere

Glædelig jul!

H. HANSENs
boghandel

Nykøbing Mors . Telefon 72 17 77

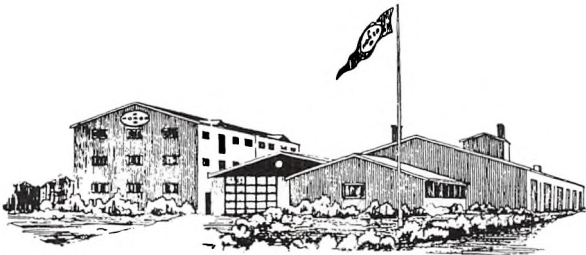
Nøglen til et godt hjem

- prima møbler
- udstrakt service
- største udvalg
- fornuftige priser

VILS MØBLER

BRDR. BJØRNSGAARD

Vils Mors . Telefon 76 70 20

A/S Morsø Frøkontor

Byens PROFA
Farvehandel

Ellingsøe & søn

NØRREGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Telefon 72 05 31 . 72 07 33

RiKKe F.
En dug med garanti for kvalitet

Dækkeservietter	19,85
Mundservietter	12,85
Bordløbere	39,85
Bakkebånd	29,85
Grydelapper, pr. par	29,85
Tehætter	79,00
Rund dug, 150 cm	149,00
Dug, 150 x 210 cm	199,00

*- kom og kig
gaveideer!*

bo-nyt

Gågaden i Nykøbing

Tlf. 72 15 77

uhm!!!

Ædel kogekunst og støbejern
hører sammen!

Se copco-programmet hos forhandleren

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.
LEVERANDØR TIL DET KGL. DANSKE HOF
7900 NYKØBING MORS

Varmt klædt på fra top til tå

nautico

Tidløst tøj til hele familien, kom og kig!

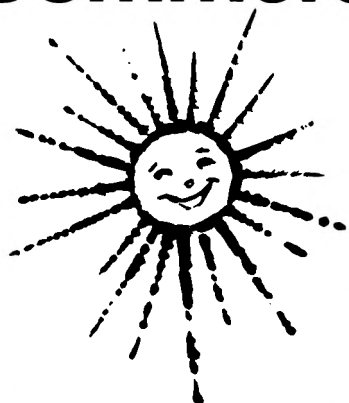
Og så har vi gaven til ham mellem 6 og 80 år:
Dolke, lommeknive. Stort udvalg i sakse til alle formål!

Hele COPCO programmet fra Morsø Jernstøberi!

**HAVNEGADES
SLIBERI & STÅLVARE
FORRETNING**

Havnegade 5 . Nykøbing Mors . Telf. 72 11 48

Sommeren nærmer sig!

Hvad med en parasolfod som julegave

Eller: flagstangfod, dekorationsvase, solur ell. foderskål for fuglene.

Der er masser af muligheder til dem, som ikke ønsker bløde pakker!

GÅ PÅ JULEGAVEINDKØB HOS

NYKØBING FLISEFABRIK

BAKKEGÅRDSVEJ 9 . TELEFON 72 05 11 . **VI JOHS. KANKELBORG**

Nedergaard Foto

VESTERGADE 15 . 7900 NYKØBING MORS

PORTRÆT

INDUSTRI OG REKLAME

Colour Art Photo

*Dette mærke
er bevis på god
teknisk og kunstnerisk
portrætfotografering
i farver.*

FYRINGSOLIEN!

tænk økonomisk
tank billigt
tanken er
nærliggende

Brændselsforeningen

telefon 72 02 18 - 72 08 33

GULD
SØLV
URE
OPTIK

... hos

EJLER CORTSEN
HUGO CORTSEN

TLF. (07) 72 11 33 . 7900 NYKØBING MORS

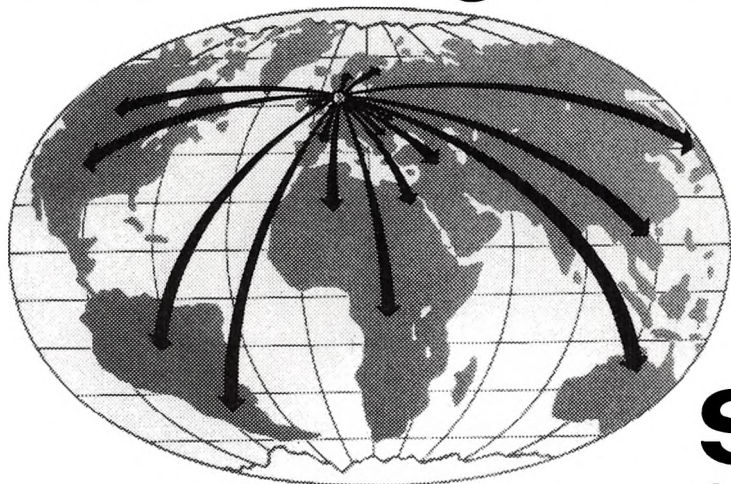
Husk film
og
blitzpærer

til julefotografering

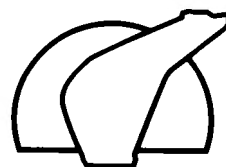
Morsø Boghandel
v/ AAGE PLATZ

Algade . Telefon (07) 72 07 00

Fra Mors og Fur til hele verden

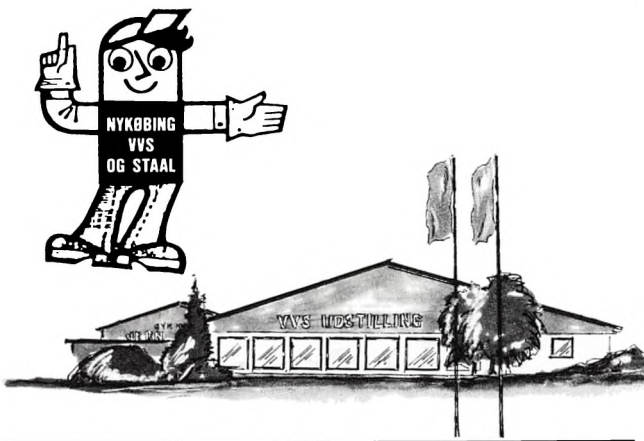

Skamol isolering
sparer energi

skamol

SKARREHAGE MOLERVÆRK 1/5

NYKØBING VVS OG STAAL

RINGVEJEN . NYKØBING MORS . TELEFON 72 22 22

Øens
egen
guldwarefabrik

FA **Guld
kæden**

v/ OLE HELM
V. Jølby gl. skole
telefon 74 16 44

EN GOD FORRETNING
FOR ERHVERVSLIVET

DANMARKS
BEDSTE CHECK-KONTO

VIGTIGT: DAGLIG
RENTEBEREGNING

10%

på Jyske Banks
Finanskonto!

EFFEKTIV RENTE I JYSKE BANK
10% rente - 5 kr. i rentedekort

Gennem- snitsaldo	250 træk pr. år	500 træk pr. år	750 træk pr. år	1000 træk pr. år
50.000	7,50%	5,00%	2,50%	0,00%
100.000	8,75%	7,50%	6,25%	5,00%
250.000	9,50%	9,00%	8,50%	8,00%
1.000.000	9,875%	9,75%	9,625%	9,50%

**JYSKE
BANK**
- de flittige penges bank.

De handler med størst fordel hos
DEN FRIE KØBMAND

Ham der har den mest friskbrændte og friskmalede kaffe

KØBMÆNDENE PÅ MORS
DER ER ALTID EN KØBMAND I NÆRHEDEN!

**Dyner
Sengelinned
Håndklæder
m.m.**

KØB

i Deres Falkebutik

A/M MORS

Afdelinger:

Karby

Damsgaards Mølle

Jølby

Lødderup

Engholm

Morsø's ældste butik med herretøj

LUCKY★STAR

Ældst - men mest i ungt tøj

Tlf. 72 01 59

I Danmarks uýfroligste gágade - v/ Majorens Gyde

Vi ónsker vore kunder en glædelig jul og et godt nytår!

**ØSTER
JOLBY
TØMMERHANDEL A/S**

MIDTVEJS
MELLEM
2 BRØER

7950 ERSLEV
TELEFON (07) 74 16 11*

JOKI

Netop nu i Farveland

JULEPYNT

Kæmpeudvalg i alt til juletræet og dekorationer

GULVBELÆGNING: Stort udvalg i tæpper fra væg til væg. - Linoleum og Vinyl.

Se vor tæppeudstilling ud mod parkeringspladsen!

Vi kommer over hele øen og giver gerne tilbud uden forbindelse.

**Morsø
Farvemølle**

Telefon 72 09 88

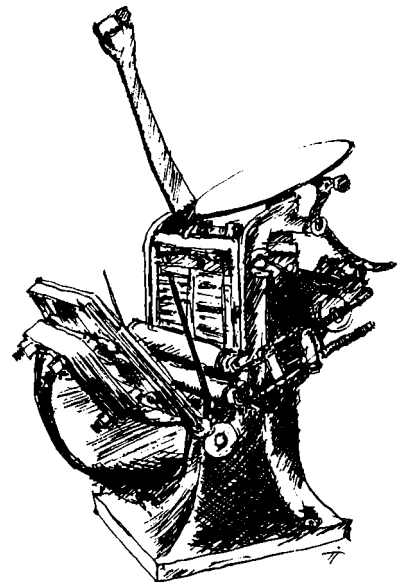
Tryk på i 125 år...

...og
stadig
tryk
på!

**bogtryk
offset**

morsø bogtrykkeri

v/ JAKOB NYBORG . HAVNEGADE 11 . NYKØBING M . TLF. (07) 72 10 44

Nørgaard's
LÆDERVARER

Lillelund
URE OG OPTIK

Bruggsen

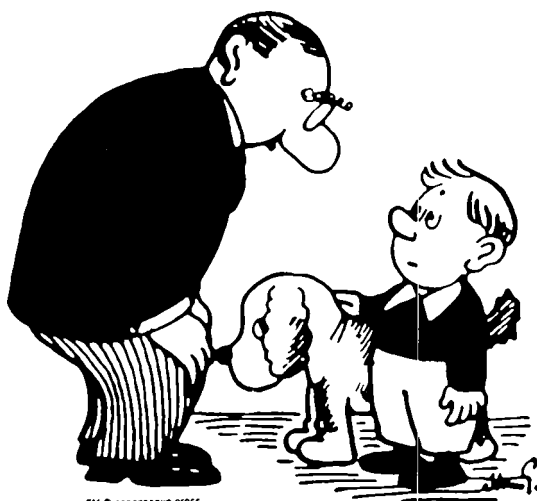
*...din egen
butik
i
Danmarks
utroligste
gågade!*

Din egen butik

NYKØBING
MORS

Vi ta'r skatten med storm:

FM © copenhagen press

- Hvad vil du være når du bliver stor?
- Det ved jeg ikke endnu -
jeg vil først se, hvor stor jeg bliver!

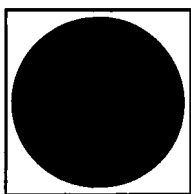

Børneopsparing

- den vokser hurtigere end Deres barn!

Spørg

**MORSØ
SPAREKASSE**

- vi gør det med skatten lidt sjovere